

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2009

12

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. www.eurozine.com

„Virtuvės debatų“ kadras – parodos skyriaus „Modernumo lenktynės“ vizitinė kortelė
Vaidoto Aukštaičio nuotr.

Walter ENDE. P70 coupé. 1954 © Die Neue Sammlung

Peter GHYCZY. Sodo kėdė „Kiaušinis“. 1968 © V&A Images

Roman MODZELEWSKI.
Krėslas. 1957 © Muzeum
Narodowe w Warszawie

Naujakuriai šokio sukuryje.
Filmo „Čeriomuškos“ kadras.
Rež. Gerbertas Rappaportas, 1962 m.

Apie parodą „Šaltojo karo metų modernizmas. Menas ir dizainas: 1945–1970“ 2008 m. rugsėjį atidarytą Viktorijos ir Alberto muziejuje Londone, o nuo 2009 m. spalio 2 d. iki gruodžio 6 d. rodytą Vilniuje, Nacionalinėje dailės galerijoje, skaitykite p. 25

Kultūros ir meno
mėnesinis žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

KULTŪROS BARAI

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS (kultūrologija,
aktualioji užsienio kultūros problematika,
architektūra) 2 62 38 61
Ramunė MARCINKEVIČIŪTĖ
(teatras) 2 62 38 61
Asta PAKARKLYTĖ (muzika) 2 62 38 61
Kęstutis ŠAPOKA (dailė) 2 62 38 61
Tadas GINDRĖNAS (meninis apipavidalinimas,
kompiuterinis maketavimas) 2 61 05 38
Kompiuteriu renka Kristina SABUKIENĖ
Korektūrą taiso Dalia MEČKAUSKAITĖ

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Rūta STANEVIČIŪTĖ
Tomas KIAUKA
Šarūnas NAKAS
Liana RUOKYTĖ (Skandinavija)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)
Tomas VENCLOVA (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61
© Leidėjas – UAB Kultūros barai. SL 101

Remia

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Tomas KAVALIAUSKAS. Nuo 1989-ųjų iki 2009-ųjų: posovietinės Lietuvos kelias / 2

Nuomonės apie nuomones

Laima KANOPKIENĖ. Istorijos įpareigoti / 7

Redas DIRŽYS. Poetinė įžvalga: Šaltasis karas tęsiasi / 10

Kūryba ir kūrėjai

Antanas ŠILEIKA. Išbraukta iš meniu / 13

Literatūrinės perspektyvos: Lietuva

Almantas SAMALAVIČIUS. Beveik normalūs / 20

Karolina JAKAITĖ. Virtuvės debatai. *Kokias istorijas apie meną ir gyvenimą gali
papasakoti Šaltojo karo laikų dizaino objektai?* / 25

Kęstutis ŠAPOKA. Iš vėjo ir vandens. *Šarūno Leonavičiaus personalinė paroda S. Juškaus
galerijoje* / 33

Anelė DVLINSKAITĖ. Už laisvę kurti ir dvejoti. *Režisieriaus Jono Jurašo kelias* / 34

Goda DAPŠYTĖ. Apie žlugusį išskirtinumo mitą ir „išgyvenimo dramą“ sunkmečiu / 36

Rytų pažadai duoti: bus ir naujų klaidų. *Trys interviu su IETM susitikimo svečiais* / 39

Asta PAKARKLYTĖ. Europos festivalių taktika ir „Gaidos“ scenarijus / 45

Laima BIALOPETRAVIČIENĖ. Pasivaikščiėjimas po Vytauto Kasiulio rojaus sodus / 48
Generatyvinės muzikos paslaptis. *Su kompozitorium Ričardu Kabeliu kalbasi Rūta
Gaidamavičiūtė* / 50

Europos jaunas menas: įtampos ir pagundos. *Pokalbis su Vilniaus dailės akademijos
prorektorium Arūnu Gelūnu* / 54

Raminta JURĖNAITĖ. Dvi išraiškingai pakeistos erdvės. *Georges'o Rousse'o ir Carolos Bark
instaliacijos Vilniuje* / 57

Pažinti naujaip

Mindaugas PELECKIS. Nematomas ginklas – paslapčių sugestija / 60

Istorijos puslapiai

Dalia Leinartė MARCINKEVIČIENĖ. Lenkų ir lietuvių moterys: 1940 ir 1941-ieji / 68

Iš rankraščių ir archyvų

Rimantas MORKVĖNAS. Jono Budrio vaidmuo Klaipėdos sukilime / 71

Iš Vincentos Lozoraitienės laiškų pusseserei Elenai / 76

Apie knygas

Mindaugas PELECKIS. Tebūnie pašlovintas lėtas gyvenimas. *Apie Carlo Honoré knyga
„Garbė lėtumui“* / 83

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Diversija salsos ritmu / 86

Metinis turinys / 88

Summaries / 95

Viršelio 1 p.: Vytautas KASIULIS. Knygų pardavėjai prie Senos Paryžiuje. Iš Juozo Kazicko
rinkinio. Iš parodos Vilniaus paveikslų galerijoje

4 p.: Carola BARK. Mušamieji. 2009. Instaliacijos Pamėnkalnio galerijoje
fragmentas

NUO 1989-ųjų IKI 2009-ųjų: POSOVIETINĖS LIETUVOS KELIAS

Kartą kolegė, gyvenanti Helsinkyje, pasiguodė, kad Suomijoje jai siaubingai nuobodu, nes ten niekas nesikeičia. Syki priimti įstatymai galioja, kainos nesvyruoja, korupcijos nėra, ekonomika plėtojasi tolygiai, žiemą per greitai temsta ir dėl dirbtinio apšvietimo visus kamuoja depresija. O Lietuvoje viskas karštligiškai greitai keičiasi. Pakanka savaitę nesukti naujienų, ir pasijusi beviltiškai atsilikęs – nieko nežinoti apie šalį sukretusius naujus skandalus, atsistatydinimus, vetavimus, garsias žmogžudystes, suėmimus, naujausias nekilnojamojo turto kainas...

Taip yra todėl, kad Lietuvos gyvenime dominuoja *panta rhei* principas. Pas mus viskas nuolatos kinta. Nėra nieko tikro, patikimo. Kinta teisės saugos, ekonomikos, politikos, kultūros, švietimo ir t.t. sistemos. Tačiau, perpratę šį kintamumo principą, galime imtis prognozuoti naujus pokyčius ir daug laimėsime. Puikus to pavyzdys – sąmyšis nekilnojamojo turto rinkoje. Pavyzdžiui, dabar pats metas supirkinėti butus, namus, nes prognozuotinas jų kainų kilimas. Kai kainos siekė lubas, buvo aišku, kad pirkti neverta, nes laukia kritimas. Taigi šis *panta rhei* principas versliam žmogui ne toks jau blogas. Suomiškas „pastovumas“ migdo, o lietuviškas kintamumas skatina veikti. Šiuo požiūriu visa posovietinių šalių erdvė yra nuotykių ir veiklos, o ne vien socialinio neteisingumo, ciniško gobšumo erdvė.

Viskas čia vyksta panašiai kaip Las Vegase: vieni iš kazino išsina nuleidę galvas, kiti – išdidžiai jas pakėlę, o tretieji – tiesiog šiaip smagiai praleidę laiką, todėl jiems nė kiek negaila, kad išleido iš anksto tam numatytą pinigų sumą. Pralaimėjusieji patiria ne tik finansinį smūgį, bet ir nusivylimą, juos apima baimė, kad darosi priklausomi nuo lošimo. Laimėtojai džiaugiasi pergale, net mano, kad įgijo naują visuomeninį statusą, įžengę į turtingųjų kastą. O tretieji yra patenkinti, kad gerai praleido laisvalaikį... Posovietinės erdvės naujieji

turtingieji, „iššokę aukščiau bambos“ ikikriziniais laikais, net nepagalvojo, kad Lietuvoje veikia *panta rhei* principas, kuris galioja ir jiems: ekonominis kilimas – tai sąlyginis dalykas, o vartotojiškumo manija, jo propaganda atsirūgs kiekvienam. Žinoma, tie, kurie nenėrė stačia galva į vartotojiškumą liūną, neprisiėmė paskolų, net ir ištikus krizei neprarado žemės po kojomis. Yra nemažai lietuvių, kurie ir iki krizės, ir per krizę, ir po jos buvo ir bus tiesiog žaidėjai, kartais laimintys, bet nebijantys ir pralaimėti, nes iš anksto yra numatę, kokią sumą gali leisti sau pralošti posovietiniame Las Vegase.

Neįtikėtina, bet akivaizdu – Laisvosios rinkos institutas, kuriam dabar atstovauja jo prezidentė Rūta Vainienė ir iš kurio atėjo teisingumo ministras Remigijus Šimašius, *panta rhei* principą norėtų įteisinti net ir socialinių garantijų srityje. Iš pradžių Šimašius portale *delfi* rašė, kad socialiai remtini asmenys yra patys už tai atsakingi, jei valstybė jų nerems, tai ir nebus socialiai remtinų. Kitaip tariant, socialiai remtinų žmonių sluoksnius egzistuoja tik todėl, kad jiems taikomos „Sodros“ rėmimo programos. Jas panaikinus, išnyktų ir problema. Valstybė sutaupytų pinigų. Taigi galiausiai buvo pareikšta, kad „Sodrą“ reikėtų panaikinti, o pensijas parūpins privatūs fondai. Atrodytų, tokia *laisvosios rinkos* apologetų laikysena labai logiška. Tačiau vis tiek neįtikėtina, nors ir akivaizdu, kad šias Čikagos ekonominės mokyklos mintis Lietuvoje imta skleisti per pačią finansinę krizę, kuri ir prasidėjo ne kur nors kitur, o JAV, ir būtent dėl *laisvosios rinkos* sulaukėjimo ir socialinių garantijų stokos! Tuo metu, kai visas pasaulis įžvelgia ir vertina Vakarų Europos, ypač Skandinavijos šalių, privalumus, kapitalizmą amortizuojant socialine rūpyba ir garantijomis, Lietuvos Laisvosios rinkos institutas agituoja už grobuonišką kapitalizmą. Tarsi garsioji Miltono Friedmano paradigma, kad verslo verslas yra

verslas arba kad verslas socialiai atsakingas tik už save patį, nebūtų tapusi apgailėtina per krizę aplamdytos *American dream* nuolauža. Juk, kaip žinome, finansinė krizė Jungtinėse Valstijose prasidėjo ne todėl, kad įvyko kokia nors korporacijų ekonominės veiklos klaida, o dėl to, kad ekonominė politika buvo vykdoma, remiantis principu, jog verslas socialiai atsakingas tik už save patį. Gali kilti klausimas: o kaip tada paaiškinti faktą, kad šiuolaikinė verslo etika ir jos humaniškoji koncepcija apie socialinę atsakomybę irgi atsirado būtent JAV? Atsakymas paprastas: vienas kitam netrukdo. ENRON'o korporacijoje etiško verslo įvaizdį kūrė maždaug šimtas etikos specialistų, bet tai nesutrukdė šiai gigantei pradanginti darbuotojų pensijų fondus, lygiai taip pat AIG vadovai, per krizę masiškai atleisdami darbuotojus, be skrupulų išsidalijo priedus iš garsiojo Baltųjų Rūmų *bail-out* kapšo.

Jei „Sodros“ naikinimo idėja būtų buvusi propaguojama iki krizės, ekonominio augimo metais, kai posovietinės erdvės gyventojai svaigo nuo vartotojiškumo euforijos, manydami, kad žiaurių ekonominių nuosmukių daugiau nebus, nekilnojamojo turto vertė be perstojo augs, netrukus bus įvestas euras, o Ignalinos elektrinės uždarymas nepadarys jokio neigiamo poveikio, tada, supantis ant perdėto pasitikėjimo savimi bangos, gal ir būtų buvę įmanoma patikėti, kad korporacijos, agituojančios už privačius fondus, iš tikrųjų pasirūpins pensijomis. Juk korporacijos jaučia socialinę atsakomybę, tiesa? Juk bankai turi socialinės atsakomybės programas ir vertybių deklaracijas, argi ne? Atrodo, „Sodra“ liko vienintelė kliūtis, trukdanti visai socialinei Lietuvos tvarkai taikyti absoliutų *panta rhei* principą.

Herakleitas, kalbėdamas apie kintamumo dėsnį, *panta rhei* (viskas teka) aiškino taip: negalima įbristi į tą pačią upę du kartus, nes vanduo be paliovos keičiasi. Jo mokinys Kratilas žengė dar toliau: į tą pačią upę negalima įbristi nė karto, nes be paliovos srūva vis kitas vanduo... Anot Kratilo, neverta net mėginti apibūdinti realybės, nes, kol bus ištarti žodžiai, realybė jau bus pasikeitusi. Gyventi vertėtų tyloje. Suprask, apie realybę nespėsi prabilti...

Posovietiniame Las Vegase, regis, taip blogai dar nėra: apie realybę čia kalbama daug ir garsiai, ypač tą mėgsta politikai, gaila, nespėjama keistis taip sparčiai, kaip keičiasi ji. Be to, kiekvienais metais bent kartą galima įbristi ir į nuolat

keičiamos, bet nesikeičiančios socialinės tvarkos upę. Gal vis dėlto teisingas Herakleito mokymas – jei vis nauji vandenys, tai ir upė nauja?

Švietimo srityje nuo 2009-ųjų studentai ilgam įbris į tą pačią paskolų už mokslą upę. Bankams ir universitetams tai į nauda: pirmieji užsidirbs iš palūkanų, o antrieji vykdys „mokslą“. Teisėsaugos srityje po Drąsiaus Kedžio istorijos teisėjai ilgam įbris į apšalyimo upę, o gal ir ne – juk po Rolando Pakso *impicimento* joks apšalyimas neprasidėjo, netgi atvirkščiai – iškilo dar daugiau drumzlių. Garsusis (išgarsintasis!) Henrikas Daktaras šiais metais iš tikrųjų įbrido į tą pačią upę. Įbrido Bulgarijoje, o braidžios Lietuvoje... Imant intelektualinę sritį, akivaizdu, kad Arvydas Šliogeris taip ir neišbrido iš savo senosios upės: *Metų mėnraštyje* (2009, nr. 11) paskelbtame tekste „Bulvės metafizika“ jis ir vėl keiksnoja progresą. Anksčiau Tiesą filosofas rasdavo prie didžiosios pušies, po to – prie Šešupės, ant kalvos, prie trijų ažuolų, o šikart rado Krosnos kaimo bulvėje. Šiek tiek pasikeitė objektas, bet ne koncepcija. Būtis bulvėje. Bent jau Šliogerio. Tokios naujienos Lietuvos filosofiniame olimpe. Ar jos turi ką nors bendra su posovietinio regiono specifika?

2009-aisiais toliau buvo braidžijama po tą pačią kaltnimų antisemitizmu upę. *Kultūros barų* spalio mėnesio numeryje išspausdintas Tomo Venclovos laiškas, kuriame žurnalas kaltinamas antisemitizmo propagavimu. Tai aki-brokštas, nes šiame europinio lygio leidinyje niekada nėra buvę antisemitinių tekstų, nors jame atvirai diskutuojama ir šia tema. Taip, kaip ir turėtų būti šalyje, kurioje išpažįtama demokratija. *Kultūros barų* lapkričio mėnesio numeryje išspausdintas Kosto Kauko atsiliepimas, įsijaustas, lydymas asmeninių prisiminimų ir primenantis, kad tarp lietuvių buvo ne tik žudžiusių žydus, bet ir juos gelbėjusių, nei vienu, nei kitų skaičius nėra tiksliai žinomas, vis dėlto mūsų tautiečių, apdovanotų už žydų gelbėjimą, yra tikrai nemažai ir tas skaičius didėja, nes išaiškėja vis naujų faktų. Kažin ar daug yra išlikę dar nenubaustų žydšaudžių, bet faktas, kad daugelis sovietinio teroro vykdytojų, net ir tie, kurie palyginti visai neseniai siautėjo Medininkuose, ramiai gyvena laisvėje... Tokia ta moralinė aritmetika. Pritariu Clauso Leggewie siūlymui: „Kad ir kas Europoje kalbėtų apie Holokaustą, neturėtų nutylėti ir kolonializmą“

(*Kultūros barai*, 2009, nr. 11). Jei apie visa tai nebus atvirai kalbama, tarpusavio nepasitikėjimas stiprės. Jį stiprina ir nepamatuoti kaltinimai antisemitizmu, kai net ten, kur antisemitizmo nėra, bandoma jį sukurti.

Regis, drumsta šios temos upė Lietuvoje tekės dar ilgai, nors taip norėtuši, kad ja atplauktų jau visai kiti – skaidrūs tiesos vandenys. Ieškoti tiesos anaipol nereiškia vengti atsakomybės, bet lietuviai irgi nukentėjo nuo nacių okupacijos, jie irgi tapo sudėtingos istorijos aukomis. Užuoat bandžius pasverti, ar vienu kančia prilygsta kitų kančias, geriau būtų ieškoti dialogo tarp dviejų tiek daug praradusių tautų. Suprantama, tai labai sunku, nes ši prisiminimų upė dar pernelyg srauni, su daugybe pragaištingų sukurių ir istoriškai plukdo kraujo putą... Remdamasis vien racionaliais argumentais, į ją neįbrisi – reikia klausytis širdies.

Vis prisimenu Irenos Veisaitės, kuri pati buvo išgelbėta iš Holokausto pragaro, žodžius, pasakytus per *eurozine* kongresą Vilniuje. Europos kultūros leidinių redaktorių, intelektualų, akademikų auditorijai ji kalbėjo apie tai, kad išgelbėti vieną pasmerktąjį reikėjo dešimties lietuvių, o nušauti dešimt pakako ir vieno...

2009-aisiais paminėtas Baltijos kelio dvidešimtmetis, Vokietija šventė Berlyno sienos griuvimo jubiliejų. Šis istorinis įvykis svarbus ne tik vokiečiams, bet visai posovietinei Europai. Pas mus ta proga per Lietuvos televizijos antrąjį kanalą buvo parodyta keletas dokumentinių filmų apie Berlyno sienos griuvimą 1989-ųjų lapkričio 9 d. Baltijos kelias, atrodo, pagerbtas kiek labiau: senojoje Seimo salėje gruodžio 4 d. surengta konferencija „Baltijos kelias – kelias į laisvę“. Dalyvavo prof. Vytautas Landsbergis, Latvijos *Tautas Frontes* pirmininkas Dainis Ivans, Rusijos disidentas Sergejus Kovaliovas, prof. Egidijus Aleksandravičius, „Amerikos balso“ balsas *per se* Romas Sakadolskis, Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Romualdas Ozolas, Seimo Pirminkė Irena Degutienė, prof. Vytautas Radžvilas, daug kitų garbingų politikų, visuomenės veikėjų. Tačiau į klausimą, ar galimas dar vienas Baltijos kelias, teigiamai atsakyti ryžosi tik Vytautas Radžvilas, nes, pasak jo, Lietuva ir kitos posovietinės šalys jau turi egzistenciškai rūpintis naujomis tendencijomis – planais Rusijai susijungti su Europos Sąjunga, kad jos galėtų globaliai konkuruoti su JAV ir Kinija.

Šios „šventos“ konkurencijos labui bus paaukoti viso labo „posovietinės“ Rytų Europos lūkesčiai. Romualdas Ozolas klausė, ar sutiksim su nauju Ribbentropo ir Molotovo paktu, kuris dabar vadinasi *North & South stream*? Vytautas Landsbergis irgi ragino nesustoti – tęsti Baltijos kelią, nes jei „sustosi, akmeniu pavirsi“.

Ar šios mintys pasiekė platesnę visuomenę? Ar tai tik besibaigiančių metų susivokimas? O gal jubiliejinių 2010-ųjų – Lietuvos Kovo 11-osios ir Latvijos Gegužės 4-osios preliudija? Tikėkimės...

Lapkričio 19–20 dienomis Varšuvos universitetas surengė konferenciją, pavadintą „1989-ieji: Įvaizdis. Atmintis. Dokumentai“, priderintą prie dokumentinių filmų festivalio, skirto 1989-iesiems paminėti. Buvo rodomi filmai apie visos Vidurio Rytų Europos kelią į laisvę, griauinant geležinę uždangą ne tik Berlyne... 2019-aisiais sukaks jau trisdešimt metų nuo tų dienų. Bet ar tik apvalių sukakčių metus atplukdo Baltijos kelio ar Berlyno sienos istoriniai vandenys? Be paliovos tekanti 1989-ųjų upė atnešė ir nestabilumą, ir visą posovietinio Las Vegaso socialinę tvarką. Mus skandina nuolat besikeičiančių įstatymų akivarai, susikuriančios ir bematant išnykstančios partijų koalicijos, korupcijos skandalai, nesibaigiančios ir, regis, niekur nevedančios švietimo, sveikatos apsaugos reformos, neskaidri teisėsauga, sproginejantys nekilnojamojo turto burbulai, nepaliaujami socialiniai sukrėtimai. Tačiau tai yra natūrali posovietinės Lietuvos ir visos Vidurio Rytų Europos gyvenimo forma. Nėra čia jokios klaidos, jokio sąmokslas, kol kas neatplaukia ir jokie svietimi vandenys – jie trykšta iš mūsų geopolitinio regiono versmių.

Savaime suprantama, kodėl Laisvosios rinkos institutas skelbia „karą“ socialiai remtiniams asmenims ir ragina panaikinti „Sodrą“. Nestebina ir tai, kad dabartinis premjeras mėgina dar labiau supriešinti socialines grupes, todėl taupyti pradeda ne nuo turtuolių, o nuo bibliotekininkų, pedagogų. Nenuostabu, kad švietimo reforma orientuota į finansus, bet ne į mokymo kokybę. Ne klaida ir tai, kad nesutariama dėl praeities, nes vieni linkę pateisinti net didžiausias nuodėmes, o kiti nepripažįsta ir gerų darbų. Natūralu, kad apetitas besaikiam vartojimui atsiranda įtikėjus ekonominiu rojumi, bet tas apetitas (ne vartotojo noru) pranyksta išsipūtus eilėms darbo biržoje. Ne klaida atrodo ir tai, kad

filosofiniam mąstymui ima pakakti bulvės iš Krosnos kaimo, na gal ne tik bulvės – *delfi.lt* suspėta prabilti ir apie moteris mezgėjas, jų vietą, ir apie užkastus šuniukus.

Taip keistai dabar teka toji srauni 1989-ųjų vilčių upė... Jos ištakose, t.y. 1989-aisiais, Vytautas Landsbergis buvo politinis ir dvasinis tautos vedlys. Ne vienas – kartu su tokiais filosofais kaip Romualdas Ozolas, Arvydas Juozaitis, tokiais rašytojais kaip Sigitas Geda, Justinas Marcinkevičius, Vytautas Petkevičius. Tačiau būtent Landsbergis buvo tas lyderis, kurio raginimą taikiai priešintis Sausio 13-ąją tauta *išgirdo*. Ši taiki strategija Landsbergį prilygina Martinui Lutheriui Kingui, kuris, vadovaudamasis taikiu pasipriešinimu, iškovavo lygias teises Amerikos juodaodžiams. Deja, mūsų tautos 1989-ųjų lyderis neišlaikė garbės ir orumo egzamino, nes, praėjus dvidešimčiai metų nuo tų legendinių dienų, jo podiumu (pirmoji šio žodžio reikšmė – šventyklos pamatas su laiptais pagrindiniame fasade) tapo teismo salė. Bylinėtis su buvusiu bendražygiu Vytautu Petkevičiumi jis pradėjo šiam rašytojui dar gyvam esant, o jam mirus, tęsia bylą su jo vaikais. Regis, europarlamentaras, jei tik galėtų, Petkevičių iškastų ir mirusį nuteistų... Žvelgiant platesniame kontekste, Landsbergio bylinėjimasis su Petkevičiaus vaikais dėl garbės, įžeistos rašytojo romane „Durnių laivas“, anaipol nėra periferinis įvykis. Atvirkščiai – jis tampa didžiojo nuosmukio, praėjus vos dviem dešimtmečiams nuo didžiojo pakilimo, metafora. Šio nuosmukio simptomų tiek daug ir jie pradėjo reikštis jau taip seniai, kad tam reikėtų skirti ištisą studiją, pavadintą, pavyzdžiui, „Nuopuolio energetika“, bet šįkart rūpi įvardyti tik patį atskaitos tašką.

Dėl kokios ateities vizijos žmonės išėjo į gatves tada, kai ir Lietuva, įkvėpta Sąjūdžio su jo lyderiu Vytautu Landsbergiu priešakyje, ir Estija, kurią pažadino Liaudies frontas, vadovaujamas Edgardo Savisaaro, ir Latvija (jos *Tautas frontes*, beje, neturėjo ryškesnio charizmatinio lyderio), ir Lenkija, vedama *Solidarność* su Lechu Wałęsa, Adamu Michniku, ir Čekoslovakija su Piliečių forumui atstovaujančiu Václavu Havelu ardė geležinę uždangą?

Jie tikrai nesitikėjo, kad išsvajotosios laisvės upės vandenys bus tokie drumsti, kad atsiras tiek daug ne(pasi)tikėjimo, kad taip ilgai neišsivaduosime iš skurdo ir vargo, kad tiek daug žmonių bus priversti ieškoti laimės svetur... Tačiau ypač skaudu ir gėda, kad posovietinis regionas, pra-

ėjus dvidešimčiai metų po idealistinių 1989-ųjų, tapo idealų išdavystės vieta. Posovietinis Las Vegasas kitoks, deja, ir negali būti, nes čia viską lemia ne kokia nors atsitiktinė apmaudi klaida, o dėsnis – tokioje erdvėje garbė ir orumas priklauso nuo iškritusių kauliukų skaičiaus. Kasino fortūna yra net ne kurtizanė, o kekšė.

Dar skaudžiau tai, kad (bent jau) Lietuvoje beveik nebėra kuo remtis, kuo tikėti ir pasitikėti. Laisvo nekonjunktūriško žodžio skelbėjų gretos irgi tirpsta tarsi ledynai per globalinį atšilimą, todėl upės vandenys darosi dar drumstesni, ir tai dar vienas smūgis žemiau juostos kiekvienam, tikėjusiam 1989-ųjų dvasia.

Bet, ačiū Dievui, buvęs tautos vedlys nepristinga ryžto įspėti Europą, ką reiškia, pavyzdžiui, Rusijos flirtas su Prancūzija: šį kartą Maskva perka Paryžiuje jau ne durnių laivą, o tikrą geopolitinį Titaniką. Europarlamentaras primena visiems, koks trapus Baltijos regionas, tiesiog švietėjiškai tą paaiškina. Kai Vytautas Landsbergis per Baltijos kelio minėjimą senojoje Seimo salėje pakvietė nesustoti, nes, jei „sustosi, akmeniu pavirsi“, ir vėl pajutome nuoširdų jo susirūpinimą tautos likimu.

Tai paradoksai, bet itin svarbūs paradoksai. Juose atsispindi posovietinė Lietuva – jos skurdas ir grožis.

Savaip simboliška, kad, išskyrus prasmingą, bet žiniasklaidos nutylėtą (matyt, neatrodė svarbi!) konferenciją senojoje Seimo salėje, 2009-ieji Lietuvoje net nebuvo skirti 1989-iesiems atminti, dvidešimtmečiui reflektuoti. Šie metai „tarnavo“ tūkstantmečio projektams, buvo pažymėti VEKS'o ženklų. Didesnis jubiliejus prarijo mažesni, nors ar šis iš tikrųjų yra mažesnis? Gal taip atrodo todėl, kad 1989-ųjų dvasia užgesusi? O gal todėl, kad kitamet rengiamės „atbaliavoti“ Nepriklausomybės dvidešimtmetį? Artėja ir Žalgirio mūšio 600-osios metinės...

Kada kokį jubiliejų švęsti – tai strateginiai valstybės įvaizdžio formavimo klausimai. Jubiliejų daug, yra iš ko rinktis. Ar daug kam 2009-ieji reikšia 1989-ųjų dvidešimtmetį? Gal čia kaip su tomis vestuvėmis: kai esi kviečiamas į keletą iš eilės, į kai kurias eiti atsisakai. Kad ir kaip būtų, Lietuva nepajuto Vidurio Europos pulso, jai minint 1989-uosius. Tūkstantmečio fejerverkai ar VEKS'o saliučiai neturėjo nieko bendra su tuo, kas įvyko prieš dvidešimt metų ir pakeitė visą Europos geopolitiką. O gal vis dėlto buvo verta 1009-uosius

susieti su 1989-aisiais? Argi be 1989-ųjų būtume šventę Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį?

Tūkstantmečio proga pasirodė keletas tekstų, apžvelgiančių lietuviškosios intelektualinės minties raidą, reflektuojančių tautinę tapatybę, prognozuojančių jos likimą. Tai Romualdo Ozolo esė „Laisvė iki mirties: tautos gyvybės pavidalai“, išspausdinta *Kultūros baruose*, ir Andriaus Martinkaus esė *Šiaurės Atėnuose*, pavadinta „Istoriosofinis etiudas Jubiliejaus tema (1009–2009)“.

Pasak Ozolo, ilgainiui buvo suprasta, kad pagoniškosios Lietuvos priešinimasis Vakarų Europos civilizacijai visą tautą atvedė prie mirties slenkščio. Apmąščius pralaimėjimo priežastis, imta svarstyti, „koku būdu į gyvenimą, galbūt ir į istorinį jo lygmenį, grąžinti išlikusią tautą. Būdas buvo žinomas, nes jį diktavo pati europinė civilizacija – rašto kultūros civilizacija.“ (*Kultūros barai*, 2009, nr. 7/8, p. 5.) Bet štai per raštą ir raštingumą – arba, kaip pasakytų Miłoszas, per lingvistinį projektą – įtvirtinusi nacionalinę nepriklausomybę, tauta, pagal Ozolą, ir pačią savo egzistavimo prasmę tapatina su nacionaline valstybe. Juk „nacionalinė valstybė yra visos lietuvių istorijos iškentėta idėja“ (Ibid., p. 7.).

Baigiama ši esė liūdnei, bet pabrėžiant tautiškumą ir drąsą mirti su Lietuvos laisvės vėliava: „Kai kas sako, kad Lietuva miršta. O ar gėda būtų su tokia vėliava ir mirti?“ (Ibid., p. 7.)

Tautos mirties leitmotyvas Lietuvos vardo paminėjimo jubiliejaus proga nuaidi ir Martinkaus esė. Pasak autoriaus, lietuvių tauta nebejaučia prasmės gyventi. Anksčiau jautė, o dabar – nebe. Prieš dvidešimt metų gyvenimo prasmę teikė laisvės siekis, o dabar net nežinoma, ką su ta laisve daryti. Martinkus rašo: „Lietuvos istorija nežino masiškesnio, intensyvesnio ir sąmoningesnio idėjos išgyvenimo už tą, kuri Apvaizda padovanojo mūsų tautai 1989–1991 m. Dar niekada Lietuvos istorijoje mūsų už laisvę nebuvo toks visa apimantis ir mobilizuojantis. [...] ar neatsitiks taip, kad ateities kartos, žvelgdamos į praeitį, bus priverstos konstatuoti, jog Sąjūdis, Baltijos kelias ir Sausio 13-oji buvo viso Lietuvos istorinio kelio apvainikavimas, paskutinis reikšmingas mūsų tautos pasauliui išstartas žodis, po kurio prasidėjo tylą, palengva pereinančią į mirtiną kapų tylą“ (*Šiaurės Atėnai*, 2009-06-12, nr. 944).

Taigi, reflektuojant tūkstantmečio istoriją, didžiausias, viską apvainikuojantis įvykis yra didieji 1989-ieji. Šiuo atžvilgiu tūkstantmetis neatsiejamas nuo geležinės uždangos griuvimo jubiliejaus. Šią sąsają galėjo atskleisti ir jubiliejiniai projektai, ne veltui sakoma: žinome tiek, kiek prisimeiname. Vis dėlto kyla klausimas: jei tūkstantmetį Lietuvą skiria tik dvidešimties metų atstumas nuo didžiausio ir kilniausio istorinio jos įvykio, tada turėtų būti visiškai nesupratimas, klaidų klaida, kad per tuos 20 metų jos politinė kultūra degradavo tokiu laipsniu, kai laisvosios rinkos principai propaguojami kvestionuojant socialines garantijas, toliau gilinant prarają tarp naujųjų turtingųjų ir amžinųjų vargšų; kad jos teisėsauga išsigimė iki pedofilijos grybelio, graužiančio jos pačios pamatus; kad pagrindinis jos bankas leidžia kitiems (beje, skandinavų) bankams savivaliauti, ciniškai stumiant šalį į bankrotą... Deja, jokios klaidos čia nėra. Tiesiog loginis egzistencinis prieštaravimas. Čia teka ta pati 1989-ųjų upė, bet jos vandenys keičiasi posovietiška. Tai – posovietinis *panta rhei*.

Ar šiam reiškiniui būdinga kas nors, kas būtų bent reliatyviai stabilu? Gal Vidurio Rytų Europoje, kurios chaotiška realybė kinta kaleidoskopiškai, Kratilas tik papildo Herakleitą?

* * *

Suomijoje 1989-aisiais buvo lygiai taip pat stabilu, tvarkinga, kaip ir šiandien yra. Suomiai tarsi iš viršaus – jei žiūrėtume į gaublį, pastatytą lentynoje, – žvelgė į greta išsidriekusias tris Baltijos valstybes, siekiančias nepriklausomybės, į mus, susikibusius rankomis ir stovinčius Baltijos kelyje. Suomiams ir vėliau buvo įdomu stebėti, kaip pas mus prasideda „posovietinis“ laikotarpis. O juk ši Skandinavijos valstybė tarpukariu buvo *ketvirtoji* Baltijos regiono šalis! Na, gal pirmoji, jei skaičiuosime nuo gaublio viršaus. Okupacija Estiją, Latviją ir Lietuvą ilgam paklupdė ant kelių murkdytis sovietinio purvo upėje, o skaidri 1989-ųjų srovė, deja, irgi netrukus susidrumstė. Suomijai tikra politinė egzotika atrodė dirščioti, kas gi vyksta ten, apačioje. Į Baltijos šalių „apačią“ ji kasmet atsiunčia Kalėdų Senelį. Tiesiai iš Laplandijos. Iš ten, kur niekas nesikeičia, o jeigu keičiasi, tai tik taip, kaip nulemta visų žmonių valios...

Beje, Suomijoje 1989-aisiais vyko Eurovizijos dainų konkursas. Linksma, europietiška. ■

Laima KANOPKIENĖ

ISTORIJOS ĮPAREIGOTI

Tomo Venclovos laiškas man, kaip vyriausiajai *Kultūros barų* redaktorei, neabejoju, yra padiktuotas nuoširdaus susirūpinimo, kad žurnale, redkolegijos nario manymu, ryškėja antisemitinė tendencija (*Kultūros barai*, 2009, nr. 10). Šis tekstas sukėlė kontroversiškų emocijų pliūpsnį: vieni nerimavo, kad toks sunkus ir jų nuomone, nemotyvuotas kaltinimas privers redakciją griebtis nutylėjimo politikos ir cenzūruoti tekstus, kiti ragino „dėl šventos ramybės“ laikytis politiškai kuo korektiškesnio tono, tretį pritarė Tomo Venclovos teiginiams, nes „vis dar“ bandoma pagražinti istorinę tiesą, o aš *asmeniškai* prie to prisidedu. Ypač griežtai pasisakė europarlamentaras Leonidas Donskis, bet jo poziciją sunku laikyti nuoširdžia. Ir štai kodėl: užuot tiesiai išdėstęs savo požiūrį man, jis skambino įvairiems žmonėms, iš kurių bent trys rado reikalą patarti, kad „ko nors“ imčiausi, antraip „žurnalui bus labai blogai“. Per trečiuosius asmenis jis perdavė ir laišką, kategorišką, piktą, be krislo abejonės: „Aš esu sunerimęs dėl tamsuoliškų ir tiesiog pasibaisėtino lygio publikacijų „Kultūros baruose“ – geriausias šito pavyzdys būtų Kosto Kauko rašinys [atsiliepimas į Tomo Venclovos laišką, – L.K.] KB Nr. 11. Norėjau kreiptis į redakciją kartu su Tomu Venclova ir išsakyti savo solidarumą jam. Bet ką tik sužinojau, kad manęs jau nebėra KB redkolegijoje. Apie tai aš nebuvo net informuotas. Nemanau, kad mano tapimas europarlamentaru yra tikroji priežastis šitaip keistai elgtis. Ką tai keičia, jei aš interneto epochoje daugiau laiko leidžiu ne Kaune, o Briuselyje? Kad ir kaip būtų, toks gestas man papildomai leidžia pareikšti, kad su Tomu Venclova aš 100 procentų solidarizuojusi dėl negerų pokyčių žurnale. O kadangi manęs nebėra KB redkolegijoje, laikau šitą ne techniniu, o moraliniu ir politiniu gestu,

kurį supratau ir po kurio niekaip neįsivaizduoju savęs KB autorių ir bendradarbių tarpe.“

Laiško autoriaus valia vertinti žurnalo publikacijas taip, kaip jis nori, – tai kiekvieno skaitytojo teisė. Tačiau pasitraukti iš *Kultūros barų* redkolegijos Donskis turėjo pats ir iškart po to, kai tapo europarlamentaru, jei gerbia spaudos savarankiškumą ir laisvę, nes ji negali būti partinė. Liberalus (ar tikrai?) politikas neturėtų manyti, kad jam leistina tai, už ką jis pats nedvejodamas pasmerktų kitus, ir būtų teisingas. Moralinis veiksmas, t.y. tai, kad europarlamentarą išbraukiau iš redkolegijos narių, buvo paverstas politiniu, todėl esu priversta pareikšti: jokiam spaudimui, ypač politinių sluoksnių, pasiduoti neketinu, kad ir kaip dėl to „būtų blogai“ *Kultūros barams*. Sakau tai redakcijos, tikiuosi, ir redkolegijos vardu.

Toliau laiške Donskis rašo: „*Vienintelis dalykas Tomo Venclovos tekste, dėl kurio nesu visai tikras, yra jo pateiktas Herkaus Kunčiaus teksto įvertinimas, nes Kunčių pažįstu kaip provokatyvų autorių, bet niekada anksčiau jame neįžvelgiau antisemito. Deja, prastas kontekstas bei laiko dvasia ir Herkui padarė meškos paslaugą.*“

Tas „prastas kontekstas“, matyt, yra *Kultūros barų* publikacijos, pakenkusios Herkaus Kunčiaus pjesei „Šešėliai Versalyje“. Ir kokios gi jos? LR Prezidento Valdo Adamkaus kalba, pasakyta 22-ajame Europos kultūros leidinių redaktorių suvažiavime gegužės 8-ąją, istorinę dieną, su garsiaisiais daug kur cituojamais žodžiais, kad „pergalė, neturinti tiesos ir moralės pamato, – jokia pergalė, o istorija, paremta klastotėmis, – jokia istorija“. Tatjanos Žurženko „Atminties geopolitika“. Stasio Lozoraičio laišakai, rašyti 1942–1945 m. Martino M. Simeckos esė „Dar nelaisvi. Kodėl istorija po 1989-ųjų neturėtų apsiriboti vien mūsų pačių diagnoze“. Virginijaus Savu-

kyno „LDK idėja XXI a. globalizacijos fone“... Ir jokių antisemitinių „tendencijų“! Alberto Juškos straipsnis, sukėlęs abejonių Tomui Venclovai, išspausdintas gerokai vėliau.

O apie kokią „laiko dvasią“, kuri padarė „Herkui meškos paslaugą“, europarlamentaras kalba, matyt, žino tik jis pats. Gal jam užkliuvo, kad vis dėlto drįstama diskutuoti apie nacizmo ir bolševizmo panašumus, kraupias jų tarpusavio sąveikas? Kad užsimenama ir apie okupuotų šalių gyventojų „kitokio pobūdžio atsakomybę“ negu ta, kuri slegia hitlerininkų sąžinę (Marci Shore. „Judeo-bolševizmo“ paveldas, *Kultūros barai*, 2009, nr. 11)?

Nemanau, kad laiko dvasią atspindi gimnazistiškas teisingumo ministro Remigijaus Šimašiaus pareiškimas dėl Holokausto Lietuvoje, esą „į istorijos klausimus turime atsakinėti pakelta galva, juo labiau kai turime aiškius atsakymus“. Deja, aiškių atsakymų dar nėra. Bet, kad juos rastume, niekam nevalia diktuoti, kuriuos praeities faktus derėtų prisiminti, o kurie nutylėtini. „Tragedijos pripažinimas, sugebėjimas pažiūrėti kad ir skaudžiai istorinei tiesai į akis jokiū būdu nežemina tautos orumo, atvirkščiai“, – rašoma viename iš atsiliepimų, bet šis laiškas asmeniškai, todėl negaliu jo nei plačiau cituoti, nei nurodyti adresanto. Po šiais žodžiais pasirašau, nes tik eidami šiuo keliu galėsime tikėtis, kad ilgainiui bus pripažintos ir tos represijos, kurias patyrė Lietuva per kelias jos okupacijas, ir ne tik stalinmečiu...

Grįžtant prie Tomo Venclovos laiško, reikėtų nurodyti motyvus, kodėl *Kultūros baruose* atsidūrė publikacijos, sukėlusios nerimą gerbiamam redkolegijos nariui. Eduardo Mieželaičio pasakojimus, užrašytus Mykolo Karčiausko, išspausdiniau kaip liudijimą tos veidmainiškos epochos, kai net jos stabai (minėtą poetą tokiu ir laikyčiau) stropiai slėpė, ką iš tikrųjų galvoja.

Herkaus Kunčiaus pjesės „Šešėliai *Versalyje*“ ir Ramūno Kasparavičiaus „Bebės pas čigonus“, kaip grožinės literatūros kūrinių, provokatyviai atakuojančių stereotipus, manyčiau, nereikėtų aptarinėti minėtame kontekste. Kad visi lietuviai primygtinai, apibendrintai nuolat vadinami žydšaudžiais – tai irgi yra viena iš išgalėjusių schematizuotų klišių, būtent jas savaip ir „preparuoja“

Ramūnas Kasparavičius, o kiek procentų skaitytojų jo sarkazmą supras, man sunku spręsti.

Atskirai reikėtų aptarti Alberto Juškos tekstą „Praeities atmintis. *Keli naumiestiškių žydų istorijos puslapiai*“, bent jau tuos aspektus, dėl kurių „ryškėja antisemitinė tendencija“. Juška pasakoja iš tikrųjų neutraliu tonu, bet jo liudijimai sukrečiantys. Jis nekvestionuoja žydų, kurie liko gyvi, teisės aiškintis, kas išžudė jų tautiečius Šiaudvyčiuose, rašo, kad, matyt, *tik dėl tos priežasties* (ir tai siaubinga!) miškinių būrys susprogdino Berelovičių namus. Tai netiesiogiai liudija, kad tarp partizanų būta žydšaudžių. Kaltinti Jušką „absoliučiu moraliniu kurtumu“ galima tik ištraukus jo žodžius iš konteksto, nes „būti drąsiems“ ir „jaustis drąsiai“ nėra vienas ir tas pats. Juška rašo: „[bauginti miestelio gyventojai [taigi daugiausia lietuviai – L.K.] bijojo, kad ir jų neištiktų toks pat likimas.“ Štai kodėl „Vismanto vyrai jautėsi taip drąsiai“.

Juška pripažįsta: „Lietuvių dalyvavimas žydų žudynėse juoda dėmė gula ant visos tautos“, bet ieško priežasčių, kodėl taip atsitiko. Ar bandyti rasti atsakymą žmogui, juo labiau to kruvino laikmečio liudytojui, yra nusikaltimas? Net jei jis „politiškai nekorektiškai“ klausia, kaip lietuvių vietoje būtų elgęsi, pavyzdžiui, norvegai... Tomas Venclova rašo, kad neišsivaizduoja „norvegų, bet kokiomis aplinkybėmis šaudančių vaikus, moteris ir šiaip niekuo dėtus žmones“... Aš irgi neišsivaizduoju, bet kyla klausimas, ar kas nors išsivaizdavo, kad taip galėtų elgtis vokiečiai, be to, savo pačių iniciatyva? O rusai, garsėjantys kaip išskirtinai dvasinga tauta, o žydai (represinėse KGB struktūrose jų buvo palyginti nemažai), pagaliau serbai jau mūsų laikais? O ir apskritai žmonės? Na bet gal lietuviai turi kokį nors specifinį žiaurumo instinktą...

Nedrauskinge kelti klausimų istorijai, nes esame jos įpareigoti tęsti tiesos paieškas.

Tomas Venclova kaltina Jušką, esą šis pateikia netikslią statistiką: „Istorikai įrodė, kad tada buvo išvežta tik 17 000 žmonių. O iš jų prie Laptevų jūros pateko gal 1000.“ Bet *represuota*, o tai ne vien tremtis, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro duomenimis, būtent tiek, kiek nurodo Juška – beveik 30 000 Lietuvos gyventojų:

9 lentelė. Represuotų asmenų paskirstymas pagal tautybę
National Composition of the Repressed

Eil. Nr.	Tautybė	Lietuvos gyventojų tautinė sudėtis* (proc.)	Visi represuoti 1939, 1940, 1941 m.		Tremtiniai		Išvežta į lagerius 1941 06 14–18		Suimta iki 1941 06 06		Lageris (tremtis?)		Represijos būdas nežinomas		Nužudyta karo pradžioje	
			skaičius	proc.	skaičius	proc.	skaičius	proc.	skaičius	proc.	skaičius	proc.	skaičius	proc.	skaičius	proc.
1.	Lietuvių	67,9	19 912	68,1	8 960	72,7	3 031	77,4	3 835	58,1	569	42,8	2 427	61,1	1 090	99,5
2.	Rusų	2,5 ^b	532	1,8	110	0,9	43	1,1	262	4,0	35	2,6	81	2,0	1	0,1
3.	Lenkų	15,3	4 836	16,5	1 284	10,4	292	7,5	1 664	25,2	427	32,1	1 166	29,3	3	0,3
4.	Baltarusių	0,4	155	0,5	10	0,1	4	0,1	93	1,4	13	1,0	35	0,9	–	0,0
5.	Žydų	8,3 ^b	2 613	8,9	1 660	13,5	385	9,8	334	5,1	157	11,8	77	1,9	–	0,0
6.	Vokiečių	3,4	86	0,3	19	0,2	6	0,2	52	0,8	1	0,1	8	0,2	–	0,0
7.	Kitų tautybių	2,2	148	0,5	17	0,1	51	1,3	58	0,9	14	1,1	7	0,2	1	0,1
8.	Nežinoma	–	968	3,3	271	2,2	103	2,6	308	4,7	113	8,5	173	4,4	0	0,0
Iš viso		100,0	29 250 ^c	100,0	12 331	100,0	3 915	100,0	6 606	100,0	1 329	100,0	3 974	100,0	1 095	100,0

a – su 1925 m. Klaipėdos krašto gyventojais ir 1931 m. Vilniaus krašto dalies, 1939 m. grąžintos Lietuvai, gyventojais (apskaičiuota remiantis *Lietuvos statistikos metraščių* duomenimis, 1939, t. 12, p.13–57).

b – 1939 m. grąžintoje Lietuvai Vilniaus krašto dalyje žydų tautybės gyventojų buvo 16,2 proc., rusų – 6,1 proc. (*Statistikos biuletenis, Kaunas, 1939, Nr.10 (192), p. 1–3*).

c – neįskaityti 1211 asmenų, iš jų 863 gimę tremtyje, 24 savanoriškai nuvykę į tremtį, 324 suimti RA.

Be to, ir tie, kurie neatsidūrė prie Laptevų jūros, tikrai buvo išvežti ne į kurortus. *Dabar* mes manipuluojame statistika, o *tada* žmonės jos nežinojo, jie skaičiavo nužudytus, ištremtus savo vaikus, artimuosius, kaimynus, nesvarbu, kokios tautybės tie kaimynai buvo...

Vienas iš oponentų klausė, kas jis toks, tas Juška, kas tas Kaukas, kad jie drįsta svarstyti tokį subtilų reikalą? Aš klausčiau, kas mes tokie, kad drįstume jiems tą uždrausti...

Tuo, ką čia išdėščiau, nesiteisinu, o juo labiau neįrodinėju, neva visais atvejais esu teisi. Tačiau „at-

mintis ir prisiminimai niekada nėra tokie, kokių kam nors norėtusi, – jie nepasiduoda nei „atminties strategijoms“, nei „istorijos politikai“ [...] Kuo skubiau reikia sukurti ne bendrą istoriją, o erdvę, kurioje nekiltų pavojus net skirtingiausioms istorijos interpretacijoms ir besivaržantiems nacionaliniams naratyvams“, – teigia Karlas Schlögelis (*Kultūros barai*, 2009, nr. 2).

Kultūros barų misija – prisidėti prie tokios erdvės kūrimo. ■

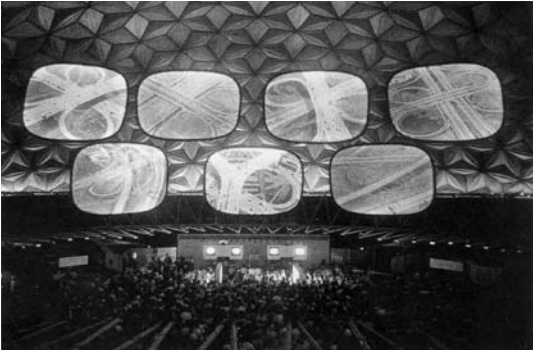
Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką
Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais
Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešoji erdvė
Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos www.eurozine.com **EUROZINE**

POETINĖ IŽVALGA: ŠALTASIS KARAS TĘSIASI

Eamesų filmo „Akimirkos iš Amerikos gyvenimo“ demonstravimas JAV paviljone Maskvoje 1959 m.

Mūsų „šaltojo karo“ tikslas – ne teritorijų užkariavimas jėga. Tai veikiau subtilus ir netiesioginis, bet visuotinis ir galutinis pasaulio užvaldymas taikiu būdu. Amerikiečiai atskleis pasauliui tiesą – mes taikiai užimsime pasaulį ir suteiksime jam individualios raidos galimybę. Savo tiesą skleisime „psichologinio karo“ metodu – tai karas už pasaulio žmonių protus ir lūkesčius.

Dwight D. Eisenhower

Gėda prisipažinti, bet apsilankiau parodoje „Šaltojo karo metų modernizmas 1945–1970“ Nacionalinėje dailės galerijoje, nors buvau pasiryžęs nevertoti jokios su VEKS'u susijusios produkcijos. Deja, mano vaikai norėjo pamatyti kosmonautų skafandrus, o aš pats, pamėginęs kiek destabilizuoti NDG darbuotojų idealistinį lojalumą sistemai, vis dėlto įslinkau ir į parodinius gardelius.

Šioje parodoje pamatyti anarchisto Enrico Bajaus darbus man buvo daugiau negu netikėta. Politinio meno kūrėjas, atvirai tyčiojęs iš kapitalistinių kultūros klišių, čia pateikiamas kaip kažkoks „abstraktusis ekspresionistas“. Tai rodo ne tiek kuratorių neišmanymą, kiek tendencingą ir suktą taktiką: bandoma sumenkinti vieną iš pačių intensyviausių ir didžiausių poveikį turėjusių meninių politinių strategijų – Situacionistų Internacionalą – ir išskaidyti visą jų aplinką. Kitas menininkas – olandų architektas ir aktyvistas Constantas šios parodos kontekste pristatomas kaip karo kritikas ir racionalus architektas. Šį požiūrį irgi galima laikyti rekuperatyviu: visos pagrindinės Constanto idėjos, plėtosos su „Cobra“, letristų internacionalu, situacionistais ir „Provo“, – tai atvira priešprieša kapitalistinei realybei, politiniam urbanizmui, specializacijai ir dvasios vergijai, todėl su jokia šaltojo karo modernizmu ar dizai-

nu neturi nieko bendra. Situacionistai atvirai kritikavo tiek korporacinį (JAV), tiek valstybinį (SSRS) kapitalizmą, bet šioje parodoje apie jų idėjinę platformą nėra nė užuominos – dominuoja visiškai fragmentuotas kairiųjų pažiūrų fonas, pailiuotus senstelėjusiais ir akivaizdžiai atgyvenusiais eksponatais. Netgi Neilo Armstrongo skafandras padėtas, atrodo, tik tam, kad pagilintų nuojautas apie dar vieną sąmokslų teoriją, esą amerikiečiai apskritai nebuvo Mėnulyje...

O tikėjaisi pamatyti amerikiečių abstrakčiojo ekspresionizmo – to paties, kuris jau nuo 1946 m. buvo atvirai peršamas pasauliui kaip naujo mąstymo, individualios laisvės ir antikomunizmo simbolis, kurį tiesiogiai kuravo CŽV, pasitelkdama Kultūros laisvės kongresą (*Congress for Cultural Freedom*), ir kuris siejosi su Rockefellerių MoMA, – esenciją. Deja... Kuratoriai iš tikrųjų pasirinko originalų požiūrį: galios pozicija buvo tik viena – SSRS, o JAV ir vakarietiškas kapitalizmas – tai „gėrio ašis“, kurią nenuosekliai kritikavo tik visokie keistuoliai.

Nutylėtos ir tolesnės „kultūrinės“ JAV pastangos užgniaužti itin kritišką kairiųjų meninių intelektualinį diskursą, turintį daugelio dešimtmečių tradiciją, atvirai kontrkultūrinės *dada* ir siurrealizmo tendencijas Vakarų Europo-

je. Kokį meną amerikiečiai demonstravo Paryžiuje 1945 metais? Jie atvirai didžiavosi, kad yra užkariautojai... Jau nekalbu apie 1968-ųjų revoliucijas ir Che Guevaros istoriją – tai pateikta tarsi dar vienas dizaino kūrinys, skirtas persisotinusiai kapitalistinei buržuazijai prablaškyti. O ką Europoje 6-ajame dešimtmetyje veikė Fordo fondas ir kodėl parodos kuratoriai nerodo jo finansuoto akademinio minimalistinio šlamšto? Gal todėl, kad tai šiandienos pasaulio „rimtosios kultūros“ aukso fondas?

Tas pačias tradicijas Rytų Europoje tęsė ir Soroso fondas, dviem dešimtmečiams eliminavęs visą jaunąją menininkų ir intelektualų kartą, pavertęs juos kapitalistinio specializuoto karjeristinio servilizmo apologetais. Viena ponia, turėjusi savo rankose absoliučią galią diktuoti meno madas šalyje, šiandien pergalingu tonu pareiškia, kad ji pirmoji organizavo objektų ir instaliacijų parodas... O kodėl ne krokodilų ar batų raištelių? Juk irgi būtų buvusi pirmoji, o prisitaikėliai (jos buvę studentai) vis tiek būtų darę kaip liepiama...

Laikas pasakyti, kad pastarieji 20 metų buvo gėdingiausias mūsų kūrybai laikotarpis – du visiško prisitaikymo ir bejėgystės dešimtmečiai. Tiek laiko turėjo užtekti, kad susivoktume: didžioji dalis to, ką sovietai teigė apie vakarietiško kapitalizmą, vis dėlto buvo tiesa, jie melavo tik apie tai, kas vyksta pačioje Sovietų Sąjungoje. Vakarietiškoji „civilizacija“ sąmoningai supainiojo absoliučiai visas vertybines kategorijas. Jos ir toliau painiojamos, bet kiekvieną kart gražiai sudėliojamos į lentynėles kaip prekės. Tas prekes mes noriai vartojame – tokia tad psichologinio karo esmė.

Trumpam sugrįždamas prie situacionistų, kurie šiame mano tekste atlieka struktūruojantį vaidmenį, galėčiau vienu sakiniu apibendrinti tokių parodų prasmę ir paskirtį šiandienos visuomenėje – šį kartą ypač tiks Asgerio Jorno aforizmas: „KULTŪRA YRA TAI, KAS LIEKA PO TO, KAI VISKAS, KĄ DAR BUVO GALIMA SUPRASTI, JAU PAMIRŠTA.“ Šis sakinytis galėtų būti ir raktas, kad geriau suvoktume, ką mums teigia naujoji Nacionalinė dailės galerija, kokį vaidmenį joje eksponuojami autoriai atliko XX a. ir ar yra dar kokia nors prasmė šnekėti apie tų

„Chruščiovkė“ iš SSRS parodos Niujorke. 1959

objektų „meninę vertę“. Iš esmės net ir vadinamieji „tylieji seminonkonformistai“ atliko vaidmenį, panašų į Salomėjos Nėries su jos ode Stalinui... Kaip ir tos trys suvargusios nuveksintos modernistinės Panerio skulptūros...

Bet užteks šnekėti abstrakčiai – laikas įvardyti pilkuosius kardinolus, mūsų geografinėje erdvėje įtvirtinčius kolonizuotą sąmonę, juolab kad jie vėl pradeda kelti galvas iš istorijos šiukšlyno. Neslėpsiu, kad polemikai mane paskatino visų labai gerbiamos p. Ramintos Jurėnaitės aistringų kaltinimų ir pasiteisinimų prismaigstyta „Žodis stropiesiems kritikams“ (*Kultūros barai*, 2009, nr. 10). Iš visų šios ponios išvardytų jos pačios privalumų ir ją supančios aplinkos trūkumų vis tiek neįmanoma suprasti, kam apskritai reikalingos tokios parodos kaip „Abstrakcija ir ekspresionizmas: dvi Vilniaus tapybos tradi-

cijos 1960–2009“ (manau, labai tikslinga ją paminėti šalia „Šaltojo karo modernizmo“). Kad būtų dirbtinai suburtas specializuotas tapytojų cechą? Kad būtų įkurta jų profsąjunga? Ar kad menininkai dar labiau susiskaldytų, viena sritis atsiribotų nuo kitų ir būtų lengviau ją valdyti? Situacionistas Constantas atvirai pareiškė Guy Debord’ui prieš pasitraukdamas iš Situacionistų Internacionalo: „Su tavimi dirbti nebeįmanoma, nes aplink – vieni tapytojai.“

Kad platesnė sociopolitinė analizė niekada nebuvė šiai poniai būdinga, manau, pastebėjo daugelis, tai patvirtina ir Kęstučio Šapokos jai suteiktas „poetinių įžvalgų“ meistrės vardas (deja, pačiai Jurėnaitėi jis kažkodėl nepatinka). Aš irgi nesutikčiau, kad minėtos ponios demonstruojama arogancija ir emocijos turi ką nors bendra su poetika – tai daugiau emocinis-biurokratinis-ataskaitinis žanras, kurį ji įvaldė dešimt metų rengdama 100 geriausių menininkų „*papkes* už Soroso *babkes*“ (taip buvo juokaujama praeitame dešimtmetyje). Dar kartą grįždamas prie situacionistų, aiškinusių, kad „Tikroji poezija prasideda nuo pirmojo grindinio akmens, sviesto į policininką“, visiškai atvirai pasisavinu minėtąjį „poetinių įžvalgų“ žanrą savo tekstui įvardyti – ačiū, Kęstuti!

Aiškumo dėlei turiu prisipažinti, kad tapytojų parodos „Abstrakcija ir ekspresionizmas...“ nemačiau, į ją neiti apsisprendžiau sąmoningai, vos susipažinęs su dalyvių sąrašu. Pasielgiau panašiai, kaip vienas mano bičiulis, kai jį užplūdo pornografinių *spamų* lavina: „Aš jų neatidarinėju, – sakė jis, – užtenka perskaityti pavadinimus ir mano fantazija nubėga toli į priekį.“ Parodos kuratorė teigia padariusi, ką galėjusi, ir nesupranta, ko čia prie jos kabinėjasi visokie kritikai, skaičiuodami „už borto“ likusius neeksponuotus tapytojus... Iš šono žiūrint, viskas labai paprasta – reikėtų tik pakeisti parodos pavadinimą. Vietoj atvirai pretenduojančio į vienintelį istoriškai teisingą galima pasiūlyti kiek kuklesnį: „Ramintos Jurėnaitės mylimų tapytojų paroda, atrinkta pagal tai, ar jie atitinka jos pamatytus abstrakcionizmo ir ekspresionizmo pavyzdžius *Taschen* albumuose.“ Ir

tada niekas nebeskaičiuos tų menininkų. Ir nebereikės apsimesti, kad egzistuoja kažkokie „objektyvūs“ kriterijai, pagal kuriuos vieni menininkai yra geresni už kitus. Ponia kuratore, visi tamstos sprendimai, priimti meno srityje, paremti ne kriterijais, bet galios pozicijomis, kurias kažkokiu būdu pavyko užimti. Šioje srityje vyrauja tiesiog tipiškas pokomunistinio meno raidos scenarijus – latviai turi savo Heleną Demakovą, čekai – Heleną Kontovą, kazachai – Valeriją Ibrajevą, lenkai – Andą Rottenberg ir t. t. Visas regionas reorganizavosi į kultūrinio „užpildo“ gamybą. Jokia meninė ar kultūrinė diskusija čia nebeįmanoma – reikalingas tiesioginis kontrkultūrinis veiksmas, o pasakojimai, kad avangardas ar konfliktas nebemadingas, kad „rimtoji kultūra“ yra mūsų identitetas, yra tik niekuo nepagrįstos sapalionės. Tai jūsų pačių susikurtos fikcijos, be kurių ir jūs nebetenkate prasmės.

Pastarąjį dešimtmetį plačiai pasklidusi „pozityvio-sios kultūros“ samprata visiškai kolonizavo kūrybinę sąmonę ir paralyžiavo dvasinį pasipriešinimą. Tai ir buvo pagrindinė JAV inicijuoto „psichologinio“ karo užduotis – individuali laisvė specializuotai atlikti savo funkciją ekonominių galimybių apibrėžtoje erdvėje. Individualizmas be turinio tėra tuščias signifikantas: žodis *laisvė* neatsiejamas nuo klausimo – *laisvė nuo ko?* Labai simptomiška, kad visi mano minėti Vilniaus įvykiai susiję su VEKSo strategijomis ir laikomi labiausiai vykusiais...iš daugybės nevykusių. Tad yra kuo pasidžiaugti.

Savo ruožtu norėčiau pakviesti menininkus galų gale liautis šokus pagal kieno nors kito pučiamą dūdelę, patiems organizuoti į bendraminčių grupes ir formuluoti savo uždavinius – ne kaip įsiteikti institucijoms, bet kaip savo kūrybiškumą integruoti į gyvenimą, ne kaip konkuruoti skandinant vienam kitą, bet kaip kurti pasaulį drauge. Gerbiamieji, gal laikas nustoti vadintis „meno kūrėjais“, suvokti save kaip dvasios darbininkus ir vienyti kovai prieš platų kapitalistinį psichologinio karo frontą?

ILOS ARTISTAS UNIDOS JAMÁS SERÁN VENCIDOS! ■

Apie autorių: Antanas Šileika, lietuvių kilmės Kanados rašytojas, gimė 1953 m. Westone, Ontarijo provincijoje. Studijavo Toronte, Paryžiuje ir Barselonoje, gyvena Toronte, rašo literatūrinės recenzijas, rengia literatūrinės laidas televizijai, dėsto Humberio kolegijoje ir yra jos meno skyriaus direktorius. Romanuose „Vakarienė pasaulio pakraštys“ (*Dinner at the End of the World*, 1994), „Perkant laiką“ (*Buying on Time*, 1997) pasakoja apie lietuvių emigrantų šeimos pastangas įsikurti ir pritapti šeštojo dešimtmečio Toronte, o „Bronzinės moters“ (*Woman in Bronze*, 2004) veiksmo vieta tapo bohemiškasis XXa. pradžios Paryžius.

Antanas ŠILEIKA

IŠBRAUKTA IŠ MENU

Nustebau, bet neapstulbau, kai teta Milda rytais pradėjo regėti savo mirusį sūnų, sėdintį ant telefono stulpo priešais jos kambario langą. Jos amžiuje įmanoma viskas. Reikėjo kažko griebtis, ir ne vien tetos labui. Buvau jos nuomininkas, tad, jeigu ją išgabentų į senelių namus, likčiau kaip stoviu.

– Ir kaip Frenkiui pavyksta ten įsitaisyti? – pratarė ji, kai atėjau iš šildomo garažo, kuriame gyvenau, išgerti su ja rytinės kavos. – Laidai tokie ploni.

Tarsi tai būtų kliūtis vaiduokliui.

– Laidai nematerialūs, – pabandžiau ją paerzinti, – kaip linijos kompiuterio ekrane.

Ji nesuprato, ką turiu omenyje, ir tęsė:

– Šūkteliu jam, kad užeitų vidun, bet jis neatsiliepia.

Dėbteli keistai ir dingsta.

– Nori pasakyti, išnyksta kaip dūmas?

– Jei nususuku, atsikus kaip neberandu.

Plaukus teta Milda kasryt susisukdavo į aukštą kuodelį, bet jos regėjimas buvo prastas, o ir atmintis silpo. Iš kuodelio išsipešusios nuolat stirksėjo kelios žilos sruogos. Vilkėjo ji rusvą chalata, valgė ruginius traškučius, užsitępusi juodųjų serbentų uogienės, gurkšnojo ramunėlių arbatą. Vos prieš keletą metų galėdavo dienų dienas išbūti gyva vien kava ir šokoladu, o dabar štai elgiasi tarsi kokia močiutė iš Rytų Europos.

– Ko čia išsigandai? – paklausė ji. – Gal pamiršai, kad esi mano mylimiausias sūnėnas per amžių amžius?

Tai buvo senas pokštas, turėdavęs mane padrąsinti ir įkvėpti, bet jis jau nebeveikė.

Ji nenorėjo manęs įžeisti, bet vis tiek reaguodavau jautriai, ir jau kuris laikas. Džiaugiausi, kad tėvų nebėra gyvų, ir jie nesužinos, kad gyvenu tetos Mildos garaže. Prieš daugelį metų mano reikalai susiklostė itin prastai, ir ji leido man „laikinais“ apsisototi pas ją. Atėjus žiemai, garažą šildydavau sena žibaline krosnele, kuri dvokė taip, kad imdavau žiaukčioti. Bet pripratau.

O dėl Frenkio šmėklos, sėdinčios ant telefono stulpo, buvau įsitikinęs, kad teta Milda taip kovoja su sielvartu. Nespėjo ji kaip reikiant apraudoti Frenkio, kai susirgo jos vyras, tad tetai teko suimti save į rankas ir rūpintis paskutinėmis mano dėdės gyvenimo dienomis. Todėl visai nekeista, kad sūnaus šmėkla ėmė lankytis ją tik dabar, kai ji galiausiai turėjo tam laiko.

Buvome likę dviese – trise, jei skaičiuosime Frenkį. Vieni mirė, kiti išsikraustė. Su kuo gi jai dar kalbėtis? Įdomu, su kuo kalbėsiuosi aš, kai nebebus ir jos.

Dar įdomiau, kur aš tada dėsiuosi. Šildomas garažas su atskiru išėjimu į gatvelę už namo išsprendė daugybę mano problemų, bet, jeigu ji kada nors sugalvos išsikraustyti, man teks ieškotis naujo prieglobsčio.

– Kokia kalba Frenkis su tavim kalba? – paklausiau. – Angliškai ar lietuviškai?

– Angliškai.

Tikėjaisi ją pričiuoti, sugražinti į realybę, bet atsakymas buvo teisingas. Gyvas būdamas, Frenkis su motina kalbėjo tik angliškai, nors ši į jį kreipdavosi lietuviškai. Pamaniau, gal bent mirusį sūnų ji bandys priversti, kad prabilėtų gimtąja kalba, – tai kompensuotų jo abejingumą etniam paveldui.

Vaiduokliams nelengva pamiršti senus įpročius.

Mudu sėdėjome jos valgomajame, kuris atstojo ir svetainę. Tetos namas buvo Toronto Dovercourt'o rajone, į pietus nuo Dundas gatvės. Senieji kaimynai dar prieš keturiasdešimt metų išsikraustė į vakarus, iš pradžių į Roncesvalles kvartalus, paskui į High Parką, galiausiai į Misisaugos priemiestį – kiek žinčiau, paskutiniai iš senųjų lietuvių emigrantų kartos vis dar judėjo į vakarus. Gal kur nors ties Saskačevanu susitiks Paskutinį Mohikaną? O teta Milda liko. Liko, nors aštuntajame dešimtmetyje čia ėmė kurtis portugalai, kuriuos pačius vėliau išstūmė italų jaunimas.

Mano laikais gatvė būdavo pilna ukrainiečių ir lenkų, o dabar į visas puses zujo užsilikę portugalai, sensantys X kartos hipiai ir kūdikių vežimėlių įsitvėrusios Y kartos mamytės – visiškai kitos padermės mūsų zoologijos sodo gyventojai.

Tos gražios moterys su akiniais nuo saulės atrodė tartum iš niekur. Užaugusios priemiesčiuose, kupinos pasitikėjimo savimi, dabar šios nekilnojamojo turto medžiotojos užsigėidė autentikos ir leidosi jos ieškoti Ossingtono aveniu ir Dundas apylinkėse. Anekso ir mažosios Italijos kvartalai jau buvo per brangūs.

Šeštuoju ir septintuoju dešimtmečiais autentika čia niekam nerūpėjo. Žmonės buvo ką tik išbridę iš savo autentiškų kaimų mėslo, o štai dabar jų vaikaičiai žingsniuoja tomis pačiomis gatvėmis, stengdamiesi užuosti arklių mėslo, silkių ir avių kailio kvapą.

Bet, jeigu iš tikrųjų užuostų ką nors panašaus, iškart pultų skambinti miesto sveikatos apsaugos tarnybai.

Manoji karta, įsiterpusi tarp jų, gėdijosi savo tėvų – šių siekiai, ilgesys ir liūdesys dėl to, kas prarasta, buvo

per sunki našta mūsų pečiams. Mes buvome nerūpestingi ir reiklūs. Jei žvalgyčiausi atgal į troškų praeities skurdumą ir pirmyn į mobiliaisiais telefonais čirpiančią ateitį, turbūt nesusukčiau sprandą.

Per tuos penkiasdešimt, o gal ir daugiau, metų gatvė buvo užklota jau trečiu asfalto sluoksniu, o tetos Mildos namas visiškai nepasikeitė. Tos pačios medinės vasarinės durys, tas pats keliose vietose įplyšęs tinklelis nuo vabzdžių, tie patys koridoriai, nudažyti antrarūšiais žalios spalvos dažais, kad nesimatytų pirštų dėmių.

Teta Milda seniai liovėsi valyti dulkes.

– O kam? – klausdavo ji. – Tik nusės kur nors kitur. Tegul kol kas lieka sau.

Per Kalėdas ir vestuves svetainė būdavo pilna dėdžių ir tetų, pusbrolių ir pusseserių – suaugusieji šokdavo taip energingai, kad po jų kojomis dundėdavo žemė, o neapsikentę kaimynai ateidavo skūstis.

Kartą viena dama, pravarde „Muselė“, taip įsiaudrino, kad užsiropštė šokti ant stalo. Tie šokiai ant stalo jiems būdavo kažkas tokio, nors mano teta niekada to nesuprato. Neprisiverčiau jai paaiškinti, kad kažkas tokio būna tik tada, kai moterys šoka bent jau pusnuogės.

Teta Milda daugeliu atžvilgių buvo senamadiška, bet kartais – net labai šiuolaikiška. Aš ją mylėjau už tai, kokia ji buvo, ir dėl to, ką ji man priminė – visas tas senojo kambario šmėklas. Pastatai ir daiktai palieka pėdsakus, kuriuos kada nors atkapstys archeologai, o praeities veiksmai ir poelgiai išliks tik širdyje, toje nedidukėje sendaikčių krautuvėlėje, prekiaujančioje prisiminimais. Kaip man juos išsaugoti?

Paskutinėmis savo gyvenimo dienomis, kai jau sirgo ir merdėjo, mano pusbrolis Frenkis, tetos Mildos sūnus, pavertė mano gyvenimą pragaru. Mudu visada rungtyniaudavome tarpusavyje, o dabar jis įgijo moralinę viršenybę. Būdavo, nubarška laiptais žemyn, pasiramsčiuodamas ramentais, mat tada buvo jau išsiskyręs ir rūpinosi juo tėvai, operacijos sudarkytu veidu, po chemoterapijos seansų nuplikusia galva. Niekinamai dėbтели į mano atsineštą maistą – keptas bulves, jautienos kepsnį ir salotas. Palinksta krėslė, suurzgia ir taria:

– Kancerogenai. Štai kas čia.

Tarsi man, ir taip gyvenančiam anglies monoksido fabrike, būtų reikėję sukti galvą dėl kancerogenų.

Teta siūsdavo mane į arabišką parduotuvėlę parnešti *tabbouleh* salotų ir *hummuso*. Aplinkui gyveno beveik vien portugalai, bet ant ieško kepto viščiuko Frenkis nė į burną neimdavo, net jei nuo to būtų priklausęs jo gyvenimas. O tada jo gyvenimas jau priklausė tik nuo laiko.

Visi jie tokie – tie mirę, prarasti giminaičiai: būdami gyvi – įkyrūs ir erzinantys, o kai numiršta, jų trūksta iki skausmo, nors kartais jie būna ne ką mažiau įkyrūs. Žinau, kad ir aš pakyrėdavau tetai Mildai, nors, iki pasirodant Frenkiui, buvau bene vienintelis jos kompanionas.

Pamaniau, pabandysiu išgydyti ją be ceremonijų.

– Žinai, – pasakiau palinkęs virš virtuvinio stalo, – tavo sūnus miręs.

– Koks jis miręs, jei matau jį turbūt dažniau nei tave?

– Labai dažnai?

– Dažniausiai anksti ryte. Kviečiu užeiti, bet kur tau. Sėdi ant to stulpo ir tyli.

Labai panašu į Frenkį. Paniūręs ar supykęs savaitių savaites nepratarėdavo nė žodžio.

Tada man šovė į galvą, kad teta Milda, būdama tokia sena, tikriausiai geba regėti anapustinį pasaulį. Ką prarasiu, jei patikrinsiu jos pasakojimą? Išėjau į galinį kiemą, apėjau garažą ir atsidūriau skersgatvyje.

Toronte skersgatvių niekas neprižiūri, juose apstu šiukšlių ir atmatų, senų rakandų, sudaužytų butelių, sulūžusių skardinių, lygintuvų, kaulų, skudurų ir prisiminimų apie mergaitę, kurią bučiavau vieną vasaros naktį po vakarėlio. Šeštajame dešimtmetyje čia žaisdavome ledo ritulį. Vieninteliai mums pažįstami kanadiečiai augo darbininkų šeimose, kurios buvo tokios varginingos, kad neįstengė išsikraustyti kur nors kitur. Daugelio tėvai dirbo sanitarais psichiatrijos ligoninėje gatvės gale. Karo nualinti, toje ligoninėje kaip pacientai atsidūrė kai kurių iš mūsų tėvai. Vieni grįžo namo, kiti – ne.

Tie airių kilmės kanadiečiai buvo mūsų priešai, juos žūtbūt reikėdavo įveikti ledo ritulio aikštėje, pažeminti, kol jie nepažemino mūsų. Emigrantų vaikas niekada

nesiliauja įrodinėjęs savo vertės. Jis vis ieško dar vieno ir dar vieno šikniaus, o kas atkakliai ieško, tas būtinai suras.

Kad nereikėtų stovėti gatvėje ir nebūčiau nužiūrįnėjamas, kopėčiomis užsiropščiau ant garažo stogo, nuo kurio puikiai matėsi tetos Mildos minėtas telefono stulpas.

Ko aš tikėjaisi? Tiesą sakant, nieko. Nieko ir nepamačiau, išskyrus saulės atšvaitą ant transformatorinės skersinio. Galbūt reikėjo pastovėti ilgėliau, bet ir taip jaučiausi tikras kvailys. Nulipau žemyn.

Grįžau namo. Tetą Mildą radau žiūrinčią pro galinį langą į takelį, kuriuo atėjau. Buvo išblyškusi, atrodė liguista. Reikėjo kaip nors jai padėti.

– Kavos daugiau nebegeiri? – paklausiau.

– Nuo kavos darausi nerami, o pažadint jinau manęs vis tiek nepažadina.

– Ramunėlės irgi nepadeda?

– Ne, jų skonis kaip erzaco, tos šlykštynės, kurią gerdavom per karą, ne ką geriau už karštą vandenį.

Valandėlę svarsčiau.

– Prisimeni „Aštrųjį vyšniaką?“ – paklausiau.

– Ką tokį?

Balse nuskambėjo susierzinimo gaidelė, ta ypatinga meilės išraiška, demonstruojama tik tiems, kurie kadaise buvo artimi.

– Na, žinai, „Aštrųjį vyšniaką“, gėrimą, kurio būdavo *Lakeview Lunch* restorane, prie Ossingtono ir Dundas sankryžos. Kai buvau mažas, tu arba mano tėvai kartais užeidavote tenai po sekmadienio mišių. Aš visada užsisakydavau vyšniako, man patiko tas keistas pavadinimas.

– Gražu.

– Teta Milda, tai daugiau negu gražu, tas gėrimas – fantastiškas! Užtekėdavo vienos stiklinės, kad nuobodaus sekmadienio valandos nusidažytų įvairiausiomis spalvomis. Tėvas kartą išgėrė „Aštriojo vyšniako“, ir tas išgydė jį nuo pagirių. Jei tai ne stebuklas, tada nebežinau, kas išvis yra stebuklas.

– Kai mirė tėvas, tu buvai dar visai vaikas.

– Bet prisimenu, lyg tai būtų nutikę vakar. Klausyk, einu į *Lakeview*, nupirksiu tau vyšniako.

– Bet aš nenoriu gerti. Ką tik išgėriau arbatos.
– Kol pareisiu, ištrokši.
– Baisaus čia daikto. Paprastas gazuoto vandens gėrimas.

– Būtent. Tai paskutinis tikras gazuoto vandens gėrimas pasaulyje. Tokių daugiau niekas nebegamina. Jis pastatys tave ant kojų. Viską matysi ryškiau. Atgaivins geriau nei kola, kuri, beje, visiškai nepateisina lūkesčių.

– Gerai jau, gerai, – atsakė ji, plekšnodama per stalą šalia mano rankos, – eik ir nupirk man „Aštriojo vyšniako“, bet nesiskubink. Aš mažumėlę nusenūsiu.

Nenorėjau jai meluoti, bet ji būtų ėmusi spyriotis, jeigu būčiau atskleidęs tikrąjį savo kelionės tikslą. Vyšniakas buvo tik pretekstas.

Pamaniau, nueisiu į lietuvių parapijos namus prie Gore Vale ir Dundas sankryžos, ten lankydavomės, kai buvau vaikas. Paprašysiu, kad pas tetą užsuktų tėvas Pitas. Jis galėtų jai padėti, nesvarbu, ar Frenkis šmėkla, ar ne: viena vertus, senasis kunigas pabus jos psichiatras ir ją išklausys, o jeigu tame pasakojime apie vaiduoklį yra tiesos, gal net surengs egzorcizmo seansą ir išvarys Frenkį. Viena aišku – katalikų kunigas atsieis pigiau negu psichiatras. Daugumos lietuvių šaknys valstietiškos – pirmiausia jie ieško pigiausių variantų.

Retai kada iškeldavau koją iš savojo skersgatvio, seniai nebuvau buvęs Dovercourt'e. Dundas gatvėje pasijutau nejaukiai. Tai nebuvo atviros erdvės baimė, ne, tiesiog jaučiausi ne savo vietoje. Pripažinkime, subrendęs vyras, gyvenantis šildomame garaže, toli gražu nėra salonų liūtas.

Pirmiausia išvydau daugybę naujų parduotuvių. Nuostabu, kaip greitai viskas pasikeitė. Dundas gatvės ties Dovercourt'u niekada nebūtum pavadinęs klestinčia. Gerais laikais, kai čia apsigyvendavo pasiturintys miestiečiai, sugrūsti dviejų ar trijų aukštų raudonų plytų pastatai ir parduotuvių vitrinos švietė ryškiai, bet prastais laikais atrodydavo gruboki.

Pietrytiniame Dundas ir Ossingtono kampe prieš daug metų įsikūrė Lietuvių bendruomenės centras – tai buvo ilgas, siauras, niūrus pastatas, kurio pasienius

nuolat ramstydavo užkietėję girtuokliai ir maukdavo alų. Šiek tiek į pietus, Ossingtono gatvėje, veikė Aste-ro teatras – kinas, o gal, dar iki man gimstant, senas vodevilis.

Dabar jų vietoje stūksojo Kanados imperinis komercinis bankas – ilga, šlykšti, tinkuota pabaisa, panaši į pilką driežą, įsitaisiusį pietinėje pusėje.

Laimė, senasis *Lakeview Lunch* kitapus gatvės stovėjo kaip stovėjęs. Šiame restorane išgėriau pirmąjį savo gyvenime „Aštrųjį vyšniaką“. Tai buvo kažkas panašaus į juodą, gazuotą vyšninį gėrimą, bet namų gamybos. Man patiko pavadinimas, jis skambėjo kažkaip slaviškai, ir, pastebėjęs naują padavėją, būtinai pasiteiraudavau to pavadinimo kilmės.

Mane kaskart pasitikdavo klausiantis žvilgsnis: kas aš toks – istorikas? antropologas? Bandau tapti visažinis?

Kas žino, iš kur apskritai atsiranda gėrimų pavadinimai. Vienas mano bičiulis teigė, kad tokį gėrimą geria žydai, kitas – kad jis kilęs iš Lenkijos. Kartą, kai tėvas nusiuntė mane į žydų turgų bandelių, to paklausiau tenykštį kepėją.

– Ei, žyde, – pasakiau, – ką reiškia „vyšniakas“?

Jis dėbelėjo į mane taip, tarsi būčiau užkietėjęs antisemitas.

Netoli namų buvo įsikūręs mėsininkas, pardavinėjęs lenkiškas dešras. Pagalvojau, jei jau jis pardavinėja lenkiškas dešras, gal ką žinos ir apie lenkiškus gėrimus.

– Ei, poliake, – pasakiau, – ką reiškia „vyšniakas“?

– Ei, kvailas vaike, – atšovė jis, – kur tave auklėjo?

Anuomet buvome ne tokie jautrūs. Įžeidinėdavome vieni kitus demokratiškai, rungdamiesi tarpusavyje. Laimėdavo tas, kam pavykdavo geriausiai. Dabar taisyklės pasikeitė. Daugiau niekas nebesideda esąs šiurkštus, niekas išvis niekuo nebesideda. Man turbūt lengva kalbėti. Vargu ar kas žino, kas per vieni tie lietuviai, o tie nedaugelis, kurie žino, nėra mums pernelyg palankūs.

Lakeview Lunch restoranas neatrodė pasikeitęs: vidus iškaltas tamsaus medžio plokštėmis, žmonės sėdėjo tose pačiose būdelėse, kuriose visada jausdavaisi suaugęs. Bet įprastų veidų neišvydau, klientai buvo netokie

kaip anksčiau: nebe vietiniai senberniai ar papietauti užsukdavę parduotuvių savininkai, ne tie lašą savigarbos dar išlaikę girtuokliai, kurie nemėgo gerti prie Lieuvių bendruomenės centro kitapus gatvės.

Restoraną atrado X ir Y kartų mamytės. Kadaisė įprastas naminis maistas dabar tapo ištaiga. Hippiuojantys retkarčiais užsukdavo nusipirkti maltos mėsos kepsnį ar karštą sumuštinį su vištiena, bet tik norėdami pasišaiptyti.

Prisėdau prie tuščio prekystalio. Pamojau padavėjai bent tris kartus, bet ji nekreipė į mane dėmesio. Ne taip jau retai būdavau matomas tik tetai Mildai.

Galiausiai pro senas dvivėres duris iš virtuvės išvirto gerokai pavėpęs bičelis, greičiausiai indų plovėjas. Padavėja nepastebėjo ir jo. Ji praktiškai perėjo per jį kiaurai. Jis buvo liesas ir kaulėtas, iš tų, kurie negali sau leisti išeiti į pensiją. Ant ežiuku kirptos galvos buvo užsimaukšlinęs senamadišką septintojo dešimtmečio stiliaus gazuotų gėrimų pardavėjo kepuraitę. Padėjo ant prekystalio padėklą su pieno kokteilių stiklinėmis ir nužvelgė mane nuo galvos iki kojų.

– Ko nors norėjot? – suniurnėjo.

– Bandau gauti porciją „Aštriojo vyšniako“, norėsiu išsinešti.

– Ko tokio?

– „Aštriojo vyšniako“. Pirkdavau jį čia, kai buvau vaikas.

– Dar ko! Jis gi išbrauktas iš meniu. Seniai jo nebedarom.

– Nebedarote?

– Aha, kaip ir visokių pieno kokteilių, daniškų sviesinių sausainių, kokteilių su žaliosiomis citrinomis, keptos mėsos rinkinių, saldinių lazdelių...

– Gerai, gerai, supratau. Bet gal kas nors dar prisimena, kaip jis gaminamas?

Bičelis pasikrapštė pakaušį, kepuraitė užsmuko ant kaktos.

– Šiaip jau nieko ten sudėtingo. Sodos vanduo, vyšnių sirupas ir dar kažkoks slaptas ingredientas. Gal dar yra kur užsilikę. Pažiūrėsiu.

Jis dingo virtuvėje. Dvivėrės durys gerą minutę siūbavo, paskui ilgokai kybojo nejudėdamos. Labai

ilgai. Per visą tą laiką jaunoji padavėja į mane nė nežvilgtelėjo.

Galiausiai tipelis vėl pasirodė nešinas dideliu vaškuoto popieriaus puodeliu, kuriame stirksėjo šiaudelis, ir trinktelėjo gėrimą man priešais nosį.

– Puiku, – tariau. – Kiek?

– Keturiasdešimt penki centai.

– Kiek?

– Manai, per brangu? Tai paskutinis „Aštrusis vyšniakas“ pasaulyje. Vargu ar dar kada tokio begausi, mano drauge. Išspaudžiau paskutinius slaptojo sirupo lašus iš butelio, kurį paliko senasis šeimininkas. Mokėk arba pats jį išgersiu, jeigu tu toks šykštuolis.

– Gerai jau, gerai.

Padėjau ant stalo dvi monetas po dvidešimt penkis centus ir nelaukdamas gražos pakilau.

Išėjęs į gatvę supratau, kad esu savo paties neapdairumo auka. „Aštrųjį vyšniaką“ tetai Mildai reikėjo pirkti grįžtant namo. Dabar man teks kulniuoti į kleboniją su popieriniu puodeliu rankose.

Dundas gatve nužingsniavau į rytus. Iš tolo miesto centras atrodė gražus – ne Smaragdo miestas, bet vis tiek. Dangoraižių guotas švytėjo sidabro, bronzos ir aukso spalvomis, horizonto fone jie atrodė lyg milžinai, ir buvo jų gerokai daugiau, negu prisiminiau.

Kai artinausi prie Trinity Bellwoods parko, mane staiga apėmė nerimas. Būdamas vaikas, labai mėgau šį parką. Kol tėvai meldavosi bažnyčioje, nusigaudavome su draugais iki pat slėnio, kur italai žaisdavo į bouldingą panašų *bocce*, o po Crawfordo gatvės tiltu rinkdavosi kieti bičai ir rūkydavo *Exports* be filtro.

Bet Crawfordo gatvės tilto nebebuvo. Suprasčiau, jeigu tiltas būtų buvęs nugriautas, bet ne. Beveik pusė parko – gilus slėnis, gan pavojingas sutemus, – buvo sulygintas. Crawfordo gatvė tebebuvo savo vietoje, galbūt ir tiltas tebestovėjo, tik užkastas po žeme, bet net jeigu ir taip, atviros erdvės po juo nebeliko.

Nebeliko netgi tuštumos.

Įsivaizdavau tuos anų laikų motociklininkus ten, apačioje, įsikandusius cigaretes, žvilgančiais nuo *Brylcreem* plaukais, braukiančius rankomis per rūpestingai suraitytas garbanas ir sustingusius įvairiomis pozomis

tarsi Pompėjos gyventojai, nespėję pabėgti nuo karštų pelenų lietaus.

Senoji lietuvių parapijos bažnyčia stovėjo prie Gore Vale ir Dundas kampo. Šeštojo dešimtmečio modernistinio stiliaus bažnyčios statytojus akivaizdžiai įkvėpė tais laikais populiarī A raidės forma. Varpinė be varpo ir bažnyčios bokštas priminė tradicinius stogelius, kokius gimtojoje šalyje ūkininkai pritaisydavo virš šventųjų paveikslų. Tai buvo net ne varpinė, o aliuzija į ją, ne bokštas, o aliuzija į jį. Kadangi bažnyčioje jau seniai niekas nesilankė, iš jos buvo likusi tik aliuzija į bažnyčią.

Kitoje gatvės pusėje buvo Šv. Inesos portugalų bažnyčia, bet, kai buvau mažas, ji priklausė italams. Prisiminiau ant laiptų sustojusius vaikiščius, pozuojančius pirmosios komunijos nuotraukai. Berniukai papuošti juodais kostiumėliais su baltomis juostelėmis ant rankovių ir su kaklaraiščiais – būrys bepražystančių Dean Martinų, mergaitės su baltomis suknutėmis, rankose laikančios gėlių puokšteles – tvarkinga eilė išsirikiavusios mažosios Shirley Temple.

Bet dabar portugalai kraustėsi kitur. Rimčiausias to įrodymas buvo visur kabančios lentelės su užrašu „Mažoji Portugalija“. Tokį užrašą gauni tik po mirties – tai antkapio įrantas.

Pajutau pagundą žvilgtelėti lietuviškos bažnyčios vidun ir patikrinti, ar virš altoriaus tebekabo milžiniškas medinis Kristus, bet durys buvo užrakintos. Padaužiau į jas keletą kartų, jeigu viduje netyčia darbuotųsi valytojai, bet bažnyčia buvo tuščia. Nulipau laiptais žemyn ir patraukiau į kleboniją Dundas gatvėje.

Durų skambučiai buvo du – vienas skirtas korėjiečių katalikų bažnyčiai, kitas – be užrašo. Tėvas Pitas tikriausiai dalijasi patalpomis su korėjiečiais. Jis buvo labai apsukrus ir mokėjo elgtis su pinigais, tad greičiausiai naudojosi bažnyčia pakaitomis su jais, taip gerokai sumažindamas išlaidas.

Jau ketinau spausti skambutį be užrašo, bet prisiminiau rankoje suspaustą vyšniako puodelį.

Popierinis puodelis buvo sudrėkęs nuo prakaito. Mane apėmė baises troškulys, prisėdau ant laiptų. Kas

blogo nutiks, jeigu truputėlį gurkstelėsiu? Teta Milda juk jau tokia sena. Galiu lažintis, kad visos porcijos ji tikrai neįveiks.

Man apžiūrinėjant vyšniaką, už nugaros atsidarė durys ir kažkas išėjo. Laiptais nulipo korėjiečių kunigas ir, netaręs nė žodžio, nužingsniavo į rytus.

Daugiau nedvejodamas priglaužiau lūpas prie šiaudelio ir siurbtelėjau paskutinio pasaulyje „Aštriojo vyšniako“.

Gaivinantis, ką ir sakyti. Gatvė staiga tapo daug ryškesnė, kaip būna išėjus iš optikos salono, kai nosis pirmą kartą pabalnota akiniais, ir paaiškėja, kad regėjimas suprastėjo jau labai seniai.

Gurkstelėjau dar kartą, ir kitoje gatvės pusėje, ant Šv. Inesos laiptų, prisigrūdo italiūkščių. Jie kantriai mindžikavo birželio kaitroje, kol fotografas rikiavo juos grupei nuotraukai. Manojoje gatvės pusėje stovinėjo lietpalčiais vilkintys skrybėlėti vyrai, dauguma rūkė. Vienas iš jų buvo labai panašus į mano tėvą, bent jau aš jį prisimenu būtent tokį. Tėvas mirė prieš daugybę metų.

Gurkstelėjau dar kartą.

Iš miesto centro artinosi šv. Patriko dienos paradas, plaukstėsi parapijų vėliavos ir plakatai, o mėgėjiškas pučiamųjų orkestras grojo „Ateik, ateik, Emanueli“ – giesmę, kurią specialiai išmokome savo choro pasirodymams anglakalbių parapijose. Galėjau dainuoti kartu, nors jau buvau pamiršęs, kad vis dar moku žodžius:

*Ateik, ateik, o Patekantis,
paguosk mus atkeliaudamas,
išsklaidyk nakties ūkus,
slegiančias nakties tamsybes.*

Ne Shakespeare'as, šiurkštakai, bet į temą.

Tokiam agrofobui kaip aš įspūdžių vienai dienai buvo per akis. Pavymui aurių paradui pamažu ryškėjo kiti. Žmonės vilkėjo keistais drabužiais, kai kurie buvo pasipuošę plunksnomis. Jie buvo tolokai, bet jau nebenorėjau laukti, kol priartės ir galėsiu atidžiau juos apžiūrėti.

It nutvilkytas pasileidau namo. Bėgau kaip įmanydamas greičiau, iš paskutiniųjų stengdamasis neišlaistyti tetai Mildai palikto vyšniako. Kirtau skersgatvį ir nuėjau tiesiai į garažą, kad atgaučiau kvapą.

Vos uždaręs duris, išvydau tetą Mildą, sėdinčią ant taburetės. Mano gulto nebebuvo, nebebuvo ir prasmirdusios žibalinės krosnelės, dėl kurios šaltomis naktimis, kai šildymą atsukdavau iki maksimumo, man svaigdavo galva. Ir buvo ji ne viena. Greta stovėjo kunigas, šiuolaikiškas kunigas, pranciškonas tradiciniu rudu apdaru, bet su smailia barzdele, o plaukai buvo gumine juostele suimti į nedidelę arklio uodegėlę – jis atrodė kaip Y kartos kunigas, tipas, kokio niekada nebūčiau nė įsivaizdavęs. Kaip ir visi tą dieną, kunigas nekreipė į mane jokio dėmesio.

- Kas čia vyksta? – paklausiau aš. – Kas tas kunigas?
- Tėvas Džonas.
- Aš buvau išėjęs ieškoti tėvo Pito.
- Jis mirė prieš trisdešimt penkerius metus.

Aišku. Aš juk žinojau. Tikriausiai buvau pernelyg įsitempęs. Atsisėdau ant taburetės greta jos. Pranciškonas liko stovėti, žiūrėjo kiaurai mane.

- Parnešiau tau „Aštriojo vyšniako“, – pasakiau.
- Ką jis sako? – paklausė kunigas.
- Kalba apie sodos gėrimą.
- Nieko iš jo neimkite.
- Kuo jūs mane laikote? Maniaku? Ji – mano teta, – pasakiau aš.

Kunigas ėmė murmėti maldą, pradėjo veikti seni katalikiški burtai. Nuobodybė. Iškart panorau nusnūsti.

- Dabar pasakykite jam, – liepė kunigas.
- Mano brangus sūnėne, – pradėjo ji, tarsi nežinotų mano vardo, – noriu, kad išklausytum mane. Aš jau labai sena, pernelyg sena, kad likčiau šitame name. Man reikia kraustyti į senelių prieglaudą, taigi tu irgi nebegalėsi čia likti.
- Ne tokia tu ir sena.
- Sena.
- Gurkštelk šito gėrimo. Pamatysi, jis kaip mat pastatys tave ant kojų.
- Tikiu, kad gėrimas labai skanus, bet ne, ačiū.

– O Frenkis? Negi tu išsikraustysi ir paliksi savo sūnų ant telefono stulpo?

- Frenkis išvyksta. Gal ir tau reikėtų kartu. Būtent šių žodžių aš ir bijojau.
- Tu labai negailestinga, teta Milda, – pasakiau.
- Taip bus geriau.
- Ką man daryt su tavo vyšniaku? Man teko gerokai pasistengti, kol jo gavau.
- Pats ir išgerk.

Nė neketinau daryti nieko panašaus. Ketinau sviesiti puodelį į sieną. Ketinau pašokti nuo kėdės ir sukelti sceną.

Bet nepadariau nei vieno, nei kito. Gurkštelėjau gėrimo.

Jis buvo skanus, skanus kaip vaikystėje, viena dalis skonio, trys – prisiminimų.

Gurkštelėjau dar kartą, ir dar.

Jaučiausi lengvas lyg ore plevenanti dulkelė. Vėjai nu-neš mane toli toli nuo šitos vietos, turbūt jau pats laikas. Bet galiausiai kur nors nusėsiu. Susiliesiu su žeme, kuri, bėgant laikui, virs skalūno sluoksniu, susiformavusiu iš mano laikmečio žmonių: motociklininkų, motinų su chalatais, tėvų su skrybėlėmis, ledo ritulį žaidžiančių gatvės berniūkščių, Dundas gatvės parduotuvių tarp Dovercourt'o ir Gore Vale savininkų, senų girtuoklių, rymančių prie Lietuvių bendruomenės centro ir kalbančių apie prieš dešimtis metų paliktus namus.

Ir galbūt kada nors mus, kaip skalūne įstrigusius trilobitus, suras koks nors archeologas. Jam grandant eilinį skalūno sluoksnį, atsivers manoji epocha, o drauge su ja – mūsų svajonių kvapas ir „Aštriojo vyšniako“ skonis. ■

Vertė Kristina AURYLAITĖ

Tęsiame 2008-aisiais eurozine iniciatyva pradėtą ciklą „Literatūrinės perspektyvos“. Šįkart pristatoma Lietuva. Kitame numeryje Andrea Zlataar aptars Kroatijos „potrauminio streso sindromą“.

Almantas SAMALAVIČIUS

BEVEIK NORMALŪS

Varšuvos literatūrinio klubo, įsikūrusio populiaraus baro rūsyje, salė tą rudens vakarą buvo sausakimša – vyko susitikimas su lietuvių rašytoju Herkum Kunčium, kurį mūsų šalies konservatyvesni literatūriniai sluoksniai laiko *enfant terrible*. Čia jis ir pareiškė, kad moterų rašomos literatūros neskaito ir niekada neskaitys. Ką toks tiesus, griežtas, netgi „politiškai nekorektiškas“ prisipažinimas galėtų reikšti? Nejaugi lietuvių kultūroje vis dar klesti XIX a. ar XX a. pradžios patriarchalinės tradicijos, kurias taip įtaigiai kadaise aprašė Žemaitė klasikiniame prozos veikalė „Martii“? Tokia tiesioginė išvada būtų klaidinanti. Rašytojas, pabrėždamas savo abejingumą „moterų rašomai literatūrai“, veikiausiai turėjo galvoje tendenciją, kad jau gerą dešimtmetį Lietuvoje klesti kičas – populiariausia, taigi ir perkamiausia yra beletristika, pejoratyvine šio žodžio prasme, kurpiama autorių (beje, ne vien moterų!), neturinčių nei deramo išsilavinimo, nei estetinių principų, nei ryškesnio talento, nei ypatingo intelekto. Tokio skaitalo populiarumą lemia gebėjimas „iš gyvenimiškos patirties“ pasakoti apie panašius į save – vidutinio skonio, vidutinių gabumų, vidutinių ambicijų – žmones, regzti banalias nenusisekusių santykių, žiaurios neištikimybės, „mirtinų“ išdavysčių, ašaringų skyrybų istorijas. Literatūrinių „muilo operų“ estetinė skalė atskleidžia šių „liaudies meistrų“ apskrumą manipuliuoti paviršutinišku „masių“ smalsumu ir ne itin garbingu

pomėgiu spoksoti pro raktų skylutę... Blogiausia, kad ilgainiui iki jos dydžio susitraukia ir dvasinis vartotojų „akiplotis“. Buitis čia pergalingai nustelbia būtį, o forma ir stilius išduoda akivaizdžią minties polėkio stoką, bet vis tiek tokia lektūra mielai perkama, leidyklos noriai ją leidžia, o įvairaus plauko „raštininkai“ gausiai gamina. Šis nenutrūkstamas srautas ne tik devalvavo žodį ir mintį, bet ir išklabino estetinius sociumo pamatus, dar labiau sujaukė vertybių hierarchiją, todėl visuomenei darosi vis sunkiau atskirti pelus nuo grūdų.

Prabėgo vos dvi dešimtys metų nuo tų dienų, kai Lietuvos nepriklausomybės išvakarėse rašytojai žadino tautą įkvepiančiomis kalbomis, o jų susižavėjusios klausėsi daugiataukstantinės minios. Kerintys laisvės pažadai išsipildė, bet laisvės šaukliai ir pranašai atsidūrė viešojo gyvenimo paraštėse. Kaip ir daugelyje kitų Vidurio Rytų Europos šalių, didžiojo socialinio lūžio metais rašytojų (o ir kitų intelektualų) atliktas politinio avangardo vaidmuo buvo įspūdingas, tačiau epizodinis. Po dainuojančios revoliucijos viešojoje scenoje pasirodę pragmatiškesni, apskresni naujo sukirpimo veikėjai lengvai nurungė rašytojus, kurie žarstėsi drąsiomis, tačiau miglotomis metaforomis – jos įkvepia ryžto socialinio lūžio akimirkomis, bet yra visiškai neadekvačios, kai nusistovi kasdienybės rutina. Politinės veiklos patirties neturėję rašytojai funkcionieriams būdingų įgūdžių taip ir neįgijo.

Po ekonominės blokados, kurią teko atlaikyti į laisvės kelią stojusiai Lietuvai, po šiurpių, šalį sukrėtusių 1991-ųjų sausio 13-osios įvykių, kai Vilniuje sovietų armija praliejo taikiai protestavusių civilių gyventojų kraują, po Maskvos pučo, kuris užbaigė Gorbačiovo *perestroikos* erą, po skuboto, godaus ir dažnai neteisingo „liaudies turto“ privatizavimo, kuris ne vienu atveju labiau priminė pasisavinimą, mokėmės (iš)gyventi „laukinio kapitalizmo“ sąlygomis. Atlėgus Sąjūdžio laikų euforijai ir užgriuvus naujoms socialinėms ir ekonominėms problemoms, teko ieškoti naujų sprendimų, o kartu ir naujų žodžių joms įvardyti, pasak Ričardo Gavelio, reikėjo, sukaupus pilietinę drąsą, leisti į naujo „moralinio kodo“ paieškas. Tokių ieškotojų atsirado nedaug. Kasdieninėse politinės normalizacijos batalijose ir pilietinės visuomenės kūrimo procese rašytojų balsas darėsi vis silpnėsnis, vis rečiau buvo į jį įsiklausoma. Kuris nors iš jų atsidurdavo dėmesio centre nebent tapęs kokio nereikšmingo, tačiau sparčiai bulvarėjančios žiniasklaidos plačiai nušviesto skandalo herojumi.

Praėjus keleriems metams po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, literatūra, praradusi ankstesnį prestižą ir moralinį kapitalą, ėmė lėtai ir skausmingai merdėti. Knygų tiražai smuko taip, kad poezija ir net proza, atrodė, visiems laikams prarado kultūrinį svorį. Paradoksalu, bet naujų (dažniausiai mažų ir labai trumpai gyvavusių) leidyklų skaičius tuo pat metu tiek didžiuosiuose miestuose, tiek provincijoje sparčiai augo. Vis dėlto po gąsdinančio štilio netrukus papūtė nauji vėjai ir grožinė literatūra pamažu atsikariavo prarastas pozicijas: nusistovėjo daugmaž apynormaliai knygų tiražai, kasmet pasirodydavo vis daugiau lietuvių rašytojų romanų, apsakymų ir poezijos rinkinių, atsigavo eseistikos žanras. Pagaliau liautasi ir priekaištauti, kad lietuvių autoriai sovietmečiu mažai ką parašė „į stalčių“, tarsi pilni stalčiai būtų kokia nors savaiminė kokybės garantija. Ėmė reikštis vis daugiau jaunų autorių, susikūrė gana stabili ir netgi visai pakenčiama lietuvių literatūros rinka. Kokia jos padėtis šiandien?

Grožinės literatūros tiražai per pastaruosius dvidešimt metų gerokai smuko visose Vidurio Rytų Europos šalyse – tai bendra tendencija, ypač po tokio svaiginan-

čio pakilimo, koks įvyko aksominių ir dainuojančių revoliucijų laikais – pavyzdžiui, Lietuvoje Bernardo Brazdžionio, garsaus egzilio poeto, poezijos rinktinė buvo išleista 100 tūkstančių egzempliorių tiražu ir beregint išgrabstyta! Žvelgiant *normalaus* Vakarų piliečio akimis, toks poezijos knygos tiražas šalyje, kur gyvena vos šiek tiek daugiau nei trys milijonai žmonių, yra kažkas iš fantastikos srities... Šiandien poezijos knygų tiražai labai kuklūs, tačiau poezija išsaugojo savo simbolinę vertę ir neblogą lygį (tai rodo ir palyginti gausūs jos vertimai į kitas kalbas), todėl turi ištikimų skaitytojų ir geba išsiugdyti naujų. Vis dėlto, kaip ir daugelyje kitų šalių, Lietuvoje iš poezijos neįstengia pragyventi nė vienas autorius. Šiokių tokių ekonominį stabilumą poetams, kaip, beje, ir kitų literatūros žanrų atstovams (tarp jų – romanistams), teikia valstybinės stipendijos, kasmet skiriamos meno kūrėjų projektams.

Tad, prisiminus gerai žinomą posakį, kad laisvė turi savo kainą, galima konstatuoti – ji turi savo kainą ir kalbant apie knygas. Lietuvoje istoriniais 1990-aisiais, kai šalis paskelbė nepriklausomybę, vidutinis knygos tiražas, nepaisant vargano gyvenimo ir nepriteklių, buvo 11 000, o 1998-aisiais – vos 3 100 egzempliorių. Reta kuri knyga didesniu nei šis tiražu išleidžiama ir dabar. Tačiau būtina pabrėžti, kad, 1990-aisiais panaikinus cenzūrą, leidyba tapo nepalyginamai intensyvesnė. Tai liudija ir leidyklų gausa, ir knygų pavadinimų skaičius. Grožinės literatūros rinka nors sunkiai, bet vis dėlto stabilizavosi. Neeiliniu kultūros reiškiniu laikytina ir tarptautinė Vilniaus knygų mugė, kasmet sutraukianti dešimtis tūkstančių lankytojų ir išradingai skatinanti patirti „skaitymo malonumą“.

1989-aisiais Lietuvoje 100 tūkstančių egzempliorių tiražu buvo išleistos ir rašytojo Ričardo Gavelio „Vilniaus pokerio“ dvi laidos – precedentas, kuris artimiausiais dešimtmečiais, matyt, nebebus kartos. Beje, šis romanas 2009 metais pagaliau buvo išverstas į anglų kalbą ir neseniai išleistas Jungtinėse Valstijose.

„Vilniaus pokeris“ – vienas iš nedaugelio sovietmečiu „į stalčių“ rašytų romanų (autorius tekstą slapstė dalimis pas patikimus draugus, kurių vardų taip ir neatskleidė, o netikėta rašytojo mirtis 2002-aisiais pavertė

tai amžina paslaptimi). Šis kūrinys sukėlė tikrą audrą lietuvių literatūroje. Antinarciziškame ir antiherojiškame romane autorius ne tik gilinasi į totalitarinės galios esmę (galią ir absoliučią kontrolę knygoje įkūnija JIE – amžini konspiratoriai, rengiantys sąmokslus prieš žmoniją nuo pat Platono laikų), bet ir negailestingai demaskavo lietuvių kultūros ir sovietizmo sukurtą naują tipažą – *homo lithuanicus*, kuris savo mentaliniu ribotumu, nuolankumu, neveiklumu ir bailumu pranoksta net Didįjį Brolių – *homo sovieticus*. Gavelis nuvainikavo veidmainišką didžiavimąsi nacionaliniais simboliais ir šlovinga istorija, sugriovė net pamatinį mitą (LDK galios simbolis – Gedimino pilis romane apibūdinama kaip styrantis bukas Vilniaus falas). Lietuvos sostinę Gavelis vaizduoja kaip mirtinai pasiligojusį, neatitaisomai sudarkytą urbanistinį kūną. Egzistencijos prasmę praradę, susvetimėję jo gyventojai blaškosi slegiami ne tik išorinės galios, bet ir vidinio bejėgiškumo, savąją galios stoką kompensuodami prievarta prieš tėvynainius ir artimuosius. Net ir pagrindinis romano herojus, paskyręs gyvenimą tam, kad perprastų JŪ kėslus, pasirodo esąs kompleksuotas, paranojiškas, perdėtai susireikšminęs, kitus niekinantis tipas, kurio sąžinę slegia galbūt net nusikaltimas (jis taip ir lieka neatskleistas). Atviras, bekompromisis, šokiruojantis, seksualinės prievartos (anaiptol ne erotikos!) vaizdinių kupinas „Vilniaus pokeris“ – kol kas bene vienintelis šiuolaikinis lietuvių romanas, pasirodęs (nors ir gerokai pavėluotai) anglų kalba. Tai turėtų praskinti kelią ir kitiems šio įdomaus ir gilaus rašytojo knygų vertimams. Leidykla *Tyto alba*, su kuria Ričardas Gavelis bendradarbiavo, užsimojo aktualizuoti jo prozą ir Lietuvoje – dešimties romanų ir apsakymų rinkinių nauja laida suteiks galimybę skaitytojams suvokti jo kūrinius esmingai pakitusiame literatūros, kultūros ir visuomenės gyvenimo kontekste.

Per pastarąjį dešimtmetį lietuvių literatūra neteko Ričardo Gavelio, Jurgio Kunčino, Jurgos Ivanauskaitės – trijų ypač ryškių, nors prieštaringai vertintų (ir tebevertinamų), vidurinėsios kartos rašytojų. Akivaizdžiai padidėjo atotrūkis tarp vyresniosios, sovietmečiu iškilusios, ir jaunesniosios, nepriklausomybės laikotarpiu

subrendusios (deja, ne itin gausios), prozininkų kartos. Šiandieninėje lietuvių prozoje tvirčiausiai skamba keturiasdešimtmečių kartos balsai. Kone kasmet po naują romaną ar apsakymų rinkinį išleidžiantis Herkus Kunčius 2009-aisiais paskelbė „Pijoko chrestomatiją“ – šmaikštų ir grakštų, subtiliai ironišką romaną, kurio personažus ir nuolatos trūkinėjantį pasakojimą vienija nenumalšinama aistra alkoholiui. Autorius, aprašydamas girtavimo įpročius, niuansuotai atskleidžia tiek sovietinės sistemos ypatumus, tiek dabartinės visuomenės „apdujusių“ kasdienybę. Sovietmečiu daug kas girtavo iš nevilties, kankinami beprasmybės pojūčio arba iš įpročio, o šiuolaikinė „atvira“, „pilietiška“ vartotojų visuomenė svaiginasi, kad užpildytų dvasinę tuštumą. 2007–2008 m. sandūroje išleistame apsakymų rinkinyje „Išduoti, išsižadėti, apšmeižti“ Herkus Kunčius pateikė dar platesnę ir spalvingesnę tiek sovietmečio, tiek socialinio virsmo laikų panoramą. Pasitelkdamas kandžią pašaipą, ironiją ir groteską, Kunčius pasakoja istorijas, iš kurių daug kas gali atpažinti savo pačių gyvenimą. Pritrenkia kartais net pranašiškos autoriaus įžvalgos, antai apsakyme apie visoje Sovietų Sąjungoje garsią Arteko pionierių stovyklą šmėsteli pedofilijos motyvas – tai tema, pastaruoju metu tapusi Ukrainos dokumentinių žurnalistinių reportažų objektu. Beje, pedofilijos skandalas jau keletą mėnesių drebina ir Lietuvą.

Herku Kunčių galima laikyti vienu konceptualiausių šiandieninių sovietmečio kritikų Lietuvoje: jis sąmoningai dekonstruoja to meto istoriją, kad atskleistų, kokį poveikį mentalitetui, gyvensenai ir tarpusavio santykiams padarė ši pragaištinga sistema. Pabėgti nuo istorijos neįmanoma, ją galima tik išgyventi ir permąstyti, regis, teigia rašytojas. O permąstyti ją būtina ir tiems, kurie nėra tiesiogiai jos išgyvenę. Šią maksimą Kunčius įgyvendina pasitelkdamas savo jau išbandytas literatūrinės priemones: absurdą, groteską, ironiją, kartais ir postmodernistinį pastišą. Šiuo požiūriu bene reikšmingiausias riboženklis autoriaus kūrybinėje biografijoje – romanas „Nepasigailėti Dušanskio“ (2006). Biblinė pasakojimo struktūra ir šventraščio retorika padeda įtikinamai pavaizduoti, kaip „šiuolaikinis Kristus“ (mitinis sovietinio komunizmo ideologas Nachmanas iš

Centro) skelbia savo mokymą, aprašomi jo mokytiniai ir to mokymo pasekmės. Tuo tikslu pasitelkiama pagrindinio herojaus, klusnaus sovietinio *aparatchiko* biografija – eilinis pokario partizanų žudikas išsitarnauja iki aukšto rango kompartijos veikėjo, bet vėliau pačių komunistų yra nustumiamas į socialinio gyvenimo dugną. Šis Kunčiaus romanai, kaip ir naujesni kūriniai, – tai detalus, negailestingas, kryptingas (ir, pridursiu, – labai reikalingas) sąskaitų su komunistine Lietuvos praeitimi „subalansavimas“.

Visuomenę kritikuoja ir Sigitas Parulskis, kurio naujausias romanas vadinasi „Murmanti siena“ (2009). Prieš keliolika metų pasireiškęs kaip vienas stipriausių savo kartos poetų, Parulskis įžengė į prozos valdas, paskelbęs romaną „Trys sekundės dangaus“ (2002), žaibiškai išpopuliarėjusį ir jau išverstą į pustuzinį kalbų. Šią knygą reikėtų vadinti ne tiek romanu, kiek savotišku „dokutekstu“ (R. Sukenick), atskleidžiančiu šturpią desantininko patirtį tarnybos sovietinėje armijoje metais. Beje, Parulskis kurį laiką sėkmingai eksploatavo „poeto desantininko“ ir bohemos atstovo įvaizdį, kurį vėliau pakeitė gerokai patrauklesne ciniško stebėtojo kauke. Galima tik spėlioti, kokia bus tolesnė šio iš tikrųjų kultinio rašytojo metamorfozė.

Naujausias rašytojo romanas „Murmanti siena“ yra tarsi Lietuvos XX a. epas. Romanas pradedamas gaisru, 1908 m. nusiaubusiu Olandijos kaimą (svetimų valstybių vardais pavadintų kaimų mūsų šalyje yra ir daugiau, pavyzdžiui, Šveicarija ir pan.). Nedidelėje to kaimo erdvėje sutelkiami visi tolesni įvykiai – Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai, žydų žudynės, pokario tremtis ir rezistencija, niūri sovietmečio rutina. Vieną dieną kaimiečiai aptinka skenduolį – buvęs politinis kalinys, tremtinys prigėrė srutų duobėje (regis, autorius tyčiojasi iš naujosios lietuviškos konjunktūros, pagal kurią heroizuojami visi praeities rezistentai ir nukentėjusieji nuo sovietinio režimo).

Iš esmės Parulskis kuria visos XX a. Lietuvos istorijos metaforą ir daro tai gana sėkmingai, išvengdamas paviršutiniškos nostalgijos, sentimentalumo ar narciziško didžiavimosi praeitimi gaidų. Romane konstruojamas jau ne postmodernistinis, o modernistinis nara-

tyvas, primenantis XX a. pirmosios pusės šeimos sagas Vakarų literatūroje. Kiek stebina tai, kad šis literatūros maištininkas savo naujausioje knygoje, regis, grįžta prie tradicinės pasakojimo formos ir tai sutampa su visoje Vakarų literatūroje pastebimu postmodernizmo estetikos išsikvėpimu. Sigitas Parulskis, nors ir nenutraukė ryšių su poezija (beje, jis sudarė vieną įdomesnių pastaraisiais metais išleistų lietuvių poezijos antologijų), vis dažniau reiškiasi kaip dramaturgas ir eseistas. Kelios jo esė knygos: „Nuogi drabužiai“ (2002), „Miegas ir kitos moterys“ (2005), „Šiaurinė kronika“ (2008), kuriose atsispindi žiaurokas, gal net kiek ciniškas (ar bent vaidinama, kad toks) santykis su tikrove, leidžia laikyti jį vienu įdomiausių ir originaliausių šiuolaikinių Lietuvos eseistų.

Eseistiką kultivuoja ir kitas jo kartos poetas, poezijos vertėjas iš vokiečių kalbos Kęstutis Navakas, po esė rinkinio „Gero gyvenimo kronikos“ (2005) išleidęs eseistikos knygą „Du lagaminai sniego“ (2008). Navakas aprėpia gausybę temų – tai vaikystės ir ankstyvosios jaunystės prisiminimai (džinsai, muzikos plokštelės, alus, vynas ir t.t.), pirmosios ir vėlesnės kelionės į užsienį, rašytojo turėti daiktai, ragauti valgiai (krevetės ir pan.), provincija kaip moralinė kategorija... Naujausioje knygoje šmėkšteli ir šių eilučių autoriaus siluetas – jį Navakas susitinka keliaudamas autobusu į Suomiją, jo šešėlis persekioja eseistą įvairiuose tarptautiniuose rašytojų susibūrimuose...

Prisipažinsiu, nepritariu tiems, kurie skuba džiaugtis, esą pastaruoju metu Lietuvoje juntamas esė žanro suklestėjimas. Iš tikrųjų lektūros, kurios nepavadinsi nei romanais, nei apsakymais, apstu. Deja, tik nedaugelis eseistikai priskiriamų kūrinių atitinka griežtesnius šio žanro reikalavimus, dažniausiai tai tiesiog tekstai apie viską ir nieką. Ko gero, vienas išpūdingiausių šiais metais pasirodžiusių esė rinkinių – nedidelė jaunesniosios kartos poeto Gintaro Bleizgio knygelė „Estafetė“, kurioje pateikiami nepretenzingi, labai asmeniškai ir nuoširdūs apmąstymai apie Pietryčių Lietuvą, kur autorius gimė, apie nedidelio miestelio kasdienybę ir keistenybes, apie mirusius artimuosius ir bičiulius.

Kad ir kaip gerbčiau šiuo metu madingas „politinio korektiškumo“ doktrinas, turiu konstatuoti: moterys rašytojos sudaro ne tokią vaizdingą šiuolaikinės lietuvių prozos peizažo dalį, nors „į literatūrą“ jos veržiasi ypač atkakliai. Vis dėlto tokios autorės kaip Laura Sintija Černiauskaitė, neseniai pelnusi Europos Sąjungos literatūros premiją, tiesa, kol kas neaišku, kokia simbolinė to apdovanojimo vertė, arba kiek mažiau įtaigi, tačiau panašias temas gvildenanti Renata Šerelytė yra pakankamai gerai regimos šiame vyrų (bent kol kas) dominuojamame kultūros plote ir tai, kalbant ekonomistų žargonu, jau anaip tol ne „plyno lauko investicijos“.

Debiutavusi, dar būdama moksleivė, apsakymų rinkiniu „Trys paros prie mylimosios slenksčio“ (1994), Laura Sintija Černiauskaitė pripažinimą ir populiarumą pelnė antrąja savo knyga – apysakų ir pjesių rinkiniu „Liucė čiuožia“ (2004). Beje, to paties pavadinimo jos pjesė jau pastatyta Vilniaus Jaunimo teatre. Naujaisiam rašytojos romane „Benedikto slenksčiai“ (2009) plėtojamos pažįstamos temos – pasakojama apie provincijos miesto Meno mokyklos internate gyvenantį paauglį, jo dvasinę brandą, pateikiama jo „inicijacijos“ į suaugusiųjų pasaulį istorija. Kaip ir daugelyje kitų šiuolaikinės lietuvių literatūros kūrinių, autorės žvilgsnis krypsta į pereinamąjį visuomenės raidos etapą: šiuolaikinės visuomenės kontūrai nėra labai ryškūs, iš dabarties realybės nesistengiama „išpešti“ kokių nors esmingų, universalių socialinio gyvenimo metaforų. Tai tiesiog atviras, sąžiningas, kiek skausmingas pasakojimas apie sudėtingą jauno žmogaus brandą ir likimą visuomenėje, praradusioje vertybinius orientyrus, pasinėrusioje į vartotojišką kultūrą ir tapusią ciniškai merkantilia. Rašytoja jautriai tyrinėja tuos nūdienos „personażus“, kuriems nepriimtinas žiniasklaidos ir pramogų industrijos diegiamas unifikuotas šiuolaikinio jaunuolio modelis. O atsispirti tokiam „klonavimui“ – jau savaime vertingos ir turinčios prasmę pastangos.

Lietuvių literatūroje visais laikais buvo ypač ryškus kaimiškas klodas. Didžioji dauguma pastaraisiais dešimtmečiais debiutavusių rašytojų irgi yra gimę ir

augę kaime, patyrusiam prievartinę kolektyvizaciją ir primestą dirbtinę, karikatūrišką, tačiau dėl to nė kiek ne mažiau skausmingą, urbanizaciją. Jie stengiasi aprašyti provincijos atmosferą, specifinę kultūrinę aplinką, savo patirtį. Urbanistinė tradicija lietuvių prozoje yra palyginti sekli, šiuolaikinio miesto įtaką žmogaus egzistencijai yra nagrinėję vos keletas autorių. Vis dėlto pastaruoju metu urbanistinis dėmuo literatūroje darosi vis ryškesnis. Tai susiję ne tik su kartų pasikeitimu, bet ir su naujais egzistenciniais iššūkiais. Juk miestas nėra vien fonas, kuriame plėtojamas pasakojimas, nes *mies-tiškumas* yra ir šiandieninio žmogaus dvasinė būseną.

Vertėtų atkreipti dėmesį į dar vieną šiuolaikinės lietuvių prozos aspektą. Kai skaičiau paskaitas apie grožinę literatūrą užsienio klausytojų auditorijai Vilniaus universiteto rengiamoje kasmetinėje vasaros mokykloje, manęs paklausė, kodėl lietuvių prozininkai daugiausia rašo apie praeitį. Tai tiesa, to nepaneigsi, tačiau galima tą pateisinti. Juk literatūra nėra vien instrumentas, fiksuojantis šiandieninę žmogaus savijautą ir visuomenės, kurioje jis gyvena, dvasinę būklę. Literatūra gali siekti įvairių tikslų. O noras kuo skubiau reaguoti į tai, kas vyksta dabarties socialinėje realybėje, dažnai paverčia literatūrą sekliu žurnalistiniu naratyvu. Beje, ir Lietuvoje skubėti labai madinga, bet ar paskubomis sukuriama kas nors vertinga – tai jau visai kitas klausimas, net sugrąžinantis prie šio teksto pradžioje minėtos literatūros, kurios „neskaito ir niekada neskaityt“ Herkus Kunčius... Antra vertus, *čia ir dabar* kuriama literatūra, net jeigu ji kalba apie ankstesnius laikus, vis tiek jau savaime yra atsakas į dabarties socialines ir metafizines problemas. Tai, kad lietuvių rašytojams rūpi praeitis, neturėtų stebinti, nes grožinė literatūra yra vienas iš subtiliausių būdų giliai, atsakingai permąstyti ir suvokti savo artimąją ir tolimąją istoriją, kad tvirčiau jaustumės akistatoje su dabartimi ir net bandytume įžvelgti ateities kontūrus. Rašytojams rūpi amžinieji klausimai, o jeigu nerūpi, vadinasi, jie – ne rašytojai. Kiekviena kūrėjų karta kaskart iš naujo privalo aiškintis, kas esame, iš kur atėjome, kad galėtumėm turėti teisę spėlioti, kur einame. ■

VIRTUVĖS DEBATAI

Kokias istorijas apie meną ir gyvenimą gali papasakoti Šaltojo karo laikų dizaino objektai

Nixon: *Norėčiau parodyti jums šią virtuvę. Ji lygiai tokia, kaip mūsų namuose Kalifornijoje (atkreipia Chruščiovo dėmesį į indaplovę, įmontuotą stalviršyje). Pažvelkite į šią indaplovę.*

Chruščiov: *Mes taip pat turime tokių daiktų.*

Nixon: *Tai naujausias modelis. Tūkstančiai tokio tipo įrenginių yra surenkami gamyklose ir paskui montuojami tiesiai namuose. Mes norime savo moterims palengvinti gyvenimą.*

Chruščiov: *Sovietų Sąjungoje nėra „kapitalistinio požiūrio į moteris“.*

Nixon: *Ar ne geriau būtų lenktyniauti dėl skalbimo mašinų privalumų nei dėl raketų galingumo?*

Chruščiov: *O ar jūs kartais neturite tokios mašinos, kuri įdėtų maistą į burną ir pastūmėtų jį gilyn? Jūs mums rodote visokius įdomius daiktus, bet gyvenime jie nereikalingi. Iš jų nėra jokios naudos. Tai tiesiog žaisliukai. Mes turime tokį posakį: jei turi blakių, paimk vieną ir įpilk jai į ausį verdančio vandens.*

Nixon: *Mes turime kitokį posakį. Kad užmuštum musę, reikia priversti ją gurkštelti viskio. Bet mes žinome geresnių viskio panaudojimo būdų. (Nusisukęs į šoną) Man patinka ši intelektualinė kova su Premjeru. Jis išmano, ką daro.*

Chruščiov: *Jūs turbūt galvojate, kad mūsų žmonės, pamatę visus šiuos daiktus, bus apžavėti, bet iš tikrųjų, ir tai faktas, kad mūsų naujai statomuose namuose tokia įranga jau dabar egzistuoja. O svarbiausia, kad turėtumėte namus, užtenka gimti Sovietų Sąjungoje. Jūs iškart patenkate į sąrašą butui gauti. Aš gimiau Sovietų Sąjungoje, vadina-*

si, aš turiu teisę turėti namus. O Amerikoje, jeigu neturi dolerio, tenka rinktis: miegoti namie ar ant šaligatvio.

Šis pokalbis tarp Sovietų Sąjungos generalinio sekretoriaus Nikitos Chruščiovo ir JAV viceprezidento Richardo Nixono, įėjęs į istoriją skambiu „Virtuvės debatai“ (*Kitchen Debate*) pavadinimu,¹ įvyko prieš 50 metų – 1959 m. liepos 24 d., Jungtinių Amerikos Valstijų nacionaliniame paviljone Maskvoje, likus vienai dienai iki oficialaus parodos atidarymo. Dažnai sakoma, kad tai ekspromtu užsiėmę gyva diskusija aštriais Šaltojo karo temomis, bet iš tikrųjų ją kruopščiai suplanavo Amerikos propagandistai. Žurnalistams ir fotografams jau iš vakaro buvo pranešta, kad planuojama „stabelėti ir apie Šaltojo karo strategijas pasikalbėti virtuvėje“, žinoma, ne bet kokioje, o beveik „kosminėje“ amerikietiškoje virtuvėje, įrengtoje tipiškame realaus dydžio šešių kambarių name.

1958 m. po ilgų derybų dvi didžiosios Šaltojo karo varžovės – JAV ir SSRS – susitarė apsikeisti nacionalinėmis parodomis, pristatančiomis naujausius mokslo, technikos ir kultūros pasiekimus. 1959 m. birželio mėnesį Niujorko Koliziejuje buvo atidaryta Sovietų Sąjungos paroda, kuriai surengti išleista anais laikais rekordinė suma (12 milijonų dolerių), o daugiausia dėmesio skirta, žinoma, „Sputnikui“ ir kosmoso programai. Po mėnesio Maskvoje, Sokolnikų parke, duris atvėrė JAV nacionalinis paviljonas, kuriam amerikiečiai skelbėsi išleidę tik 3,5 milijonų dolerių. Per 6 savaites jį aplankę maždaug 3 milijonai Sovietų Sąjungos gyventojų savo akimis išvydo Amerikos

gyvenimo privalumus ir malonumus: galėjo paragauti pepsikolos ar ką tik iškeptų pyragų, „pasidaryti“ makiažą ar pasėdėti prabanguose automobiliuose.

„Virtuvės debatai“ tapo savotišku atspirties tašku ir tarptautinės parodos „Šaltojo karo metų modernizmas. Menas ir dizainas: 1945–1970“ kuratoriams Davidui Crowley ir Jane Pavitt. 2008 m. rugsėjį paroda buvo atidaryta Viktorijos ir Alberto muziejuje Londone, o nuo 2009 m. spalio 2 d. iki gruodžio 6 d. ją buvo galima pamatyti Vilniuje, Nacionalinėje dailės galerijoje. Richardo Nixono frazė „*Ar ne geriau būtų lenktyniauti dėl skalbimo mašinų privalumų nei dėl raketų galingumo?*“ rodo, kad lenktynės persikėlė į buitinių – dizaino objektų – lygmenį. „*Abi pusės naudojo ne tik karinės stiprybės ir galios ženklus, bet ir prabangos produktus, moderniausią elektroniką, dangoraižius ir jų įvaizdžius, siekdamos parodyti savo pranašumus, užtikrinant modernumą.*“²

Dizaineriai ir architektai*, instaliavę šią parodą Nacionalinėje dailės galerijoje Vilniuje, istorinį virtuvės debatų kadra ir visą skyrių „Modernumo lenktynės“ nuspalvino ryškiai raudona spalva, o įgarsino svaiginančia Šostakovičiaus muzika, parašyta 1958 m. operetei „Maskva-Čeriomuškos“, vėliau panaudota Gerberto Rappaporto režisuotame filme „Čeriomuškos“ (1962 m.), kurio 2 minučių ištrauka be pertraukos „sukosi“ parodoje.

XX a. 6-ojo ir 7-ojo dešimtmečių dizaino objektai – iš pirmo žvilgsnio paprasti buitines daiktai (kėdė, fotelis, spinta, laikrodis ar automobilis) – parodoje pasakoja Šaltojo karo istorijas bylodami apie funkcionalumą, formą, estetines savybes, atskleidžia ir platesnio pobūdžio perspektyvas, įkūnija „didesnes“ idėjas bei vizijas. Pasak Terence'o Riley'o, Niujorko Moderniojo meno muziejaus dizaino ir architektūros parodų kuratoriaus, „*dizaino objektai, kad ir kokie gražūs jie būtų patys savaime, tampa daug prasmingesni idealizuotoje aplinkoje, nes tada jie įkūnija ne tik funkciją.*“³

Šaltojo karo laikų dizaineriai turėjo ne tik išreikšti politinius siekius, taikyti naujas technologijas, bet ir spręsti socialines problemas, atsakyti į egzistencinius klausimus.

* Ekspozicijos architektai: Ieva Cicėnaitė, Tomas Grunskis, Lukas Miceika, Julija Reklaitė, Rasa Šimatonytė; dailininkai: Povilas Utovka ir Alistair Webb.

Dizaino objektų istorijos, kurios prasideda nuo sukūrimo aplinkybių ir sąlygų, nuo materijos, užsakovo ir gamintojų interesų, o baigiasi vartotojų atsiliepimais, Šaltojo karo metais buvo dažnai susijusios su slapta informacija, sekimu, šnipinėjimu, su painiais, netgi tragiškais likimais, todėl traukia tarsi nuotykių romanai.

Svarbi ir skaičių kalba: pagamintų vienetų kiekiai ir kaina. Ne veltui į Vilnių atvykusią kuratorę Jane Pavitt po jos paskaitos Nacionalinėje dailės galerijoje pirmiausia paklausė: kuris parodos eksponatas brangiausias?

Nors ji į klausimą atsakė aptakiai, į Vilnių atvežti objektai yra iš tikrųjų brangūs ir vertingi, bent jau dizaino istorijos požiūriu. Tai puiki galimybė pamatyti klasikinius XX a. dizaino pavyzdžius: garsiuosius Charleso ir Ray'aus Eamesų bei Eero Saarineno baldus, Olivier Mourgue sukurtą „Džino“ seriją – šie baldai įamžinti Stanley'o Kubricko filme „2001: Kosminė odiseja“, pirmosios pripučiamos kėdės modelį, stilingąjį *fifties* epochos ženklu tapusį motorolerį „Vespa“, *bondiškąjį* motorolerį „Messerchmitt“, kurio raudonos spalvos modelį turėjo Elvis Presley's, Dieterio Ramso radijo ir garso aparatūros modelius, kitus dizaino šedevrus ir naujai atrastus objektus.

Paroda įspūdinga tiek užmoju, eksponatų skaičiumi, tiek jų įvairove – nuo taburetės iki „Sputniko“. 8 skyriai, iš kurių kiekvienas turi po kelis ir daugiau konceptualių potemių, naujai atveria ir interpretuoja Šaltojo karo epochą. Iš daugiau kaip 250 į Vilnių atvežtų kūrinių aptarsiu 7 dizaino objektus – tris kėdes (dvi sukurtas Vakaruose ir vieną – Rytuose), kojos įtvarą, automobilį (P70) ir du filmus („Akimirkas iš Amerikos gyvenimo“ ir jau minėtas „Čeriomuškas“) – kaip atspirties taškus kalbant apie dizainą, politiką ir gyvenimą Šaltojo karo metais Rytų ir Vakarų pusėse.

Stebuklinga mašina, draugo apsilankymas ir istorinis kojos įtvaro prototipas

Laikydami chronologinės sekos, o ja paremta ir parodos ekspozicija, pradėkime nuo garsiosios dizainerių poros Charleso ir Ray'aus Eamesų, kurie laikomi vienais įtakingiausių kūrėjų dizaino istorijoje, kartais vadinami dizaineriais, pakeitusiais XX a. „sėdėseną“. Parodoje pri-

statomi trys jų sukurti objektai: žvilgantis pilkos spalvos krėslas, išlietas iš stiklo pluošto, iki tol naudoto tik karinių lėktuvų radarų gamybai, lentynų modulis ir medinis kojos įtvaras, sukurtas JAV karo laivyno užsakymu 1941 m. Nuo jo ir prasidėjo Eamesų sėkmės istorija. Menininkai 1940 m. pradėjo eksperimentuoti su klijuota fanera ir sukonstravo įrenginį, pavadintą „Kazam!“ pagal magišką posakį „Ala Kazam“. Jis išlenkdavo faneros gabalus pagal norimą formą. Eamesų draugas, karo gydytojas, pamatęs stebuklingą „Kazam“ mašiną, pasiūlė Eamesams pritaikyti šią technologiją gaminti mediniams įtvarams, kurie pakeistų metalinius, nes šie labai nepraktiški, neprisitaiko prie natūralių žmogaus galūnių formų, todėl po kojų lūžių kyla įvairių komplikacijų⁴.

Eamesai, visada mėgę eksperimentuoti, pasiūlymą priėmė ir netrukus pirminis įtvaro modelis buvo „nuimtas“ nuo Charleso kojos. 1942 m. lapkričio mėnesį Eamesai gavo JAV karo laivyno užsakymą pagaminti 5000 įtvarų. Iki karo pabaigos šis skaičius pasiekė 150 000. Eamesų biuras gamino ir lėktuvų dalis – iš klijuotos faneros sukūrė piloto kėdės modelį ir kuro baką. Nors ne visi modeliai pavyko, eksperimentuojant neišvengta net aukų (vienas pilotas ir keleivis žuvo), tačiau įgyta patirtis labai pravertė baldų dizaino plėtotei.

Eamesų „pigieji“ gero dizaino baldai

Eamesų sukurtus baldus 6-ajame dešimtmetyje JAV buvo galima pamatyti beveik visur – kavinėse, restoranuose, mokyklose, oro uostuose, privačiuose amerikiečių namuose. Tai lėmė daugybė veiksnių, bet vienas iš jų, be abejo, buvo ekonominis – prieinama kaina. Eamesų dizainą labai išpopuliarino Niujorko Moderniojo meno muziejus (MoMA). 1948 m. jis paskelbė tarptautinį pigių baldų dizaino konkursą, kad paskatintų menininkus kurti nebrangius, gero dizaino baldus. Buvo pateikta 250 pasiūlymų iš JAV ir 500 iš Europos šalių.

Vieną iš šešių konkurso premijų laimėjo Eamesų biuro sėdimų baldų projektas – vientiso korpuso fotelis iš metalo, padengto plastikumu. Tačiau pagaminti modelį pasirodė daug sudėtingiau, negu tikėtasi. Charlesui šovė mintis susisiekti su *Zenith Plastics* kompanija, kuri naudojo stiklo

pluošto technologiją JAV karo aviacijos radarų lėkščių ir lėktuvų gamybai. Ji sutiko dalyvauti eksperimente ir iki parodos MoMA suspėjo krėslu modelį iš stiklo pluošto pagaminti tokios formos, apie kokią svajėjo Eamesai.

Tai pirmasis vientiso korpuso baldas, išlietas iš plastiko ir pradėtas gaminti masiškai. Iš pradžių buvo tik dvi spalvos – pilka ir smėlio baltumo (vėliau atsirado daugiau atspalvių), bet net šeši kojų modelių variantai – medinės, metalinės paprastos, aliumininės pjeđestalo arba Eifelio bokšto formos, ant sukamo arba supamo pagrindo. Tuo metu tokia kėdė kainavo nuo 30 iki 50 dolerių, ir per savaitę jų būdavo parduodama po 3000 vienetų ir daugiau.

Kita garsi Eamesų kėdė prancūzišku pavadinimu *La Chaise*, apeliuojant į Gastono Lachaisėo skulptūrą, taip pat sukurtą pigių baldų konkursui, vėliau tapo vienu brangiausių Eamesų baldų. Nuo 1990 m. tokias kėdes nedideliais kiekiais gamina kompanija *Vitra*, viena kainuoja apie 3500 eurų.

Eamesai – Amerikos ambasadoriai, galingos vaizdų architektūros ir gražaus gyvenimo kūrėjai

Charlesas ir Ray’us Eamesai, Eero Saarinenas, George’as Nelsonas, Harry’s Bertoia Amerikoje laikomi demokratijos ir liberalizmo simboliais⁵. JAV informacijos agentūra, bendradarbiaudama su MoMA, įvairiuose Europos miestuose 6-uoju ir 7-uoju dešimtmėčiais rengė parodas, kuriose modernus dizainas užėmė svarbią vietą. Pasak Jane Pavitt, dizaineriai tapo Amerikos ambasadoriais Europoje. Eamesams čia ir vėl tenka išskirtinė vieta, bet ne tik dėl jų sukurtų baldų, o ir dėl aktyvaus dalyvavimo, rengiant JAV nacionalines parodas. Reikšmingu įvykiu tapo Eamesų filmas „Akimirkos iš Amerikos gyvenimo“, sukurtas specialiai Amerikos paviljonui Maskvoje 1959 m.

Filmo tikslas buvo parodyti *tikrą* Amerikos gyvenimą. Tai buvo pirmoji istorijoje daugiaekranė multimedijos instaliacija – 12 minučių filmas buvo rodomas 7 milžiniško dydžio (lauko kino teatro formato) ekranuose ant Buckminsterio Fullerio suprojektuoto auksinio kupolo, transliuojant skirtingus, tačiau temiškaai sinchronizuotus vaizdus. Beveik penkių tūkstančių minia vienu metu

galėjo stebėti tipišką amerikiečio darbo dieną, filme su-
spausť į 9 minutes, ir savaitgalio akimirkas, prabėgan-
čias per 3 minutes.

Žvilgsnis buvo projektuojamas iš kosmoso, žvaigždėtu
dangumi skriejant žemės link, apžvelgiant Amerikos pla-
tybes, kalnus, dykumas, ežerus, upes ir tik tada pasiekiant
žemę. Ekranuose mirgėjo kasdieniniai, familiarūs, netgi
intymūs gyvenimo momentai: pusryčiaujančios poros,
vyrai, bučiuojantys savo moteris, skubantys į darbą, sė-
dantys į automobilius, mojuojantys vaikams, einantiems
į mokyklą, verkiantys kūdikiai, moterys, kalbančios te-
lefonu, gaminančios pietus automatizuotose virtuvėse,
prekybos centrų lentynos, lūžtančios nuo prekių gausos,
gyvenamųjų namų kvartalai, prabangių namų rajonai,
gatvės, autostrados, pilnos mašinų, žmonės, leidžiantys
laiką muziejuose, teatruose, koncertų salėse ir restora-
nuose. Ir paskutinis jaudinantis atsiveikinimo kadras su
Merylyn Monroe iš filmo „Džiaze tik merginos“ (filmo
režisierius Billy Wilderis tap pat dalyvavo visos parodos
ir filmo koncepcijos kūrime).

Filme panaudota daugiau kaip 2200 kadrų: filmuota
kino medžiaga ir fotografijos iš įvairiausių šaltinių. Ka-
dangi tai buvo aukščiausio lygio valstybinis užsakymas,
Eamesams buvo prieinama bet kokia informacija, karo
technologijos ir įrašai, bet palikta ir kūrybos laisvė –
aukščiausi valstybės vadovai filmą pirmą kartą pamatė
tik per premjerinį pristatymą Maskvoje. Kosmoso fanta-
zijas ir mokslo tyrimus susieję su kasdieninio gyvenimo
vaizdais, Eamesai papasakojo ne vieną, bet daug istorijų
apie gerą ir gražų gyvenimą be kančios, skurdo, smurto ir
depresijos. Jie ne tik sukūrė įspūdingą reginį, bet, pasak
Beatriz Colominos, tapo naujo tipo erdvės – informacijos
lauko – architektais⁶. Charlesas Eamesas mėgo kartoti,
kad viskas yra architektūra: „*Kėdės, filmai – tai architektū-
ra. Jie turi struktūrą, kaip kad pirmasis laikraščio puslapis
turi savo struktūrą.*“⁷

Beje, Eamesų dizaino filosofija ir idėjos buvo artimos
socialistiniams idealams: „*Iškelti tai, kas geriausia di-
džiausiam skaičiui žmonių už mažiausią kainą.*“ Sovie-
tų skelbiamos propagandinės dizaino idėjos, kurioms
perteikti naudotos skambios Majakovskio citatos, 6-ojo
dešimtmečio pabaigoje skambėjo panašiai: „*Naujus atra-*

*dimus reikia pritaikyti ne salonams, o gyvenimui, gamy-
bai, masiniam naudojimui, pagražinant milijonų žmonių
gyvenimus.*“⁸

Lodzės dailės akademijos rektorius, kilęs iš Lietuvos, ir stilingųjų vienietinių jo krėslų istorija

Romano Modzelewskio krėslas (1957 m., dizainas už-
patentuotas 1961 m.), eksponuojamas skyriuje „Atšilimo
laikotarpio modernumas“, tapo vienu didžiausių parodos
atradimų. Dėl modernios formos ir medžiagos – dviejų
dalių kiautas pagal gipsinį maketą buvo sumodeliuotas
iš stiklo pluošto Modzelewskio studijoje – britų spau-
da išskyrė jį kaip vieną įspūdingiausių parodos objektų.
Į Vilnių atkeliavo baltos spalvos modelis (jie buvo trijų
spalvų – raudonos, juodos ir baltos), nors Londone buvo
rodomas ryškiai raudonas krėslas, kurį Viktorijos ir Al-
berto muziejus įsigijo iš dailininko našlės Halinos Mo-
dzelewskos.

Kai ėmiau gilintis į šio krėslų sukūrimo istoriją, pir-
miausia sudomino faktas, kad Romanas Modzelewskis
kilęs iš Lietuvos – tai pabrėžiama visuose lenkiškuose
šaltiniuose. Menininkas gimė Lazdijuose 1912 m., vėliau
studijavo tapybą Varšuvos meno akademijoje, 1937 m.
dalyvavo lenkų paviljono ekspozicijoje pasaulinėje pa-
rodoje Paryžiuje, buvo vienas iš Lodzės meno akademi-
jos įkūrėjų, 37 metus dirbo Tapybos katedroje, 12 metų
buvo šios akademijos rektorius. Modzelewskis vienas
pirmųjų Lenkijoje pradėjo kurti baldus iš plastiko. Jo su-
kurtas krėslas buvo apdovanotas Varšuvos dailės galeri-
jos *Zachęta* parodoje 1957 m., vėliau išgarsėjo plastikinių
jachtų modeliai „Amulet“ ir „Talizman“.

Stilingasis Modzelewskio fotelis beveik 50 metų stovė-
jo dailininko studijoje, kol 2007 m. buvo iš naujo atrastas
lenkų dailėtyrininkų ir du jo modelius (raudoną ir juodą)
įsigijo Varšuvos nacionalinis muziejus. 1961 m. juo do-
mėjosi šveicarų kilmės architektas ir dizaineris Le Corbu-
sier, norėjęs nusipirkti patentą ir pradėti masinę šio krėslų
gamybą. „*Vyrą įkalbinėjo, kad imtų gaminti dideliais kie-
kiais, bet Lenkijoje jį laikė idiotu [...] Buvo dalykų, kuriuos
Lenkijos Liaudies Respublikos laikais leista daryti, kuriuos
rodydavo pasauliui, norėdami pasigirti lenkų kūrybinio*

potencialu, bet iš tikrųjų tai buvo tik fasadas. Dauguma tokių projektų nepatekdavo į gamybą ir apyvertą, todėl didelis kai kurių kūrėjų talentas ir jų pasiekimai likdavo nepastebėti⁹, – apgailestavo Halina Modzelewska.

Apie Lenkijos dizaino fasadiškumą, arba kitais žodžiais tariant „ornamentinį dizainą“ nemažai rašė Davidas Crowley's, atskleidęs ir istoriją, pasakojančią, kad kitas garsus lenkų dizaineris Romanas Cieslewiczius (jo plakatas 1968-ųjų *Opus International* viršeliui tapo vienu svarbiausių Šaltojo karo parodos eksponatų), kurdavo ne kostiumų modelius, o madų koliažus iš prancūziškų madų žurnalų iškarpu¹⁰. Taigi lenkų žurnaluose buvo spausdinami madų modeliai, kurie realiai niekada nebuvo sukurti. Modernūs dizaino projektai buvo kuriami parodoms, rengiamoms dažniausiai užsienio šalyse, siekiant atspindėti Lenkijos Liaudies Respublikos gerą skonį ir pramonės modernumą.

Nors Modzelewskio fotelis ir nebuvo gaminamas masiškai, tačiau šiandien jį galima nusipirkti internete. Sumokėjus avansą ir išsirinkus patinkančią spalvą, jis bus pagamintas pagal autentišką gipsinį maketą. Lenkiškame puslapyje nurodoma, kad vieno tokio fotelio kaina – 300 eurų, o anglų kalba pateikiamoje informacijoje ji pakyla iki 900 eurų¹¹.

Plastiko magija, arba Kosminio dizaino sodo krėslas ir jo gyvenimo „tarp Rytų ir Vakarų“ istorija

Apie plastiko magiją Roland'as Barthes'as 1957 m. išleistoje esė rinktinėje „Mitologijos“ rašė: „Plastikas yra ne tiek medžiaga, kiek pati begalinės jos transformacijos idėja; [...] jis yra ne tiek daiktas, kiek įamžintas materijos judesys.“¹² Plastiko savybėmis žavėjosi ir Peteris Ghyczy's, vengrų kilmės dizaineris, sukūręs ryškiaspalvį kosminio stiliaus sodo krėslą, tapusį kultiniu 7-ojo dešimtmečio dizaino objektu. Šiam baldui, jei taikysime Šaltojo karo diskursui būdingą terminologiją, teko dvejopas gyvenimas abiejose Geležinės uždangos pusėse.

Peteris Ghyczy's gimė 1940 m. Budapešte, po 1956 m. revoliucijos emigravo į Vakarus, apsigyveno Vakarų Vokietijoje, kur baigė vidurinę mokyklą ir įstojo į skulptūros klasę Diuseldorfo meno akademijoje, bet netrukus

nusprendė studijuoti architektūrą Acheno technologijos universitete. Nuo 1968 iki 1972 m. plastiko gamybos įmonėje *Elastogran/Reuter* Lemförde vadovavo dizaino skyriui ir kūrė naujus modelius, eksperimentuodamas su sintetinėmis medžiagomis. Vienas pirmųjų ir yra garsioji sodo kėdė „Kiaušinis“ (1968 m.). Dizaineris iš vandeniui atsparios medžiagos norėjo sukurti baldus, kuriuos galima palikti lauke bet kokių oru. Pirmiausia jam kilo kėdės-lagamino idėja, tačiau vėliau nusprendė suteikti krėslui kiaušinio formą, kuri, kaip teigė Raymondas Loewy, ryškiausias *streamline* stiliaus kūrėjas, yra funkciškai tobula.

Painiausia istorijos dalis susijusi su šio krėslų gamyba ir pardavimu. Iš pradžių buvo pagaminti tik keli vienetai, siekiant išbandyti naują medžiagą – poliuretaną. Kompanija *Elastogran/Reuter*, kuriai tuo metu vadovavo Gottfriedas Reuteris, 1971 m. nusprendė parduoti plastiko gamybos technologiją. Siekiant atpiginti gamybos kaštus ir tikintis, kad baldai grįš kaip eksporto prekė, technologiją pardavė Rytų Vokietijos įmonei, o „Kiaušinį“ pridėjo kaip priedą. Abi pusės greičiausiai turėjo ir slaptų ketinimų, juo labiau kad sandoris buvo sudarytas Šaltojo karo laikais tarp šalių, perskirtų Berlyno siena. Todėl egzistuoja kelios šios istorijos versijos, sklando gandas, kad plastiko technologiją Reuteris tuo pat metu pardavė ir Vakarų Vokietijos įmonei.

Vokietijos Demokratinėi Respublikai šis pasiūlymas buvo idealus, nes ji atkakliai ieškojo naujų plastiko technologijų, o Reuteris kaip priedą pasiūlė dar ir kosminio dizaino krėslą: „Jis pasakė, čia jūs turėsite baldą, kuris jau yra parduodamas Vakaruose.“¹³ Nuo 1972 iki 1975 m. sodo krėslai buvo gaminami Rytų Vokietijos įmonėje *VEB Synthesewerk Schwarzheide*. Nors oficialiai tik vienas trečdalis jų buvo skirtas Vakarų Vokietijos rinkai, tačiau eiliniam rytų vokiečiui „Kiaušinis“ buvo neįperkamas: tuo metu jis kainavo 430 markių, o tai prilygo vidutiniam mėnesio atlyginimui. 1973 m. dėl naftos krizės viltys, siejamos su plastiko ateitimi, apmalšo, tad atvėso susidomėjimas ir „Kiaušiniu“.

1972 m. į Olandiją persikėlęs Peteris Ghyczy's įkūrė dizaino firmą *Ghyczy Selection BV*, kuri iki šiol gamina ir parduoda stilinguosius sodo krėslus. Įdomu, kad Viktori-

jos ir Alberto muziejuje buvo eksponuojama Rytų Vokietijoje pagamintos serijos kėdė, įsigyta iš paties autoriaus, o į Vilnių atkeliavo tarsi kita šio krėslo kopija, pagaminta Vakarų Vokietijoje.

Automobilių magija, arba „Trabanto“ ir jo pirmtako istorija

„Automobiliai mūsų laikais yra, galima sakyti, garsiųjų gotikinių katedrų atitikmuo: turiu galvoje didžiuosius epochos kūrinius, aistringai kuriamus nežinomų menininkų, kūrinius, kuriais, jei ne tikrovėje, tai bent vaizduotėje naudojasi viso pasaulio gyventojai ir priima juos kaip iš tikrųjų magiškus objektus“¹⁴, – rašė Roland'as Barthes'as apie naująjį Citroëną, įkvėptas 1955 m. Paryžiuje *Salon de L'Automobile* įvykusio Citroën DS 19 modelio pristatymo, kur naujasis automobilis, siekiant pabrėžti jo dizaino žavesį, buvo demonstruojamas pakylėtas nuo žemės, ant specialaus pilono ir net be ratų, kad grubios padangos nesugadintų jo „dieviškų“ formų. Barthes'as automobilį pakrikštijo deive (*déesse*) pagal prancūziškų raidžių DS fonetinį skambesį.

Nacionalinės dailės galerijos fojė išvydus subtilios samanų žalumo spalvos *P70 coupé* taip ir norisi pacituoti Barthes'ą: šviesos užtvindytoje erdvėje automobilis iš tikrųjų atrodo magiška. Neįtikėtina ir kartu paradoksalu, kad šis puikaus dizaino sportinis automobilis atstovauja Rytų blokui (nors tai beveik raritetinis modelis, iš viso jų buvo pagaminta apie 1500 vienetų) ir yra laikomas „Trabanto“ pirmtaku. 1954 m. sukurtas Walterio Endės, perfrazuojant Barthes'o žodžius, turbūt „niekam nežinomo dizainerio“, iki 1959 m. buvo gaminamas Rytų Vokietijos įmonėje *VEB Sachsenring Automobilwerke Zwickau* – prieš karą tai buvo prabangių automobilių gamykla. 1957 m., išplėtus gamybą, buvo įdiegtas naujas modelis *P50*, „Sputniko“ garbei pavadintas „Trabantu“ (*lot. drauge keliaujantis*).

Vienas iš Rytų Vokietijos tikslų buvo sukurti vientiso kėbulo automobilį su plastikiniu korpusu, nes Rytų Vokietijos lyderis Walteris Ulbrichtas plastiką laikė „*svarbiausiu socialistinės kultūrinės revoliucijos elementu*“. *P70*, *P50* ir vienas populiariausių modelių *P-601* buvo iš duro-

plasto – specialios medžiagos, gaunamos perdirbant antrines žaliavas. Rytų Vokietijos simboliu tapęs automobilis Vakaruose laikomas vienu „niekingiausių“ kada nors sukurtų modelių, nes skleidžia baisų garsą, dvokia ir yra nepatogus. Tai buvo mašina su dvitakčiu dviejų cilindrų varikliu, riedėdama nuo kalno ji šiaip taip pasiekdavo 80 kilometrų per valandą greitį. Tačiau tai buvo ir vienas pigiausių automobilių per visą istoriją, jį galėjo nusipirkti (tiesa, gerokai pataupęs) beveik kiekvienas „darbininkų klasės atstovas“. Iki 1991 m. jų buvo pagaminta daugiau kaip 3 milijonai. Griuvus Berlyno sienai, „Trabantų“ virtinės užkimšo visus kelius į Vakarų.

Žurnalo *Dekorativnoe iskusstvo SSSR*¹⁵ 1958 m. nr. 7 skirtas automobilių dizainui. Ant puikaus viršelio, kurio grafinis apipavidalinimas labai artimas Vilniaus parodos katalogo ir parodos stilistikai, matome prestižinį sovietų automobilį *ZIL-111*. Žurnale spausdinama diskusija, kaip pagerinti sovietinių automobilių dizainą: „*Kaip žinoma, sovietinių markių automobiliai išsiskiria reikšmingais eksploataciniais privalumais. Tačiau jų forma nepakankamai graži, spalvų gama pernelyg vienoda, vidaus apdaila ir detalės dažnai suprojektuotos neįdomiai ir neskoningai.*“¹⁶

O Chruščiovas, atrodo, laikėsi kitokios nuomonės. Kalbėdamas apie 1959 m. JAV nacionalinėje parodoje Maskvoje eksponuotus 22 amerikietiškus automobilių modelius, prancūzų žurnalistui 1960 m. jis pasakė: „*Šioje srityje mes nesirengiame konkuruoti su Amerika, nes manome, kad taip tiesiog neprotingai eikvojama žmonių energija. Mes planuojame ateityje judėti nauja linkme: padidinti automobilių gamybą ir sukurti platų nuomos garažų tinklą. Sistema veiks tokiu būdu: jei kažkam prisireikė automobilio, jis tiesiog nueina į garažą, išsinuomoja mašiną ir važiuoja, kur tik nori... Panaudojęs grąžina į garažą ir neturi daugiau jokių rūpesčių.*“¹⁷

Bandant apibendrinti, arba Kalifornijos pakrantės, Čeriomušų scenarijai ir finalas Šnipiškėse pagal Ernestą Parulskį

Grįžtant prie „Virtuvės debatų“ ir dviejų filmų, vaizduojančių du gražaus gyvenimo scenarijus, norisi pateikti kelis pavyzdžius iš realaus gyvenimo. 1945 m. JAV

pradėta įgyvendinti tipinių individualių namų programą, kurios tikslas – grįžtantiems kariams pasiūlyti patrauklius gyvenamuosius ekonominės klasės būstus. Namų planai, nuotraukos ir interjero dizaino projektai buvo spausdinami žurnale *Arts and Architecture*. Garsusis Eamesų namas, pastatytas per pusantros dienos 1949 m., iš tikrųjų buvo svajonių būstas: maždaug 200 kv. m, dviaukštis, su studija, terasa ir sodu Ramiojo vandenyno pakrantėje.

Apie svajonių namus – naujus langus, duris ir virtuvę – dainuoja ir Saša su Maša, kurie, kaip ir kiti filmo „Čeriomuškos“ herojai, kraustosi į ką tik paskirtus tipinius butus. 1958 m. laukai aplink Čeriomuškas tapo pirmąja Maskvoje statybų aikštele, kur iš gatavų konstrukcijų buvo greitai statomi penkių-devynių aukštų gyvenamieji namai. Juos beveik iškart pradėta vadinti bendrinio žodžiu „chruščiovkės“. Filme vaizduojami erdvūs, netgi prašmatnūs butai, kurių išplanavimas visiškai neatitinka tikrųjų „chruščiovkių“, kuriose viskas suspausta iki graudžiai juokingų dydžių: virtuvė – nuo 4,5 iki 6 kv. m, nėra kur nei apsisukti, lubų aukštis – ranka pasiekiami 2,5 m, tualetas su vonia vienoje patalpoje. Iš tų laikų atėjęs ir garsusis terminas „Chruščiovo šaldytuvai“ – po virtuvės langu įrengta speciali spintelė produktams laikyti. Turbūt „tokiais daiktai“ ir gyrėsi Nikita Chruščiovas sukinėdamasis po amerikietišką virtuvę.

Beveik visi dizaino objektai iš abiejų Geležinės uždangos pusių pasakoja istorijas apie gerą ir gražų gyvenimą, bent jau jo siekiamybę. Tačiau skirtumas tas, kad vieni iš jų, pavyzdžiui, aprašytieji Eamesų kūriniai, iš tikrųjų buvo gero gyvenimo dalis, o daugelis Rytų bloko objektų egzistavo tik parodose, žurnalų puslapiuose – realiame gyvenime jų nebuvo. Parodoje eksponuojami vienetiniai raritetiniai modernūs objektai tarsi „įvaizdina“ Chruščiovo pažadus, pagražindami, net iškreipdami tikrovę.

Įžanginiame parodos katalogo straipsnyje kuratoriai prisipažįsta numatę tokią riziką: „*Rodydamas juos, šis leidinys rizikuoja pakartoti sovietinį veidmainiavimą. Tačiau vis tiek svarbu pabrėžti, kad kai kurie „atšilimo laikotarpiu“, t.y. po Stalino mirties, sukurti originalūs ir lakią vaizduotę liudijantys daiktai bei pastatai yra nuoširdi modernizuoto ir reformuoto socializmo vilties išraiška.*“¹⁸ Britų spaudoje vis dėlto pasirodė straipsnių, kurių autoriai

tikrai neperskaitė parodos kataloge pateiktų išsamių paaiškinimų ir studijų, todėl apie Šaltojo karo laikų dizainą Rytų pusėje susidarė, švelniai tariant, gerokai pagražintą įspūdį, mažai susijusį su tikrove: „*Anksčiau svajoję apie šaldytuvą, [...] gyventojai po keleto metų jau galėjo dumti P70 coupé ar motoroleriu „Messerschmitt KR200“ su kabina, gerti kavą iš gražaus Hedwigo Bollhageno keraminio servizo, sukurto Bauhauso stiliumi*“; – *The Guardian* rašė F. Saundersas¹⁹.

Šaltojo karo parodos pristatymas Vilniuje verčia susimąstyti ir apie Lietuvos dizaino istorijos tyrinėjimus. Parodos kuratoriams galbūt nebuvo lengva, bet vis dėlto pavyko rasti Lenkijos ar Čekijos dizaino pavyzdžių, nes jie eksponuojami tų šalių muziejuose. Daug liūdnesnę Lietuvos dizaino padėtį išduoda net toks mažas netikslumas, įsivėlęs parodos kataloge: rašant apie „Visasąjunginio techninės estetikos mokslinio tyrimo instituto“ reikšmę ir įtaką sovietiniam dizainui, painiojami Latvijos ir Lietuvos filialai (p. 142). Katalogo rodyklėje Lietuvos ir Vilniaus nuorodos apskritai nėra, nors katalogo 148 puslapyje įdėtas 1962 m. žurnalo *Dekoratивноe iskusstvo SSSR* viršelis, kuriame pristatomas lietuviškas (!) vaikų kambario baldų projektas. Ko gero, net ir labai stengiantis, šio žurnalo numerio nepavyktų rasti Lietuvoje (bent jau viešosiose bibliotekose), kaip ir kitų *Dekoratивноe iskusstvo SSSR* numerių: Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kataloge žurnalai egzistuoja, tačiau jie laikomi nepasiekiamose saugyklose, į kurias patekti pastaruosius trejus metus negali net bibliotekos darbuotojos.

Paroda atspindi vilčių laikmetį ir gražios ateities pažadus, dosniai dalytus, tačiau ne visada tesėtus, bent jau Rytų pusėje. Svarstydama apie tai, prisiminiau Ernesto Parulskio tiesiog genialiai aprašytą idėją įrengti sovietinės antropologijos ir dizaino muziejų Šnipiškėse:

„*Iš viso – 12 butų. Ir 12 sovietinės antropologijos pjūvių. Ruso darbininko butas su kilimu ant sienos, inteligentiškos švelniai disidentaujančios šeimos butas su savadarbėm knygų lentynom, L. Šepkaus skulptūrele ir nespaltotu televizoriumi. Jame būtų ir maištaujančio paauglio kambarys. Inteligentiškos šeimos bute vienas kambarys – su magnetofonu „Daina“, patelefonu „Akord“ ir turguje už penkis*

rublius pirktu „Boney M“ plakatu. Dar muziejuje turėtų būti gydytojo, į Izraelį besiruošiančios išvažiuoti šeimos, techninės inteligentijos, prekybininko, pensininko, partinio veikėjo, prekybininko, bohemos atstovo – aktorius, rašytojo ar dailininko, sportininko – butai. Du likusius reikia „išnuomoti“ – azerbaidžaniečiams, prekiaujantiems mandarinais Kolūkiečių turguje ir trim V. Kapsuko universiteto studentams.

Interjerus tektų atkurti tiksliai – partinio veikėjo tualete klozetas, be abejo, turėtų būti čekiškas, paauglio kambaryje mėtytųsi „Wrangler“ džinsai, o visur stovintys televizoriai rodytų tą pačią programą – tik vienuose butuose spalvotai, kituose – ne. Šaldytuvuose – to laiko maisto prekių modeliai, inžinieriaus bute – sekcija su krikštolo taurėmis, tautiniais rūbais aprengta lėle ir „Drąsiųjų kelių“ bei „Zenito“ knygų serijų komplektais. Verta net išpirkti dalį stovėjimo aikštelės ir eksponuoti automobilius. Sukurti vaško skulptūras ir surežisuoti sceneles – proletaras gurkšnoja degtinę, žmona verda barščius. Paleisti kvapus. Parašyti išsamius paaiškinimus prie kiekvieno daikto.²⁰

Dar kartą perskaičiusi taikliusius Parulskio apibūdinimus, supratau, kad būtent tokio pobūdžio aprašymų arba pačių instaliacijų trūko šioje parodoje. Kuratoriai turbūt net nekėlė sau tokio tikslo, juk parodos rengėjams tikrai neteko gyventi, o gal net ir lankytis tikroje „chruščiovkėje“.

¹ Šiais metais, minint šios istorinės parodos 50 metų sukaktį, buvo rengiamos konferencijos, pasirodė daugybė straipsnių, svarstymų ir diskusijų, daugiausia JAV. Sukurtas net specialus internetinis puslapis, kuriame išsamiai dokumentuojamas parodos pristatymas to meto Amerikos namų aplinkos ir dizaino kontekste: <http://www.kitchendebate.org/>

² Cold War Modern: Design 1945-1970 / edited by David Crowley and Jane Pavitt, London: V&A Pub., 2008, p. 13.

³ P. Antonelli, Objects of Design, from the Museum of Modern Art, New York: Museum of Modern Art, 2003, p.7.

⁴ G. Koenig, Charles and Ray Eames. Pioneers of Mid-Century Modernism, Köln: Taschen, 2005, p. 21.

⁵ Cold War Modern: Design 1945-1970 / edited by David Crowley and Jane Pavitt, London: V&A Pub., 2008, p. 12.

⁶ B. Colomina, „Enclosed by Images: The Eameses' Multimedia Architecture“ in *Grey Room*, No. 2. (Winter, 2001), p. 11

⁷ B. Colomina, „Enclosed by Images: The Eameses' Multimedia Architecture“ in *Grey Room*, No. 2. (Winter, 2001), p. 23.

⁸ К. Бондарев, Маяковский и декоративное искусство, in *Декоративное искусство СССР*, 1958 Nr. 7, p. 4.

⁹ V&A zakupilo niezrealizowany polski projekt mebla, [žiūrėta 2009 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://londyn.gazeta.pl/londyn/1,82233,5735724,V_A_zakupilo_niezrealizowany_polski_projekt_mebla.html

¹⁰ D. Crowley, „Building the World Anew: Design in Stalinist and Post-Stalinist Poland“, in *Journal of Design History*, 1994, T. 7, Nr. 3, p. 200.

¹¹ Prieiga per internetą: <http://www.artprogram.art.pl/ARTISTS/RMODZEL/FO-TELE.htm>

¹² R. Barthes, *Mythologies*, New York: The Noonday Press, 1991, p. 97.

¹³ P. Ghyczy, Interview with Andreas Fogarasi, [žiūrėta 2009 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: www.gardeneggchair.com/pdf/Ghyczy_egg_web_download.pdf

¹⁴ R. Barthes, *Mythologies*, New York: *The Noonday Press*, 1991, p. 88.

¹⁵ 1957 m. pradėtas leisti taikomajai dailėi skirtas žurnalas užėmė tiems laikams nebūdingai drąsią kritinę poziciją, plačiai pristatydavo ir aptardavo Vakarų meną.

¹⁶ Художнику – достойное место в промышленности, in *Декоративное искусство СССР*, 1958 Nr. 7, p. 17.

¹⁷ Cold War Modern: Design 1945-1970 / edited by David Crowley and Jane Pavitt, London: V&A Pub., 2008, p. 146.

¹⁸ Cold War Modern: Design 1945-1970 / edited by David Crowley and Jane Pavitt, London: V&A Pub., 2008, p. 21.

¹⁹ F. Saunders, 'We too have such things', [žiūrėta 2009 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.guardian.co.uk/artanddesign/2008/sep/06/design.coldwar>

²⁰ E. Parulskis, „Komerčinis muziejus Šnipiškėse“, [žiūrėta 2009 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://ernestas-parulskis.stebetojas.lt/komerchinis-muziejus-snipiskese/>

Šarūnas LEONAVIČIUS. Iliustracijos Gintaro Beresnevičiaus knygai „Lietuvių religija ir mitologija: sisteminė studija“. 2004

Šarūnas LEONAVIČIUS. Knygos „Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje“ iliustracijos. 2009

IŠ VĖJO IR VANDENS

Dailėtyrininkė Saulė Mažeikaitė tekste apie Šarūną Leonavičių rašė, kad jis yra iš tų kūrėjų, kurie nepasiduoda stereotipams.¹ Sakyčiau, priešingai – Šarūnas Leonavičius yra iš tų kūrėjų, kurie pasiduoda stereotipams, bet tai yra stiprioji jo kūrybos pusė, nes „stereotipiškumas“, „amatininkiškumas“ paverčia Leonavičių „savitesniu, nei daugelis eksperimentuojančių grafikų“², patikėjusių pasakomis apie išlaisvinantį ir visus stereotipus sutriuškinantį postmodernizmą, o iš tikrųjų įkliuvusių į dar žiauresnę stereotipų nelaisvę.

Leonavičiui, ko gero, nerūpi *-izmai*, jų hierarchija ar forsuota „naujumo“ retorika. Ir ačiū Dievui. Neatsitiktinai, kalbant apie šio dailininko kūrybą, prisimenami „viduramžių bestiarijai“, nes daugelis jo kūrinių iš tikrųjų dažnai pratęsia, lakoniškai, lyriškai, bet savitai interpretuoja „fantastiškųjų viduramžių“ ir vėlesnę Vakarų ikonografiją. Leonavičius, pavyzdžiui, kaip ir Petras Repšys, yra tarsi viduramžių ar ankstyvojo renesanso meistras, kuris „amatą“ paverčia filosofine sistema.

Miniatiūriniai ofortai Samuelio Boguslavo Chylinškio „Biblijai. Senajam Testamentui“ paradoksalūs ne tik todėl, kad yra *meisteriški* tiesiogine ir visų geriausia prasme, – tai ypač išryškėja, kai žiūrime į juos kaip į atskirus kūrinius, bet ir todėl, kad sąmoningai sukuriamas *déjà vu* įspūdis. Kai atrandi juos solidžiam leidinyje su Senojo Testamento lietuviško ir olandiško vertimų faksimilėmis, atrodo, kad susidūrei su tų tekstinių originalų amžininkais. Todėl esi priverstas studijuoti ofortus įdėmiau, o tada pakyla „klasiikinė“ uždanga ir atsikleidžia tikrasis, *čia ir dabar* kuriantis Leonavičius.

Kita vertus, sakydamas, kad šis dailininkas pasiduoda stereotipams, kaip tik ir turėjau omenyje jo pasitelkiamą klasikinę, tarsi „atgyvenusią“, piešinio tradiciją, kurią jis dažnai sieja su mitologiniu, pasakų siužetu.

Tai matyti bendroje Aido Marčėno ir Šarūno Leonavičiaus knygoje „Žmogaus žvaigždė“, kurioje tiek poetas, tiek dailininkas, derindami išskirtinį profesionalumą, gana

aiškia formą, grybšteli (formaliai ir konceptualiai) pasakos audinį ir to pakanka, kad formalus „realizmas“ pavirstų savarankiška, magiška tikrove.

Sakykime, iliustracijos Gintaro Beresnevičiaus knygai „Lietuvių religija ir mitologija“ formaliai tarsi apeliuoja į renesansinį (humanistinį) stilių, bet skleidžiasi vis dėlto mitologinis, pagoniškas turinys. Taigi, atrodytų, pasirinktas įprastas ikonografinis sprendimas, bet jis – vėl paradoksaliai – apeliuoja į pagoniškos ir krikščioniškos kultūros santykį Lietuvos istorijoje, pagoniškos ir krikščioniškos tapybės specifika, taigi, anaipol nėra stereotipiškas.

Iliustracijos Lietuvos jūrų muziejaus išleisti knygai „Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje“ nėra susijusios su turtingais mitologiniais, religiniais kontekstais, maitinančiais vaizduotę, bet ir čia dailininkas sugeba išsaugoti dalį paslapties, net ir faktais pagrįstą istoriją traktuodamas kaip gyvą, romantišką, šiek tiek melancholišką atminties ir vaizduotės erdvę.

Šarūno Leonavičiaus paroda (kuratorė Laima Kreivytė) privertė susimąstyti, kad stereotipiškumo, naujumo, šiuolaikiškumo ar originalumo sąvokos yra kur kas daugialypiškesnės ir labiau komplikotos, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Tie, kurie dažnai ir be saiko žongliruoja šiuolaikiškumu, išsiduoda, kad mąsto madingomis klišėmis, o tie, kurie, atrodytų, dirba įprastais būdais, ne tik leidžia pasigėrėti „seno sukirpimo“, „renesansiniu“ amatu, bet ir pažeria tokių originalių idėjų, kad kaltinti juos senamadiškumu ar komercija būtų mažų mažiausiai nesąžininga. Taip, tai prekė, aukštos kokybės meno prekė. Bet jos kokybė slypi ne dirbtinai sukurtame įvaizdyje, o yra pagrįsta vertybėmis, kurios objektyviai apčiuopiamos ir pamatuojamos (kad ir ką tai reikštų šiais laikais) tiek finansiniu, tiek dvasiniu atžvilgiu. ■

¹ Saulė Mažeikaitė, Šarūnas Leonavičius: *grazi kaip burė*, In: [http://www.culture.lt/daile/02\(2\)/slg.htm](http://www.culture.lt/daile/02(2)/slg.htm)

² Ten pat.

UŽ LAISVĘ KURTI IR DVEJOTI

Nacionalinė kultūros ir meno premija, šiemet paskirta režisieriui Jonui Jurašui, manyčiau, yra ne tik talentingos menininko kūrybos įvertinimas, bet ir simbolinis gestas – už kūrybos laisvės gynimą, rizikuojant viskuo, net laisve, ne tik išstremiama iš gimtinės be teisės grįžti...

Jonas Jurašas debiutavo 1963-aisiais ir pasinėrė į nepaprastai intensyvią režisūrinę veiklą. Žvelgiant iš laiko atstumo, akivaizdu, kad pirmajam jo spektakliui kliuvęs išbandymas (Aleksandro Volodino „Paskyri-

mą“ Lietuvos rusų dramos teatre Meno taryba uždraudė kaip „ideologiškai kenksmingą“) laikytinas ir pirmu grėsmingu ženklu, kaip sudėtingai klostysis režisieriaus ir jo scenos kūrinių likimas.

Turbūt nė vienam lietuvių teatro režisieriui neteko atlaikyti tiek cenzorių ir sovietinių kultūros prievaizdų atakų kaip Jonui Jurašui. 1967 m. Lietuvos akademiniam dramos teatre pastatytą Sławomiro Mrożeko „Tango“ LSSR kultūros ministerija nurodė išbraukti iš repertuaro po sovietų armijos invazijos į Čekoslovakiją 1968-aisiais (gal todėl, kad satyrinis groteskas tame kontekste pasirodė įtartinas, o gal tiesiog dėl to, kad pjesės autorius – lenkų dramaturgas – buvo emigravęs į užsienį). Kauno dramos teatre 1968 m. pastatyta Kazio Sajos „Mamutų medžioklė“, tapusi tikra to laiko sensacija, po metų irgi buvo uždrausta. Dėl cenzūros įsikišimo „nukraujavo“ Jurašo režisuotas Sajos „Šventėžeris“ (1970), nepaisant šiurkščių ideologinių korektūrų vaidintas beveik 30 metų, iki pat 1998-ųjų. Švenčiant 600-ąją „Šventėžerio“ spektaklį 1989-aisiais pagaliau buvo leista (pirmą kartą!) atvykti į Lietuvą ir režisieriui po 15 tremties metų.

Cenzoriai be ceremonijų sudarkė Jurašo spektaklį pagal Juozo Glinskio „Grasos namus“ (1970). Williamo Shakespeare'o „Makbetas“, kurį 1971 m. Jurašas pastatė Maskvos teatre *Sovremennik*, buvo uždraustas iškart po peržiūros. Toks pat likimas laukė ir 1972 m. Kauno dramos teatre pastatytos Juozo Grušo „Barboros Radvilaitės“ – tai brutaliausias cenzūros siautėjimo Lietuvos teatre pavyzdys.

Tik per generalinę repeticiją spektaklis buvo parodytas toks, „kokio siekė režisierius ir aktoriai. Toks – vienintelis – jis išliko žiūrovų atmintyje. Nepakartojamas. Efemeriškas, kaip visas teatro menas. Ir dar laikinesnis, jei vienkartinis.

Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė su Jonu Jurašu New Havene prie Yale'o repertuarinio teatro, kuriame buvo rodoma Jurašo režisuota Fernand'o Crommlyncko pjesė „Didžiadvasis apgautasis“. 1981

Visi kiti spektakliai vyko jau be Aušros Vartų Madonos paveikslo, be tokios pakilios emocinės įtampos ir be režisieriaus pavardės“ („Egziliantės užrašai“, p. 147).

Jurašas turėjo rinktis vieną iš trijų: a) susitaikyti su cenzūros spaudimu, kaip reikalautų savisaugos instinktas, ramybės dėlei gal net imtis autocenzūros, o ji ir buvo galutinis sovietinių cenzorių tikslas; b) tyliai pasitraukti iš teatro į kokią nors ideologiškai mažiau prižiūrimą, saugesnę sritį; c) viešai protestuoti, ginti kūrybos laisvę, rizikuojant viskuo, ne tik savo paties, bet ir artimųjų likimu, gal net gyvybėmis. Režisierius pasirinko trečiąjį kelią, nes laikėsi nuostatos, kad kūrėjas, neginantis kūrybos laisvės, susitaikantis su jos suvaržymais, – tai tas pats kaip pranašas, netikintis savo pranašystėmis. Šiuo atžvilgiu Jurašas Lietuvos teatro, o ir apskritai kultūros, istorijoje užima ypatingą vietą ir to nereikia įrodinėti, nes tai jau jo paties įrodyta.

Kai kurie partiniai sovietmečio funkcionieriai, aktyvūs tos istorijos dalyviai, pavyzdžiui, Lionginas Šepetys, ir dabar savo memuarų knygoje negali atsistebėti, kodėl režisierius pasirinko tokį neracionalų (*sic!*) problemos sprendimo būdą. Esą jis tik pakenkė sau, bet nieko nepasiekė, nes valdžia griebėsi gudraus manevro – cenzorių ideologiškai glotniai pagal partijos liniją sušukuota „Barbora Radvilaitė“ vis tiek buvo vaidinama!

Jurašo viešas protesto prieš cenzūrą laiškas, žaibiškai pasiekęs aukščiausią partinę valdžią, sovietinėje spaudoje, žinoma, nepasirodė, tačiau po kurio laiko buvo išspausdintas Londono *Index on Censorship*. Režisierių ir jo žmoną po pustrėčių KGB persekiojimo metų valdžia ištrėmė iš SSRS be teisės grįžti. Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė negalėjo atvykti net į tėvo laidotuves.

Atmintis, deja, trumpa ir trūkinėjanti, ypač jei nėra glaudaus ryšio tarp kartų. Antai viena jauna teatralė, šiemet Lisabonoje FIRT/IFRT konferencijoje „Nebylūs balsai, uždrausti gyvenimai: cenzūra ir spektaklis“, skaitydama pranešimą apie Lietuvoje cenzūros nutildytus balsus ir sugriautus gyvenimus, paminėjo Jurašo atvejį ir teigė, neva viešas protesto laiškas sovietmečiu vis dėlto buvo išspausdintas (!) Lietuvos spaudoje...

Tačiau grįžkime prie režisieriaus Jono Jurašo, nes jis yra ne tik *kadaise* kūręs, bet ir *dabar* kuriantis menininkas.

Iš egzilyje režisuotų spektaklių paminėsiu tik keletą – tai Shakespeare'o „Makbetas“, 1977 m. pastatytas garsiajame *LaMama* teatre Niujorke, Arielio Dorfmano „Mirtis ir Mergelė“, 1994 m. pastatyta Kanadoje ir apdovanota 5 DORA apdovanojimais, tarp jų ir už geriausią režisūrą, Arthuro Millerio „Kaina“, 2003 m. pripažinta geriausiu režisūros darbu per teatrinį sezoną Floridos Pietvakariuose... Beje, Amerikos PBS televizijos kanalas nufilmavo, kaip Jurašas repetuoja Nikolajaus Erdmano „Savižudį“, ir sukūrė filmą „Režisierius tremtyje“, kuris keliolika kartų buvo parodytas per nacionalinius Amerikos televizijos kanalus.

Lietuvoje, kai „liaudies priešui“ pagaliau leista grįžti į gimtinę, Nepriklausomybės išvakarėse 1989–1990 m. Jurašas pastatė Aušros Marijos Sluckaitės „Smėlio klavyrus“ ir tai tapo įkvepiančiu režisieriaus sugrįžimo akcentu (Johannesas Bobrowskis, kurio kūrybos motyvais parašyti „Smėlio klavyrai“, beje, irgi vadino save egziliantu). Vėliau režisavo dar keletą dramų spektaklių, tarp jų – Haroldo Pinterio „Kalnų kalbą“ (1991), dedikuotą tragiškiems Sausio 13-osios įvykiams paminėti.

Po 1997 m. režisuotos Giuseppe's Verdi'o „Aidos“ sėkmės ne tik Lietuvoje, bet ir gastrolėse po Europos šalis, po Taivaną, Jurašas Nacionaliniame operos ir baletų teatre pastatė dar 3 operas: Broniaus Kutavičiaus „Lokį“ (2000), Christopho Willibaldo Glucko „Orfėją ir Euridikę“ (2007), Amilcare's Ponchielli'o „Lietuvius“ (2009), rodytus Trakų pilyje. Ši opera tapo ypač prasmingu ir įspūdingu Lietuvos vardo paminėjimo 1000-mečio akcentu, joje režisierius nagrinėjo jam rūpimą, nes ir mūsų laikais aktualią, „valenrodizmo“ esmę.

Jono Jurašo kūrybinė programa *maximum* primena paieškas kamertono, pagal kurį būtų galima taip suderinti tautos dvasinius „instrumentus“, kad neprarastume tapatumo, savimonės, savigarbos, neatsisakytume svajonių ir neišsigąstume savo dvejonių. „Dvejonė“ – naujausias režisieriaus spektaklis, kuriame jis atveria dar vieną skaudžią tiesą apie šiuolaikinį žmogų, klystantį, bet vis labiau atprantantį abejoti savo neklystamumu. Atrodo, režisierius Jurašas dabar gina teisę ir laisvę dvejoti... ■

Goda DAPŠYTĖ

APIE ŽLUGUSĮ IŠSKIRTINUMO MITĄ IR „IŠGYVENIMO DRAMA“ SUNKMEČIU

Pasistenkite dėl Baltijos ekonomikos“, – tokiu pailkėjimu didžiausio scenos menų tinklo IETM (*Informal European Theatre Meeting*, www.ietm.org) generalinė sekretorė Mary Ann DeVlieg pradėjo šios organizacijos susitikimą spalio 8–11 dienomis. Priminsiu – IETM „spontaniškai“ įkurtas 1981 m. liepą, penktajame Polverigi festivalyje (Ankona, Italija). Šįkart Vilniuje buvo nagrinėjama „Rytų pažadų“ tema. Menų spaustuvėje 325 IETM nariai – teatro ir šokio srityje dirbančių organizacijų atstovai iš 37 pasaulio valstybių ir kone visų kontinentų – mėgino apžvelgti scenos menų situaciją ir jos kaitą per pastaruosius 20 metų, t.y. po Berlyno sienos griuvimo, ir, žinoma, iš arčiau susipažinti su priimančiosios šalies – Lietuvos – teatru ir šokiu. Šį susitikimą kaip nacionalinės programos *Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009* projektą rengė Menų spaustuvė ir Tarptautinis Vilniaus teatro festivalis „Sirenos“, o šiuolaikinio šokio programą pristatė Lietuvos šokio informacijos centras. Vilniškiam susitikimui moto „Rytų pažadai“ parinko teatro kritikas Vaidas Jauniškis tarsi ragindamas atidžiau pažvelgti į Rytų ir Vakarų tarpusavio sąveikas, kurios esą darosi itin komplikotos, keičiantis Europos geopolitiniam žemėlapiui. Bet juk geopolitiškai jau nesame Rytai? Tad ir IETM susitikimas vyksta naujo tipo – susivienijusioje – Europoje, kuri nebeskaldoma į Vakarus ir Vidurio Rytus. Buvo nagrinėjamos meno, vadybos ir kultūros politikos

temos, surengti teoriniai Lietuvos, Latvijos, Estijos, Gruzijos ir Lenkijos teatrų pristatymai, svečiams pasiūlyta nemažai ekskursijų, pavyzdžiui, jie galėjo per troleibuso langą pasižvalgyti po prarastąjį Vilnių, patirti aštrių pojūčių sovietiniame bunkeryje „1984. Išgyvenimo drama“ ir kt.

Išskirtos trys temų grupės: „Nauji pasauliai, naujosios kolonizacijos“ – čia nagrinėta daugiausia kultūros politika ir jos pokyčiai, „Kalbos“ – skirta meninėms ir raiškos problemoms, „Teatras kaip rinka“ – skirta vadybininkams. Vienu metu vyko gausybė pokalbių ir susitikimų, bet karščiausios buvo politines, o ne menines temas nagrinėjusios diskusijos.

Kokie vieni kitiems atrodė Rytai ir Vakarai tada, kai griuvo „geležinė uždanga“? Kokie jie atrodo šiandien? Kas įkvepia, o kas kelia nusivylimą? Ar yra geografinė, politinė, ekonominė riba tarp vadinamųjų Rytų ir Vakarų, o gal ji jau nebeegzistuoja? Ar atsipirko Vakarų investicijos? Kas ką kolonizavo: Vakarai Rytus, o gal atvirkščiai?

Pirmuoju dešimtmečiu po Berlyno sienos griuvimo posovietinis blokas, kitaip tariant, Rytai, įprato prie savo išskirtinumo: išskirtinai talentingi, išskirtinai vargstantys, išskirtinai populiarūs. Įprato būti globojami ir dabar skaudžiai priima „normalizacijos“ procesą. Naujosios ES šalys, tarp jų ir Lietuva, – jau nebe tokios išskirtinės ir įdomios. Žvilgsnis krypsta į jų kaimynes, kurias dabar

jau Rytų Europa, pasiekusi tam tikros pažangos, turėtų globoti, imti už rankos ir vesti Vakarų link. Vietoj latvių, estų ar lietuvių šiandien įdomesni gruzinai, turkai, ukrainiečiai, baltarusiai. Užaugo naujos kartos, prasiplėtė akiračiai, pasikeitė geopolitika, net šalių pavadinimai, bet ar pakito esmė, ar buvo išspręstos svarbiausios problemos?

Rytų ir Vakarų temą pradėta nagrinėti jau pirmajame plenariniame posėdyje, pavadintame „Ryškos žvaigždės naujame danguje“. Europinės iniciatyvos *A Soul for Europe* strateginės grupės narė, *Berlyno – Europos kultūros sostinės 1988* meno vadovė, Hebbelio teatro Berlyne direktorė ir *Theater der Welt* festivalio meno vadovė Nele Hertling savo pranešime bene nuosekliausiai apžvelgė per pastaruosius dvidešimt metų įvykusius pokyčius. Be kita ko, ji teigė: „...manyti, kad Rytai 9-ojo dešimtmečio pabaigoje atrodė labai įdomūs, įkvepiantys ir patrauklūs, manyčiau, nėra pagrindo. Kad sudomintume publiką, reikėjo įdėti daug darbo, įveikti daugybę kliūčių tiek prodiuseriams, tiek menininkams. Tiesa, žiūrovai, atėję į Oskaro Koršunovo, Eimunto Nekrošiaus, Krzysztofo Warlikowskio, Alvio Hermanio, Sašos Pepelajjevo, „Sfumato“, Peterio Jalakaso, Naujojo Rygos teatro, Ārpado Schillingo ar kitų „naujų žvaigždžių“ spektaklius, neretai būdavo sužavėti ir reaguodavo labai entuziastingai. Tačiau bendradarbiavimo ir partnerystės būtinoji sąlyga yra tęstinumas, o jį išlaikyti buvo ypač sunku.“¹ Tarptautinis bendradarbiavimas tarp Rytų ir Vakarų rėmėsi visų pirma asmeniniais kontaktais ir dabar jau gana retomis dvišalėmis kultūrinio bendradarbiavimo sutartimis. Nors per du dešimtmečius sukurtas ne vienas tarptautinio bendradarbiavimo tinklas ar platforma (kaip sėkmingiausia to pavyzdį daugelis minėjo organizaciją *Theorem*), tačiau ilgalaikis nenutrūkstamas kultūrinis ryšys tarp Rytų ir Vakarų Europos, deja, neužsimezgė, nuolatinių mainų sistema nesusiklostė. Iš dalies dėl to kalta tarptautinių festivalių rinka, nes ji koncentruojasi į konkrečių menininkų ir jų darbų pristatymą publikai, o ne į kultūrinio bendradarbiavimo tęstinumą.

Remiantis Nelės Hertling ir kai kurių kitų pasisakymais, galima daryti išvadą, kad vienas iš neišpildytų Rytų Europos pažadų yra politinis teatras. Lietuvos scena niekada nebuvo pernelyg politiškai angažuota – tokia

ją imta laikyti dėl legendinės Ezopo kalbos, o dėl šios atsiradimo kalčiausia cenzūra ir „geležinė uždanga“. Atgauta žodžio ir raiškos laisvė neskatinė mūsų režisierių griebtis politinių manifestacijų, o tai, regis, nuvylė Vakarų publiką. Rytai norėjo kalbėti apie save tokius, kokie jie yra, o Vakarai norėjo matyti juos tokius, kokius įsivaizdavo per ideologinės uždangos miglą. Pasak Jungtinėje Karalystėje gyvenančio makedonų dramaturgo Gorano Stefanovskio, Vakarai tikėjosi, kad Rytai parodys stebuklą, o Rytai savo ruožtu vis dar kažko tikisi iš Vakarų, nors patys nežino, ko. Kurį laiką, pasak jo, Rytai domino naujomis istorijomis ar bent jų „pažadais“, o dabar senosios istorijos jau nebeįdomios, vėl ieškoma naujų. Šiandien Rytų Europa yra integrali ir „normali“ Europos dalis. Tačiau rytų europiečiai vis dar yra linkę kalbėti apie neišpildytus „Vakarų pažadus“ ir nepripažįsta, kad, nepaisant daugeliu atvejų padrikos vidaus kultūros politikos ir korumpuotos biurokratijos, kiekviena iš šių šalių jau kuris laikas yra (ar bent turėtų būti) visavertė ES ir Europos bendruomenės narė. Tai buvo akivaizdu klausantis teatro kritiko, Lenkijos teatro instituto vadovo Maciejaus Nowako ir kai kurių kitų Rytų Europos šalių atstovų, tarp jų, deja, ir lietuvių.

Kaip vieną iš meninės kolonizacijos pavyzdžių Nele Hertling paminėjo šiuolaikinio šokio krypčių kaitą. Rytų Europos šiuolaikinis šokis daug pasisėmė iš Vakarų mokyklų, o dabar tarytum grąžina skolas. Tarptautiniai festivaliai liudija, kad radikalumas šiandien sklinda būtent iš Rytų Europos.

Pokalbis „Nauji pasauliai, naujos kolonizacijos“, moderuotas tarptautinio festivalio LIFT įkūrėjos ir ilgameitės vadovės, nepriklausomos prodiuserės iš Jungtinės Karalystės Rose Fenton, buvo viena produktyviausių vilniškio IETM susitikimo diskusijų. Įdomu, kad daugiausia ginčų sukėlė pati temos formuluotė. Buvęs Avinjono festivalio vadovas (1980–1984, 1993–2003), Europos teatro tinklo *Theorem* įkūrėjas Bernard’as Faivre’as d’Arcier teigė: „Mane stebina terminas kolonizacija, nes jis labiau taikytinas kultūros industrijoms, o nei šokis, nei teatras joms nepriskirtini. Manychiau, galime kalbėti apie ekonomikos ar politikos, bet ne apie meno kolonizaciją, nes

kūrėjai buvo ir yra mobilūs.“ Jam pritarė ir teatrologas, prodiuseris Audronis Liuga: per pastaruosius du dešimtmečius įsitikinome, kad gyvename viename pasaulyje, riba tarp Rytų ir Vakarų yra dirbtinė. Jo nuomone, užuot tyrinėjus šią nebeegzistuojančią ribą, vertėtų pasvarstyti, ką šiandien reiškia, koks yra ir koks galėtų būti tarptautinis bendradarbiavimas. Teatro režisierius iš Singapūro Kenas Senas Ongas teigė, kad kolonizacijos problema apskritai išgalvota ir siūlė verčiau pasigilinti, kaip vyksta protų dekolonizacija, o tai yra neabejotinai asmenišką procesą. Toks siūlymas labai primena garsųjį raginimą „įveikti vergą savyje“. Ongas pabrėžė: kultūra nėra ir negali būti stabili, ji nuolat kinta. Blika apgailstauti, kad Lietuvos kultūra keičiasi lėčiau nei norėtūsi: „Supratu, kad patys esame atsakingi už savo svajones. Per pastaruosius 20 metų nesugebėjome pakeisti kultūros politikos, Lietuvoje situacija iš esmės pablogėjo“, – pripažino Audronis Liuga.

Sunerimti dėl artimiausios ateities privertė vienas autoritetingiausių Europos kultūros politikos, ekonomikos ir tarptautinio bendradarbiavimo ekspertų dr. Draganas Klaičas, šiuo metu gyvenantis ir dirbantis Nyderlanduose. Jis ne kartą lankėsi Lietuvoje ir geriau nei mes patys supranta, ką reiškia ir kokias grėsmes atskleidžia kai kurie statistiniai mūsų kultūros rodikliai. Ekspertas, lyginamas skirtingų šalių kultūros būklę šiandieninės krizės akivaizdoje, teigė, kad nuo recesijos labiausiai nukentės nevyriausybines kultūros organizacijos: „Manau, kyla reali grėsmė, kad šis sektorius išnyks: kai trūksta pinigų, niekas neskuba uždarinėti valstybinių teatrų, o nevyriausybinių organizacijų niekas nepasiges.“ Juo labiau Lietuvoje, kur nevyriausybini, bet anaipso ne privatus, kaip teigia Nacionalinio dramos teatro vadovas Adolfas Večerskis², sektorius nėra ir niekada nebuvo valstybinės kultūros politikos prioritetas. Tiesa, nerimą keliančios Dragano Klaičo išvados apibendrina ne vien mūsų šalies, net ne vien Rytų Europos, o viso kontinento situaciją: „Pagrindinis pavojus, kurį kelia visuotinė krizė, yra politiniai ir ideologiniai pokyčiai, galintys sužlugdyti nekomercinę kultūrą. Komercinės kultūros populiarėjimas visoje Europoje – dar viena priežastis, verčianti nerimauti dėl nevyriausybinių kultūros organizacijų likimo.“ At-

sižvelgiant į Lietuvos kultūros finansavimo kitais metais gaires, į vis griežtėjančias ir nevyriausybinių kultūros sektoriaus specifikos nelabai paisančias lėšų skirstymo ir panaudojimo taisykles, į Valstybės kontrolės išvadas, kurios tarsi Damoklo kardas kybo virš nekomercinės kultūros, tokia prognozė atrodo bauginamai reali.

Kokie IETM susitikimo Vilniuje rezultatai? Menų spaustuvės surinkta statistika rodo, kad 280 šio tinklo narių iš užsienio valstybių per keturias dienas pasižiūrėjo 24 lietuvių teatro ir šokio spektaklius, įvairioms reikmėms Vilniuje išleido 464 240 litų, taigi prisidėjo prie Lietuvos ekonomikos stiprinimo. Šiuo požiūriu IETM susitikimo vakarietiškas pažadas buvo tesėtas. Suskaičiuoti, kiek lietuvių menininkų ir vadybininkų užmezgė ryšius su užsienio partneriais, kiek projektų ar spektaklių atsirado kaip šio susitikimo rezultatas, kol kas neįmanoma, tačiau beveik trijų dešimtmečių IETM gyvavimo praktika rodo, kad tokių tikrai bus.

Kita vertus, tenka pripažinti, kad IETM susitikimas „Rytų pažadai“, turėjęs peržvelgti scenos menų situaciją per pastaruosius du dešimtmečius, „užstrigo“ laike – daugiausia buvo nostalgiskai gręžiojama į „anuos laikus“ arba priekaištaujama šiandienai, užuot nagrinėjus kaitos procesus ir jų priežastis. Kad ir kaip būtų, galime didžiuotis puikiu šio susitikimo organizavimu, Menų spaustuvės vadybininkų ir programos autorių profesionalumu. Sklandus IETM susitikimo darbas neabejotinai sustiprino tarptautinį Lietuvos prestižą, bent jau scenos menų vadybos kontekste.

Šiais laikais vis dažniau kalbama apie tinklų mirtį, o IETM, pasak jo prezidentės Virvės Sutinen, nors dar turi kur tobulėti, bet yra gyvybingas ir, kaip rodo neeilinės sesijos nutarimai, greitu laiku dar labiau plėsis. Dragano Klaičo manymu, IETM susitikimas, surengtas Vilniuje šiais metais, – tai įvykis „iš stebuklų srities“. Blika tikėtis, kad, nepaisant sunkmečio, tokių „stebuklų“ bus dar ne vienas. ■

¹ <http://www.menufaktura.lt/?m=1052&s=63350>

² <http://www.balsas.lt/naujiena/313408/adolfas-vecerskis-kas-tas-musu-eltas-jei-be-valstybes-neturi-pinigu/rubrika:naujienos-kultura-teatras>

RYTŲ PAŽADAI DUOTI: BUS IR NAUJŲ KLAIDŲ

Kaip „Rytų pažadus“ vertina susitikimo svečiai, Irena **KALPERYTĖ** pasiteiravo Philippe'o Le MOINE'Ų (Prancūzija), Dragano KLAIČO (Nyderlandai) ir Vesnos ČOPIC (Slovėnija).

„Teatras – tai krizių menas“

Irena Alperytė: *Esate Avinjono festivalio ryšių su užsieniu direktorius. Kokia nauda Avinjono festivaliui būti IETM tinkle ir kokia nauda tinklui iš to, kad Avinjono festivalis yra jo narys?*

Philippe Le Moine: Avinjono festivalis yra jei ne žymiausias, tai vienas žymiausių teatro festivalių Europoje, be to, tai tarptautinis forumas. Todėl natūralu, kad mes priklausome didžiausiam Europos scenos menų tinklui. IETM mus žavi tuo, kad pagrindinis jo tikslas nėra prekyba menais. Jei tai būtų tiesiog prekyvietė, mums dalyvauti joje būtų neįdomu. Mes retai perkame spektaklius, dažniausiai patys prodiusuojame premjeras. Tokia Avinjono festivalio filosofija. IETM susitikimuose įdomu įsitraukti į bendrąjį diskursą, dalyvauti menininkų diskusijose įvairiais klausimais. Tinklui priklauso individualūs menininkai, mažos ir didelės trupės, maži ir dideli festivaliai, valstybinės ir nevyriausybines institucijos – labai naudinga turėti tokį platų narių spektrą, nes tai leidžia aprėpti visas šios kultūros srities problemas. Tai įvairovė labai atgaivina, nes priverčia klausti, klausytis, išgirsti kitų nuomones, padeda pajusti naujas tendencijas, bręstančius meninius pokyčius, scenos menų rinkos pulsą. Tokiam festivaliui kaip mūsų labai svarbu būti šiame tinkle, todėl stengiamės prisidėti prie jo veiklos kiek galėdami daugiau. Savo ruožtu Avinjono festivalio narystė, manyčiau, suteikia tinklui daugiau prestižo.

I.A.: *Paminėjote „prekyvietę“ – ar tai metafora?*

P.M.: Ne, ne metafora. Gyvuoja profesiniai scenos menų sambūriai, skirti mainams arba reklamai, ten specialiai susitinka kompanijos, ieškančios koprodukcijos partnerių arba formuojančios festivalių programas. Tai gi siekiama labai specifinių tikslų, susijusių su pardavimu, pirkimu, programų sudarymu.

I.A.: *O IETM yra greičiau Hyde Parkas arba idėjinis forumas?*

P.M.: Taip. Tai idėjų prekyvietė ir labai įdomus forumas, į kurį atvykstama su daugybe poleminės energijos, nusiteikus skirti daug laiko diskusijoms, išklausti skirtingiausias nuomones, pasidalyti praktine patirtimi. Du kartus per metus susirenka beveik 400 scenos menų profesionalų ir aptaria savo veiklą, jos perspektyvas. Tai būtinybė.

I.A.: *Bet juk jūsiškis Avinjono festivalis priklauso ir daugybei kitų tinklų. Tad kuo šis yra toks išskirtinis?*

P.M.: Ne, tikrai ne daugybei. Patys esame sukūrę nedidelį tinklą, kuris vienija teatro festivalius Viduržemio jūros regione. Glaudžiai bendradarbiaujame su Barselona, Atėnais, Stambulu, nes mus sieja bendri dalykai, pavyzdžiui, turime daug vaidybos aikštelių po atviru dangumi kaip Epidauras, *Cour d'Honneur*, taigi turime ir panašių problemų. Regiono festivaliai vyksta daugmaž tuo pat metu vasarą, todėl galime kurti bendrus projektus, koprodusuoti spektaklius. Dabar, pavyzdžiui, svarstome, kaip įtraukti į mūsų veiklą Pietų Viduržemio regioną. Taigi mūsų tinklas yra visai kitokio pobūdžio, daug mažesnis ir siekia labai specifinių – grynai praktinių tikslų.

Istoriškai Avinjonas buvo labai susijęs su *Theorem* (<http://www.asso-theorem.com/>) tinklu, kuris suvaidino svarbų vaidmenį, kai buvo griauinama siena tarp Rytų ir Vakarų. Beje, tinklai nėra ir neprivalo būti amžini, pavyzdžiui, *Theorem* veikė apie 15 metų, o kai išsiplėtė Europos Sąjunga, pasikeitė geopolitinis kontekstas.

tas, nebeliko ir poreikio priklausyti šiam tinklui. Vieni jo nariai įkūrė naujus tinklus, kiti pradėjo tyrinėti naujas temas. Esama tinklų, kurie narius telkia pagal interesus. Vis dėlto nepamirškime, kad daug žymių režisierių tarptautinę šlovę įgijo *Theorem* tinklo padedami. Vieni iš ryškiausių pavyzdžių – Oskaras Koršunovas, Krzysztof Warlikowski, Ąrpadas Schillingas. Man labai malonu grįžti į Vilnių, nes pirmą kartą čia buvau *Theorem* reikalais, tąsyk ir sutikau Oskarą. O šįkart žiūrėsiu jo „Hamletą“!

I.A.: *Kuo Oskaro Koršunovo spektakliai įdomūs, tarkime, Avinjono žiūrovams?*

P.M.: Jis priklauso talentingajai Europos režisierių kartai. Kita vertus, Avinjono festivalio publika labai mėgsta režisūrinių teatrą – Prancūzijoje režisierius yra nepaprastai svarbus. Taigi visai nekeista, kad kviečiame tuos režisierius, kurie turi ryškią viziją, nes prancūzams tai imponuoja. Režisūrinių teatrą Oskaras papildė išskirtiniu gebėjimu valdyti didelę puikių aktorių trupę. Turiu pasakyti, kad atradome daug puikių trupių, talentingų kolektyvų iš Rytų, ir jie yra išlaikę tradiciją. Europos žiūrovus sužavėjo šių aktorių jėga, pasišventimas ir ansambliskumas.

I.A.: *Ar toks antplūdis iš Rytų neiškreipė Avinjono pradininko Jeano Vilaro idėjų?*

P.M.: Manychiau, meniniu atžvilgiu festivalio dvasią išsaugojome – mes vis dar esame linę rizikuoti, kviečiame žmones, kad atvyktų ir kurtų Avinjone. Vilaras ne tik rizikavo kurdamas festivaliui naujus kūrinius, bet ir stengėsi parodyti juos kuo didesnėms auditorijoms. Mes irgi susitinkame su žiūrovais, papasakojame jiems apie tai, ką darome. Taikome lanksčią bilietų politiką. Avinjonas – šiuolaikinis festivalis, nebijantis rizikos, skirtas ne vien profesionalams, antai pernai pardavėme 130 tūkst. bilietų, iš kurių tik 10–15 proc. nupirko vadinamieji profesionalai. Kitaip tariant, mes orientuojamės į plačiasias mases. Žiūrovai gali susitikti su aktoriais prieš vaidinimą ir po jo, pasikalbėti su režisieriais. Taigi festivalis iš esmės nepasikeitė. Ko gero, ne daug kas atsimena, bet Jeano Vilaro pirmieji spektakliai nebuvo klasika, į *Cour d'Honneur* jis atnešė ir šiuolaikinę dramą.

I.A.: *Kaip manote, ar Jeanui Vilarui patiktų Romeo Castelucci'o Dante's interpretacijos?*

P.M.: Manau, kad taip. *Cour d'Honneur* tapo nuostabių Europos teatro simboliu, palytėtu tam tikrų vaidinimų šlovės. Šią vietą pirmiausia atvėrė Vilaras, o 1966 m. – Maurice'as Bejart'as. Vėliau buvo Arianos Mnouchkino „Ričardas II“ – etapinis spektaklis, Antoine'o Vitez „Atlasinė kurpaitė“ pagal Paulį Claudelį. Kai kurie spektakliai iš esmės pakeitė teatro estetiką, pavyzdžiui, Thomaso Ostermeierio „Voicekas“. Beje, tai buvo pirmasis vaidinimas Avinjone, parodytas užsienio kalba.

I.A.: *Grįžkime prie „Rytų pažadų“. Draganas Klaičas skambina pavojaus varpais, kad finansinė krizė sužlugdys nekomercinę kultūrą, taigi ir scenos menus.*

P.M.: Sunkmetis – tai išbandymas visiems, teatro žmonėms taip pat. Bet teatras – tai krizių menas. Teatralai pripratę prie krizinių situacijų. Jie reaguoja greitai ir būna neįtikėtinai išradingi. Avinjonui aktualu tęsti tai, kas pradėta, mėgaujantis

IETM konferencijoje

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

ta pačia laisve kaip ir anksčiau. Bet dabar sunkiau sukurti naują projektą, nes tam reikia vis daugiau partnerių. Tai ne tik krizės padarinys, bet ir bendra kultūros tendencija, todėl svarbu mokėti rizikuoti. Gerai yra tai, kad krizė užpildė tam tikrą tuštumą žmonių galvose, nes daugelis jau nevertino to, ką turi, o ši griūtis privertė juos ieškoti naujo požiūrio. Tokiais atvejais pradėdame klausti save, kam mes tai darome, ar tai teisinga, kaip reikėtų gyventi. Teatras – vienas iš forumų šiems klausimams kelti ir spręsti. Pernai nuogaštavome, kad festivalyje bus mažiau žmonių, bet žiūrovų nesumažėjo, 2008-ieji buvo rekordiniai.

IETM narių finansinė padėtis labai nevienoda, kai kurie patyrė ir patiria ypač didelius išbandymus, tarp jų – Baltijos šalys. Kai kurie nariai nebeišgali atvykti į susitikimus dėl lėšų stokos. Tačiau finansinė krizė – ne vienintelis nūdienos iššūkis. Jaučiame ir tapatumo krizę, todėl teatro situacija ne tokia jau bloga, nes jis yra archajinis amatas, kurio užduotis – atsakyti į tokio pobūdžio klausimus.

Paslinkumas ar inercija?

Irena Alperytė: *Draganai, kas Jums yra IETM?*

Dragan Klaič: Esu susijęs su juo daugiau kaip dvidešimt metų, taigi priklausau vyresniajai jo veikėjų kartai. Ir, pasakyčiau, esu gana daug jam skolingas, ypač dviem specifiniais aspektais. Pirmąkart susidūriau su IETM, kai gyvenau Belgrade ir rengiau *European Theatre Magazine*, kurio pirmasis numeris išvydo dienos šviesą 1990 m. anglų kalba Liublianoje. Nebūčiau jo parengęs be šio tinklo intelektualinės ir materialinės paramos – IETM padėjo suformuoti turinį, pritraukti autorių ir prenumeratorių, reklamos pinigų. Šis žurnalas buvo tikra sensacija ir unikalus dalykas, bet jis žlugo po trijų numerių, nes Jugoslavijoje prasidėjo karas. Nusprendžiau, kad nenoriu likti Belgrade ir IETM vėl ištiesė man pagalbos ranką – jo rekomenduotas tapau Nyderlandų teatro instituto direktoriumi. Išvykau į Amsterdamą. IETM yra fenomenalus idėjų, kontaktų, patirčių, refleksijų, meninių projektų šaltinis. Jis atstovauja visoms kultūros profesionalų kartoms.

I.A.: *Daug kas pabrėžia dar vieną šio tinklo privalumą – IETM nėra prekyvietė...*

D.K.: Ta nuostata galiojo nuo pat pradžių, IETM buvo labai atsargus ir stengėsi netapti prekyviute. Priešingai – tai vieta debatams, refleksijai, mokymuisi, bendradarbiavimui. Tačiau tam tikras rinkos elementas egzistuoja ir čia. Manau, rinkodarinis tinklo aspektas turi būti kontroliuojamas, bet turime pripažinti, kad tam tikri kultūros mainai vis tiek vyksta – žmonės bendrauja ir siūlo vieni kitiems savo naują spektaklį, pristato festivalį. Tokio pobūdžio sklaida arba savireklama, priskirtina rinkai, yra neišvengiama. IETM visada bijojo, kad tinklą užplūs agentai, ir tam priešinosi, bet dabar, manau, esame pakankamai brandūs kaip profesionalai ir pakankamai savimi pasitikime, kad pripažintume faktą: net ir kurdami nekomercinį teatrą gyvename vis tiek rinkos sąlygomis.

I.A.: *Ar galėtumėte eksromptu paminėti tris menininkus, kuriems tapti „žvaigždėmis“ padėjo IETM?*

D.K.: Alainas Platelis, Ąrpadas Schillingas (*Kretakor*), Oskaras Koršunovas. IETM tinklas pakvietė juos, išgarsino, sukėlė kritikų susidomėjimą, suvedė su kitais atlikėjais, repertuaro kūrėjais, prodiuseriais.

Šiandien IETM vienija jau keturias kartas, o tai rodo tinklo gyvybingumą. Yra labai daug tinklų, kurie nesugebėjo užtikrinti bendradarbiavimo tarp kartų ir išsisėmė, bet ne šis.

I.A.: *Daug kalbama apie Europos Rytus ir Vakarus, Šiaurę ir Pietus, apie jų skirtumus ir panašumus. Koks Jūsų požiūris į tai?*

D.K.: Tokia poliarizacija yra jau praeities dalykas, net ir kultūros politikos uždaviniai tiek Rytų, tiek Vakarų Europoje yra daugmaž tokie patys. Nekomercinio teatro laukia tokie patys išbandymai visur, galbūt ne tokio pat laipsnio, bet tos pačios rūšies. Kaip tik bandau visa tai apibendrinti knygoje apie iššūkius valstybiniam teatram ir apie teatrą kaip visuomeninį gėrį. Antai Vokietija turi daug daugiau pinigų, subalansuotą kultūros politiką, bet pavojai, gresiantys jos kultūrai, yra daugmaž tokie patys. Žinoma, tai nereiškia, kad kartu su priešprieša tarp Rytų ir Vakarų išnyko ir tarpusavio skirtumai. Jie labai ženklūs net tarp Vidurio ir Rytų Europos šalių, tarp jų kultūros sistemų ir teatrų sistemų taip pat. Lietuva nuo Lenkijos ar nuo Estijos irgi labai skiriasi,

nepaisant bendros istorijos, panašaus mentaliteto, bendrų kultūros politikos tendencijų. Suprantama, dar ryškiau Šiaurė skiriasi nuo Pietų. Jei vyksime iš Islandijos Pietų Europos link, susidursime su skirtingomis nuostatomis, orientacijomis, visai kitokiu temperamentu ir kitokiais sprendimais, – tai ir yra europietiškoji įvairovė. Bet tai nėra priešprieša ar skiriamoji riba. Galvoju apie pavojus, kuriuos kelia policinis mąstymas ir kultūros tvirtovių noras atmesti visus tuos, kurie nepriklauso ES arba Šengeno erdvei, pradant nuo mano draugų ir kolegų Serbijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Makedonijoje, Kosove, Moldavijoje, Albanijoje, po to eitų Turkija, Pietų Viduržemio regionas, Ukraina. Visos šios šalys jaučia grėsmę, kad tvirtovė, vardu Europa, eliminuos didelę savo kaimynų dalį. Tai ne tik sukeltų susierzinimą ir apmaudą, ne tik išprovokuotų piktą valią, bet ir darytų žalą Europos kultūrinei įvairovei, kurią laikome didžiausiu savo turtu.

I.A.: *Per paskaitą daug kalbėjote apie nevyriausybinės organizacijos, kurių likimas sunkmečiu kybo ant plauko...*

D.K.: Per tas dvi valandas bendravimo su penkiomis dešimtėmis žmonių įsitikinau, kad ekonominis nuosmukis dar nesupurtė nevyriausybinių sektoriaus, tiksliau tariant, nepaveikė scenos kūrėjų taip, kad jie imtųsi kardinalių pokyčių. Tai mane kiek nustebino, tikėjau aišringesnio noro permąstyti savo poziciją, misiją, turinį, uždavinius ir funkcijas. Ar tai reikėtų laikyti paslankumu, ar inercija? Paslankumą suprantu kaip gebėjimą pasipriešinti nuosmukiui, o ne kaip maniją laikytis ankstesnių pozicijų, kad ir kiek pastangų ar pinigų tai kainuotų. Pasiūliau diskutuoti šia tema, nes man kelia didelį nerimą nevyriausybinių sektoriaus perspektyvos, ypač Vidurio ir Rytų Europoje. Džiaugiuosi, kad laisvieji scenos menininkai sėkmingai išgyveno pirmąjį sunkmečio etapą, bet nesu tikras, ar jiems pavyks tai padaryti ir 2010 m.

I.A.: *Lietuvoje vėl kuriasi George'o Soroso paramos kultūrai centras, tiesa, nepalyginamai kuklesnio masto negu veikė anksčiau. Vienuį jis piešiamas kaip bene vienintelis nuoseklus posttotalitarinių valstybių kultūros mecenatas, kitų – kaip pats velnias, manipuliuojantis visu pasauliu.*

Kaip Jums atrodo, iš kur kyla tokios spėlionės?

D.K.: Sorosas nepasikeitė. Jo pažiūros nepakito, jis verčiasi ta pačia veikla kaip ir anksčiau. Lietuvos visuomenė, man regis, deramai neatrėmė kampanijos, inicijuotos tamsiųjų politikos sluoksnių, pavyzdžiui, daug kas patikėjo gandais apie jo ryšius su narkotikų verslu. Apmaudu, bet net kultūros sektorius, kuris pasinaudojo Soroso dosnumu ir unikalia filantropine idėja, nestojo ginti jo reputacijos. Argi jis to nenusipelnė? Šiuo požiūriu tikrai norėčiau pakritikuoti savo kolegas lietuvių kultūrininkus. Man labiausiai imponuoja tai, kad Sorosas investuoja į naujas idėjas, naujus išpareigojimus, partnerystę, publikos ugdymą, o ne vien tik užtikrina išlikimą, štai kas man įdomu.

I.A.: *Turite omenyje Pagalbos fondą (Emergency fund)?*

D.K.: Būtent.

I.A.: *Per paskaitą pasiūlėte keletą dalykų, kurie galėtų palengvinti krizės padarinius...*

D.K.: Taip, tai interneto įtakos stiprinimas, skaitmeninės technologijos; stipresnės vyriausybės, suvokiančios, kad reikia investuoti į kūrybingas asmenybes, įstengiančios nuolatos peržiūrėti funkcijas ir uždavinius. Būtina ieškoti partnerių, naujų erdvių, plėsti tarptautinį bendradarbiavimą – tai tik keletas iš galimų strategijų.

Kol kas nė viena iš postkomunistinių šalių radikaliai nereformavo savo kultūros sistemos, todėl jų kultūros ministerijos šiandien neturi kitokių instrumentų kaip tik biudžeto karpymas. Dabar joms tenka mokėti už tai, kas nepadaryta per pastaruosius du dešimtmečius. Jos turėjo dvidešimt metų, kad modernizuotų kultūros sistemą, pakeistų institucinę matricą, padidintų kultūros įstaigų efektyvumą, inicijuotų pokyčius ne tik finansavimo, bet ir funkcionavimo, ir koordinavimo srityse, bet viso to nepadarė. Dabar jos gali tik karpyti ir lopyti, darydamos dar didesnę žalą. Blogiausia, kad ir dabar nesama jokių reformavimo idėjų. Tad kaip galėtų vykti kokios nors reformos? Jos prasidės tik tada, kai patys kultūros operatoriai ateis su reformos projektais. Ar jie gali tai padaryti pavieniui? Ne. Tai įmanoma tik susivienijus į plačias palaikymo platformas ir pozicionavus save kaip tvirtą balsą viešosiose diskusijose. Jeigu jie ateis su išsa-

miu pasiūlymu, su reformos idėja, kuri įstengtų pakeisti kultūros peizažą, gaus naudos net iš ekonominio nuosmukio. Dar nematau, kad kas nors turėtų panašių ambicijų, bet gal netrukus atsiras rimtų reformatorių?

I.A.: *Gal Baltijos šalių pasyvumas yra istoriškai ar geografiškai nulemtas dalykas?*

D.K.: Geografija čia niekuo dėta. Manau, tokio pobūdžio aljansų trūksta daugelyje Europos šalių. Tiesa, stiprių kultūros palaikymo platformų esama Portugalijoje, Ispanijoje, Nyderlanduose. Pavyzdžiui, šioje šalyje valdžia nuo 1992 m. stengėsi įgyvendinti kai kuriuos pakeitimus, ne itin naudingus kultūros sektoriui. Bet dvi iškilios asmenybės pasakė: ne, jokių būdu – sukvietė šimtą žmonių ir įkūrė organizaciją *Kunsten 92*, kuri gyvuoja iki šiol. Tai yra pagrindinė plati nacionalinė kultūros palaikymo grupė, ir ji dirba labai efektyviai, profesionaliai. Tada Nyderlandams negrėsė nei krizė, nei nuosmukis. Buvo olandiškojo komforto laikai, be to, daug vilčių teikė komunizmo eros pabaiga. Tačiau, nepaisant visuotinės euforijos, žmonės pasipriešino, ir tai labai svarbu. Jūs iki šiol turite sovietines kūrybines sąjungas, kurios yra morališkai susidėvėjusios. Jos atliko savo funkciją sovietmečiu, o postkomunistiniais laikais, praradusios savo funkcijas, neretai netgi kenkia savo nariams. Jos jaučiasi tarsi privilegijų sergėtojos, todėl nenori nieko įsileisti iš šono. Tai nėra efektyvus būdas atstovauti interesams. Pasenusios kūrybinės sąjungos įamžina sovietinį kontrolės modelį.

I.A.: *Norvegija kelis kartus atsisakė stoti į Europos Sąjungą, Nyderlandai nušvilpė Europos konstituciją. Ar manote, kad toks aktyvus gestas būtų įmanomas Lietuvoje?*

D.K.: Nežinau. Kiek suprantu, jūsų šalyje gana tvirtas eurooptimistinis nusiteikimas. Be to, Lietuvos prezidentė turi stiprią europietišką charizmą, puikiai pažįsta ES institucijas, yra labai gerbiama Briuselyje, kaip sykis neseniai skaičiau didelį interviu su ja laikraštyje *Financial Times*. Manau, jos atėjimas – labai teigiamas žingsnis Lietuvos politikoje, kuri visais atžvilgiais yra gana chaotiška. Kaip pavyzdį turiu paminėti *Vilniaus – Europos kultūros sostinės 2009* visišką fiasko, nes nuo pat pradžių ji tapo valdžios ir politinių partijų žaisliuku, užduso nuo

tariamų kontrolės, kuri nė kiek nevaržė atviro vagiliaavimo. Programos *Europos kultūros sostinė* istorijoje Vilnius liks kaip viena skaudžiausių nesėkmių. Ką darysi, bus ir naujų klaidų, pavyzdžiui, Stambulas arba Pečas. Panašu į tai, kad bus...

Kultūra kaip politikos aksesuaras

Irena Alperytė: *Vesna, Jūs į IETM susitikimą atvykote kaip Slovėnijos kultūros politikė, o gal turėjote ir kokių nors kitų interesų?*

Vesna Čopic: Esu kultūros politikos analitikė, turiu ilgą (nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio) darbo Slovėnijos kultūros ministerijoje patirtį. Mano išsilavinimas teisinis, 9-ajame dešimtmetyje dirbau kultūros įstatymų eksperte, vėliau pradėjau specializuotis socialinių mokslų srityje. Apgyniau daktaro disertaciją apie nepelno sektoriaus vadybą. Teisę iškeičiau į kultūros politikos analizę. 1997 m. Slovėnija parengė nacionalinę kultūros sektoriaus ataskaitą Europos Tarybai – mes buvome pirmieji, prisijungę prie šio projekto. Mano pozicija esamos kultūros politikos atžvilgiu iš pat pradžių buvo labai kritiška, todėl jautėme stiprų valstybės pareigūnų pasipriešinimą, nepaisant to, mums pavyko: ataskaitą gerai įvertino Europos Taryba ir aš išnešiau „sveiką kailį“.

1997 m. man buvo pasiūlytos Kultūros politikos skyriaus vadovės pareigos Kultūros ministerijoje. Praėjo 10 metų, kol suformavau skyrių tokį, kokio norėjau, bet tai nenudžiugino politikų. Jiems kelia baimę analitinis požiūris. Taigi, 2007 m. išėjau iš ministerijos ir dabar Ljublijanos universitete dėstau kultūros politiką ir kultūros srities strateginį valdymą.

I.A.: *Budapešte veikia kultūros politikos observatorija, panaši institucija yra ir Barselonoje, numatoma tokią steigti Latvijoje. Kodėl reikia, kad būtų surinkti ir apdoroti kultūros politikos duomenys?*

V.Č.: Tik tinkamą informaciją turintys kultūros politikai gali priimti kompetentingus sprendimus, informuoti ir lavinti žmones.

Svarbu konsoliduoti kultūros statistiką, juk Rytų Europoje patikimos statistinės bazės iki šiol nėra. Antras žingsnis – įsteigti taikomosios kultūros politikos cen-

trus arba institutus. Tai ne akademinė, o praktinė kultūros politikos analizė, jos visiškai kitokia metodologija ir užduotis. Trečia, reikia sukurti informacijos ir dokumentavimo centrą, kuris kauptų duomenis apie kultūros politiką. Kultūros ministerija surenka labai daug duomenų, atlikdama administracines savo funkcijas, visi šie duomenys, apdoroti adekvačiomis metodikomis, taptų solidžia informacine baze. Ketvirta, įsteigti antrosios pakopos (magistro) kultūros vadybos ir politikos studijas. Taigi, atrodytų, planas aiškus. Bet esame vis dar pusiaukelėje. Kultūros statistiką susistemino, tačiau nepavyko įsteigti informacijos ir dokumentavimo centro, sukurti solidžios empirinių duomenų bazės. Kultūros politikos analizės centras irgi dar nėra įsteigtas.

I.A.: *Daug kas tikėjosi, kad Europos kultūros sektorių iš esmės patobulins atviro koordinavimo metodas...*

V.Č.: Nesu tikra, kad jis toks jau pažangus, bet vis dėlto tai bene vienintelis šiai sričiai Europos Komisijos taikomas metodas, nes pagal subsidiarumo principą kultūra palikta kiekvienos valstybės nuožiūrai ir kompetencijai. Todėl nieko negalima pasiekti be konsensuso arba vadinamosios *kvalifikuotos daugumos*. Atviras koordinavimas, žinoma, yra vadinamasis „minkštasis“ [rekomendacinio pobūdžio – I.A.] metodas, skatinantis, kad visi, kurie nusiteikę kooperuotis ir dalytis patirtimi, dirbtų kartu, plėtotų mainus. Šiuo požiūriu tai yra teigiamas dalykas, tačiau kyla abejonių, kaip kultūros politika sugyvens su socialine, ekonomine ir kitų sričių politika. Mano žiniomis, visose Rytų ir Vidurio Europos šalyse vyko tik išoriniai kultūros sektoriaus pokyčiai, jis nebuvo reformuojamas iš vidaus. Tačiau tokie reiškiniai kaip privatizacija, auditas, biurokratėjimas, decentralizacija, kai kurios šalyse (pvz., Lenkijoje) suvaidinusi šoko terapijos vaidmenį, savivalda, mokesčių politika (PVM knygomis, audiovizualinėms laikmenoms) ir kitos išorinės priežastys lėmė, kad kultūros sektoriuje įvyko didžiuliai ir nebūtinai teigiami pokyčiai. Todėl reikėtų kalbėti ne tik apie kultūros politiką, bet ir apie bendrus politikos veiksmus, darančius poveikį kultūrai – tokius kaip mokesčiai, savivalda, švietimas, ekonomika, darbo teisė... Kalbėdama apie išorinę kultūros sektoriaus kaitą, norėčiau

pabrėžti, kad kultūrą ištiko įstatyminės bazės infliacija, nes tarp įstatymų gausos ir jų įgyvendinimo praktikos plyti praraja. Visur pilna kultūros politikų, bet labai stinga kultūros praktikų. Situacija kiek geresnė miestuose, ten kultūros politika turi ateitį, nes miestams reikia pripažinimo, reikia būti matomiems ir girdimiems. Tokie jie gali tapti, pasitelkdami kultūrą. Miestai labai priklauso nuo savo kultūrinės charakterios ir jie vis geriau tą įsisąmonina. O valstybinio lygmens kultūros politika stringa, nes kultūra neretai yra tik politikos aksesuaras, be to, politikų flirtas su kultūros veikėjais stabdo kultūros sektoriaus restruktūrizaciją. Antra priežastis ta, kad kultūra nėra išimtinų Europos Sąjungos kompetencijų dalis, todėl, stengiantis subalansuoti visų ES šalių plėtrą, didžiulės privilegijos buvo suteiktos žemės ūkiui, o kultūra iškart atsidūrė prioritetų paraštėse. Kultūrai tai buvo skaudus smūgis. Trečia priežastis ta, kad kiekvienai restruktūrizacijai reikia lėšų. Kultūra ir menas šiuo metu yra politikų išstumti į užribį ir naujų investicijų negali tikėtis. Todėl visus apėmęs vadinamasis išlikimo sindromas. Manau, nevyriausybinės organizacijos – tai sąmoningiausi kultūros sektoriaus žaidėjai, tačiau jos vis dar yra autsaiderės, neįtrauktos į kultūros politikos sistemą. Dabar svarbiausia apginti nevyriausybinių organizacijų finansavimą, kad jos turėtų ateitį.

Problema ta, kad valstybines kultūros įstaigas steigia ir finansuoja valstybė, o nevyriausybinių organizacijų atžvilgiu ji tą daro pasirinktinai. Tad didžiausia problema, kaip NVO suteikti atskirą finansinį statusą, išskirti, pažymėti, kad jos gautų ne likučius, bet iš karto žinotų, koks finansavimo procentas, pagrįstas planuojama veikla, joms priklauso. Kultūros biudžete turime užtikrinti kvotas nepriklausomiems projektams. Tuo tikslu turėtume sukurti tam tikrą tarptautinę platformą, kuri skirtingose šalyse tolygiai ir kryptingai gintų nevyriausybinių sektorių.

I.A. *Dėkoju už pokalbį.* ■

EUROPOS FESTIVALIŲ TAKTIKA IR „GAIDOS“ SCENARIJUS

Nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio pradžios, pasibaigus Šaltajam karui, pasaulyje ėmė sparčiai daugėti festivalių. XXI a. pradėta kalbėti apie festivalizacijos reiškinių ir festivalių industriją, kontroliuojamą jau ne meno vadovų, o komercinių bendrovių ar politinių institucijų, kurios tampa diktatoriškais užsakovais. Tvirtinti, kad Lietuvos festivalių industrija irgi glaudžiai susijusi su politikos ir verslo sluoksniais, su kultūrinio turizmu, globalia meno rinka ar kultūros vartotojiškumu, būtų ankstoka. Mūsų kultūros kontekste tiesiog nesusikuria tokia festivalio galia ir jis neįgauna tokio finansinio svorio kaip pasaulio metropoluose ar šalia jų, todėl nei politikai, nei verslininkai neturi motyvacijos diktuoti, kokia turėtų būti konkretaus festivalio kryptis ar meninis turinys. Tačiau festivalizacijos fenomenas ir pas mus nepaprastai ryškus net be nacionalinės programos *Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009* renginių, nes festivalinė ekspansija Lietuvoje prasidėjo dar šio amžiaus pradžioje.

Festivalis ne tik patraukia žiniasklaidos ir visuomenės dėmesį, bet ir apibrėžia tam tikrą kultūrinį, meninį kontekstą. Tokie renginiai yra ne tik kultūriniai, bet ir socialiniai įvykiai, nes sukuria ypatingą klimatą, gali laikinai netgi pakeisti pažįstamą aplinką, o nišiniai festivaliai suburia savo specifines bendruomenes.

Šiomet gegužės mėnesį Lietuvos nacionalinėje filharmonijoje vyko Europos festivalių asociacijos (EFA)

generalinė asamblėja ir konferencija. EFA tinklas vieni-ja daugiau kaip 100 muzikos, teatro, šokio ir tarpdisciplininio meno festivalių iš 40 šalių. Ši asociacija dėmesį koncentruoja į pagrindinės srovės (*mainstream*) akademinės kultūros renginius, mažiau gilindamasi į vadinamųjų nišinių festivalių specifiką, tačiau kai kurios esminės EFA festivalių nuostatos gali būti pritaikytos bet kuriam renginiui aptarti. Pabandysiu tarptautinį šiuolaikinės muzikos festivalį „Gaida“ (spalio 24–31 d.) aptarti pagrindinių EFA teiginių ir idėjų kontekste.

Europos festivalių asociacija pabrėžia, kad kiekvienam festivaliui svarbu suvokti savo tapatybę įsitvirtinti potencialių lankytojų sąmonėje (pozicionavimas). Kiekvienas festivalis kasmet turėtų permąstyti savo statusą, turinį, raidos kryptį ir formą. EFA išskiria dvi ribines jų kategorijas – tai masyvūs, oficialiai sankcionuoti, stambų kapitalą pritraukiantys festivaliai, save tapatinantys su miesto ar regiono, pavyzdžiui, *Europos kultūros sostinės* masiniais renginiais, ir kultūros rinkos atžvilgiu nišiniai, nedidelę auditoriją pritraukiantys, autonomiški, nekomerciniai, daugiausia entuziazmu grįsti renginiai, pavyzdžiui, performansų festivaliai. Tačiau tai, kaip minėta, yra ribiniai atvejai, o klesti šiais laikais nepaprastai populiarius tarpdiscipliniškumas. Būtent tarpdisciplininių renginių kontekste rimtai svarstoma būtinybė parinkti festivalio temą, kad ji sukurtų

prasminį tinklą, aprėpiantį visus konkretaus festivalio renginius.

Vienu svarbiausių festivalio tikslų EFA laiko inovaciją, kartais net atrodo, kad jos siekiama bet kokia kaina. Nesvarbu, kokia būtų sfera: ar festivalio programų kūrimas, ar renginio koncepcija, ar kompozitorių, menininkų ir atlikėjų bendradarbiavimo projektai, ar koncerto žanro, formos ir erdvės parinkimas, ar partnerių ir rėmėjų paieška, ar festivalio valdymo, ar bet kurios kitos srities atnaujinimas – čia vis dar nepaprastai sureikšminamas naujumas ir netikėtumas. Esą toks inovatyvumas skatina viešas diskusijas, atskleidžia naujas reikšmes, sutraukia platesnę ir įvairesnę publiką, populiarina festivalio vardą. Be to, inovatyvumas glaudžiai susijęs su konceptualių mąstymu ir festivalio programos kūrimu. EFA teikia prioritetą tiems organizatoriams, kurie veikia kaip šiuolaikiniai kuratoriai, o jų veiklos zona taip išsiplėtė, kad dažnai svarstoma, ar dar apskritai egzistuoja riba tarp menininko ir kuratoriaus. Kitaip tariant, organizavimo strategijoje turėtų jungtis *know-how* (žinau kaip) praktinė patirtis ir kūrybiški, neretai rizikingi, eksperimentiniai sprendimai.

Kad surengtum įdomų festivalį jau nebepakanka pasirinkti vietos-datos-trukmės rėmą ir tiesiog užpildyti jį keletu jau patikrintų tarptautinių projektų, ryškiais, meno rinkoje įtvirtintais vardais, o tarpus tarp jų užkamšyti „vietine produkcija“. Svarbu mąstyti konceptualiai, *kurti* festivalio programą, inicijuoti projektus, nubrėžti kryptį ir suformuluoti temą. Festivalio rengėjai patiria didžiulį spaudimą, ypač festivalizacijos kontekste, todėl priimtinesnė yra kolektyvinė arba tinklinė organizavimo strategija, „vieno žmogaus festivalis“ laikomas veikiausiai išimtimi.

Suprantama, sukurti konceptualią programą, taikyti inovacijas ir eksperimentuoti yra daug lengviau, turint tvirtą bazę ir pakankamai lėšų – didžioji dalis Europos festivalių asociacijos narių turi milijoninius biudžetus. Lietuvos padėtis, EFA vertinimu, tiesiog ekstremali. Tačiau argi tik didelis biudžetas lemia festivalio sėkmę? Labai daug priklauso nuo kūrybinės organizacinės grupės, todėl ją sutelkti ir valdyti yra rimta užduotis, čia nepaprastai svarbus tampa lyderio autoritetas ir asmeninės savybės.

Socialinis festivalio aspektas buvo „atrasas“ tik pastaraisiais dešimtmečiais, anksčiau dominavo menininko asmenybė, meno kūrinys ar meno srovė, o publika buvo laikoma savaime suprantama duotybe. Dabar vis svarbesnė darosi socialinė festivalio funkcija, tikslu ir pirminiu adresatu tampa žiūrovai, festivalis suprantamas kaip zona, kurioje kas kartą atkuriamas ir sustiprinamas bendruomenės branduolys. Tapti tokia savęs identifikavimo tam tikroje bendruomenėje erdve ypač aktualu nišiniams, į konkrečią auditoriją taikantiems ir labiau vietiniu nei tarptautiniu mastu pripažintiems renginiams.

Daugelis festivalių paprastai rengiami tradicinėse viešosiose erdvėse – teatruose ar koncertų salėse, plačiai išbandytos ir atviros miesto erdvės, bažnyčios, viešnuolynai, rūmai ir muziejai. O dabar žvilgsnis krypta į periferines kultūrines zonas – priemiesčiuose atrastus plotus (slėnius), didmiesčio pakraščius (gyvenvietes) ar apleistas postindustrines vietas.

EFA analizuoja esminius festivalių aspektus – koncepcijas, formas, programų kūrimo strategijas, ryškėjančias meninio skonio ir madų tendencijas, tarptautinį ir lokalinį lygmenis, socialinius vaidmenis, tinklinį bendradarbiavimą ir festivalių organizavimo strategijas. Diskutuoja apie festivalių trukmę – net ir gebantis radikaliai keistis festivalis negali tęstis amžinai. Aptaria dvejopą festivalio gyvenimą: realųjį – koncertas arba spektaklis ir virtualųjį – viešieji ryšiai; satelitinių (edukacinių, analitinių) festivalio renginių svarbą, kultūrinį turizmą, meno vartojimą...

Šių diskusijų kontekste apžvelgsiu šiuolaikinės muzikos festivalio „Gaida“ situaciją.

„Gaida“ yra lokaliai pripažintas festivalis, turi nuolatinę specifinę savo bendruomenę, bet į tarpdalykinius, tarptautinius, garsių vardų projektus pritraukia ir gerokai platesnius, įvairesnius sluoksnius. „Gaida“ vadinama *šiuolaikinės* muzikos festivaliu, tačiau ar tikrai aiški šio renginio tapatybė? Pastaruosius keletą metų festivalis rinkosi tai *naujosios*, tai *aktualiosios*, tai *šiuolaikinės* muzikos kryptį – nors tai tik antraštės, iš esmės nurodančios į tą pačią šiuolaikinę akademinę muziką, tačiau jos atskleidžia organizatorių dvejones ir vis dar

vykstančias tinkamo apsisprendimo paieškas. Susidaro įspūdis, kad „Gaidos“ tapatybę formuoja ir geriausiai išreiškia aplink ją susibūrusi bendruomenė, festivalio vieta, laikas, nusistovėję koncertų žanrai ir formos, žinomi vietinių atlikėjų ir kompozitorių vardai, bet ne festivalio vizija, koncepcija ar kryptinga programa. Kita vertus, ar sostinėje vieninteliam šiuolaikinės akademinės muzikos festivaliui apskritai reikia kurti aiškia tapatybę? Juk jis egzistuoja nekonkurencinėje erdvėje. Galbūt jam užtektų tiesiog konsoliduoti ir palaikyti vietinę šiuolaikinės akademinės muzikos bendruomenę, skatinti regiono kūrybą, šalia to pristatant keletą ryškių užsienio šiuolaikinės muzikos interpretatorių, garsių kompozitorių?

„Gaidą“ tapatinasi su regiono – Vidurio ir Rytų Europos – kultūra, tačiau, viena vertus, žvelgia į globalią muzikos rinką, į joje įtvirtintus vardus, pasiteisinusius projektus, kuriuos be rizikos įtraukia į savo programą, antra vertus, dairosi po vietinį lauką, kai ką užsako lietuvių autoriams, tačiau pati kryptingai tų užsakyimų neprogramuoja. Kitaip tariant, „Gaidoje“ ryškus tarptautinis lygmuo (tiksliau, pagrindinė jo srovė) ir lokali (nišinė) muzikos kultūra, o regiono plotmė čia išreiškiama tik epizodiškai. Bet kuris finansiškai stabilus festivalis gali tapti tarptautiniu, tačiau kryptingai rengti *vietinį* festivalį yra gerokai sudėtingesnė programinė užduotis, gal todėl „Gaida“ to imasi ypač retai ir fragmentiškai. Festivalis jau darosi panašus į kultūrinę koloniją – atvežami išbaigti, konceptualiai apmąstyti, tobulai atliekami tarptautiniai projektai ir jie dar labiau plečia savo galią, o vietinė kultūra stumiami į užribį. Nepakanka vien formaliai užsakyti kūrinių lietuvių kompozitoriui, būtina kurti tokius pat konceptualius eksperimentinius tarpdisciplininius *savo* projektus, lietuvių premjeriniams koncertams suteikti patrauklesnę formą.

Prieš keletą metų festivalyje ėmė ryškėti tarpdisciplininė tendencija. Šiomet sostinės publikai buvo pristatyta keletas tokių projektų: Martyno Bialobžesčio ir Jono Jurkūno *fringe* projektas „I am“, Fausto Romitelli'o ir Paolo Pachini'o videoopera „An Index of Metals“, Fritzo Lango „Metropolis“ su Martino Matalono muzika.

Prieš trejetą metų nuspręsta, kad reikia įvardyti ir festivalio temą. Šiomet parinkta daugiaprasmiška tema „Miestas“ galėjo būti atskleista pačiais įvairiausiai būdais, kad susietų įvairialypę festivalio programą, tačiau sumanymą ištiko visiškas fiasko. Tiksliau tariant, visišką nesėkmę patyrė Vilniaus miestas, nes su juo buvo susijęs tik vienas kūrinys, o keletas kitų „Gaidoje“ skambėjusių užsienio autorių kompozicijų daugiausia buvo skirtos JAV didmiesčiams. Žinoma, visus priekaištus lengva atremti geležiniu argumentu – pritrūko lėšų, bet gal tada „Gaidą“ reikėtų paversti šiuolaikinės muzikos bienale, kaip padarė finansiškai nusilpęs Helsinkio festivalis *Musica Nova*? Ar tikrai būtina rengti festivalį tik tam, kad jis būtų „kasmetinis tęstinis renginys“, jei dėl lėšų stokos nesama plėtros galimybių, prarandama kokybė ir kūrybinis potencialas?

Jūratė Katinaitė festivalio recenzijoje „Ar norite būti kompozitoriumi?“ (*Literatūra ir menas*, lapkričio 20 d.) užsiminė, esą „lietuvių kompozitoriai pašalėse piktinosi, kad nežinojo festivalio temos, tad kūrė kitomis“. Tokiu atveju neverta net kalbėti apie konceptualų mąstymą, festivalio programos kūrimą ir projektų inicijavimą. „Gaidą“ rengia VšĮ „Vilniaus festivaliai“ ir Lietuvos kompozitorių sąjunga, bendradarbiaudamos su Lietuvos muzikos informacijos ir leidybos centru, kai kuriomis kitomis šiuolaikinės muzikos institucijomis (pavyzdžiui, Europos šiuolaikinės muzikos festivalių asociacija „Réseau Varèse“). Taigi minėtas tinklinis organizavimas čia lyg ir taidomas, tačiau tą tinklą „suplėšo“ interesų grupės – beveik kasmet aiškiai išsiskiria tarptautiniai, tarpdisciplininio pobūdžio projektai, kuriuos įtraukia į programą „Vilniaus festivaliai“, ir nacionaliniai, lietuviškų premjerų pastoraliniai vakarai, įtvirtinti Kompozitorių sąjungos.

„Gaidos“ festivalis turi gana stiprią *know-how* praktinę patirtį, yra gerai administruojamas (ypač atsižvelgiant į keblią finansinę jo padėtį), be to, priklauso tarptautinei tinklų bendruomenei ir galėtų nesunkiai aktyvuoti vietinį tinklą, tačiau jį organizuojančios grupės vis sunkiau sutaria tarpusavyje, todėl festivalis dramatiškai skyla į dvi dalis. ■

PASIVAIKŠČIOJIMAS PO VYTAUTO KASIULIO ROJAUS SODUS

Vytautas Kasiulis (1918–1995) – vienas iš nedau- gelio lietuvių menininkų, pasiekusių pripažinimo ir įvertinimo tarptautiu lygmeniu. Šio dailininko, kurį meno kritikai pelnytai vadino vienu įdomiausių XX a. antrosios pusės Paryžiaus mokyklos tapytojų, kūrinius saugo Paryžiaus ir Niujorko moderniojo meno muzie- jai, Prancūzijos, JAV, Kanados, Didžiosios Britanijos, Švedijos, Danijos, Šveicarijos, Vokietijos, Argentinos, Australijos ir kitų šalių dailės galerijos, privatūs kolek- cininkai.

Prancūzų kultūros įtaka neabejotinai paveikė Kasiu- lio kūrybos raidą, tačiau į savo svajonių miestą Paryžių jis atvyko būdamas jau subrendęs menininkas, išsiski- riantis ne tik ypatingais gabumais, bet ir darbštumu, ir energija. Gimęs Simne, dailininko dekoratoriaus Mato Kasiulio šeimoje, nuo vaikystės demonstravo neeilinius piešėjo gebėjimus. 1937 m. įstojęs į Kauno meno mokyklą (tada ji vadinta Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutu), ją baigė 1941 m. Dar studijų metais įvairiuose konkursuose pelnė ne vieną apdovanojimą už tapybos kompozicijas ir plakatus. Kasiulio diplominis darbas teatro tematika buvo pripa- žintas geriausiu per visą mokyklos istoriją („Prieš ge- neralinę repeticiją“, 1941–1943). Ką tik baigęs mokslus, buvo pakviestas dėstyti ir dirbo institute iki 1944 m. Nuo 1942 m. dalyvavo bendrose dailininkų parodose, 1943 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje surengė pirmąją personalinę parodą, nustebindamas tapybos kūrinių ir piešinių gausa, žanrų įvairove, ryškiais, įdo- miais, humoru nuspalvintais siužetais, stipriu realisti- niu piešiniu ir psichologiškai taikliais tipažais („Malkų pristigus. (Autoportretas)“, „Pas dailininką“, „Irgi mat kritikai!“, „Keliaujantis muzikantas“). Tamsus kolori- tas ir šviesokaitos efektai, primenantys senųjų epochų

meistrų darbus, dar labiau pabrėžė neotradicionalistinį Kasiulio kūrinių stilių. Apie šią parodą rašė Vytautas Kazimieras Jonynas, Juozas Keliuotis, Vytautas Kai- riūkštis sutartinai pabrėžė Kasiulio kūrybinį potencialą ir jo kūrinių originalumą to meto dailės kontekste.

1944 m. į Austriją ir Vokietiją tobulintis išvyku- sio dailininko likimą nulėmė karo baigtis, nes grįžti į Lietuvą tapo nebeįmanoma. Kai 1946 m. Freiburge buvo įsteigta Dailės ir amatų mokykla, Kasiulis joje dėstė kartu su kitais iš Lietuvos pasitraukusiais dai- lininkais. Čia jis intensyviai tapė, dalyvavo lietuvių parodose, surengė keletą personalinių parodų Kilyje, Bad Siegelberge, Hamburge, Freiburge. Akivaizdžiai keitėsi jo stilius – koloritas šviesėjo, įgavo skaidrumo, erdvė ėmė lieti į dekoratyvius plokštumas, beveik išny- ko perspektyva. Daiktus ir figūras jis ėmė komponuoti ornamento principu. Freiburgo laikotarpiu tapytuose kūriniuose „Autoportretas“, „Moteris pas dailininką“ impresionistinis spalvų gaivumas ir minkštas formos modeliavimas, tirpstantys kontūrai jau ženklino stilis- tinio virsmo pradžią.

Naujas, išbandymų kupinas etapas prasidėjo Pary- žiuje. Į šį tarptautinį meno centrą, traukusį menininkus iš viso pasaulio, Kasiulis atvyko 1948 m. Dar iki karo gausybė lietuvių menininkų – dailininkų, muzikų, poe- tų, literatų – Prancūzijos sostinėje sėmėsi žinių, įkvėpi- mo, naujų meninių idėjų. „Ars“ grupuotės dailininkai Adomas Galdikas, Antanas Gudaitis, Viktoras Vizgirda, Juozas Mikėnas, Vytautas Kazimieras Jonynas ir kiti, po studijų Paryžiuje grįžę į Lietuvą, 4-ajame dešimtmetyje plėtojo naujas moderniosios dailės formas. Kasiulis šias meno tendencijas vertino kaip „revoliucines“ ir „atgai- vinančias“, rodančias naujus meninės kūrybos kelius. Būdamas nepaprastai imlios meninės prigimties, kai

Vytautas KASIULIS. *Pas dailininką*. ~1943 m. Iš parodos Vilniaus paveikslų galerijoje

Vytautas Kasiulis 1943 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje surengė pirmąją personalinę parodą, nustebindamas tapybos kūrinių ir piešinių gausa, žanrų įvairove, ryškiais, įdomiais, humoru nuspalvintais siužetais, stipriu realistiniu piešiniu ir psichologiškai taikliais tipažais („Malkų pristigus. (Autoportretas)“, „Pas dailininką“, „Irgi mat kritikai!“, „Keliaujantis muzikantas“).

Vytautas KASIULIS. Violončelininkas. Iš LDM rinkinių

pateko į savo svajonių miestą Paryžių, dailininkas nesijautė naujokas, lemties nusviestas į naujos kultūros terpę, nes prancūzų mokyklos įtaką pajuto dar Lietuvoje, dar labiau ji sustiprėjo bendraujant su kolegomis Freiburge. Tad nepabūgo karštligiškos konkurencijos, keisdamas tapymo manierą ir kūrybos pobūdį, įsiliejo į Paryžiaus meno bendruomenę kaip lygiavertis išskirtinio stiliaus kūrėjas.

Nepaisydamas nepriteklių, Kasiulis daug ir atkakliai dirbo, tapė paveikslus, liejo akvareles, piešė pasteles. Dailininką netruko pastebėti kolekcininkai ir galerijų savininkai – 1949 m. Raymond'o Duncano galerijoje buvo surengta pirmoji Kasiulio paroda Paryžiuje. 1950 m. įvykusi paroda Christiano-Gilberto Stiebelio galerijoje laikytina Kasiulio sėkmės ir pripažinimo svetur pradžia. Kiekvienais metais jis rengė parodas Paryžiuje, nuo 1954 m. eksponavo kūrinius Berlyne, Niujorke, Klivlande, Toronte, Stokholme, Kopenhagoje, Ženevoje, kituose Europos ir Šiaurės Amerikos miestuose. 1960 m. Kasiulis atidarė dailės galeriją, kurioje greta savo paveikslų eksponuodavo ir garsių Paryžiaus mokyklos atstovų kūrinius. Kiek vėliau įsigijo didesnę galeriją pačiame Paryžiaus centre, pavadintą „Galerie Royale“. Energingoji dailininko žmona Bronė Kasiulienė čia išplėtojo aktyvią parodinę ir komercinę veiklą.

Kasiuliui gyvenant Paryžiuje, susiformavo ir ypatinga stilistinė jo kūrybos maniera – virtuoziškas linijų žaismas, rafinuoti spalvų sąskambiai, žerintis koloritas, lengva ir žaisminga formų stilizacija. Dailininkas toliau tobulino dar jaunystės laikais atrastą savitą formą, kai vaizdo struktūra primena negatyvą, šviesių potėpių blyksniais išnyrantį iš tamsesnio fono. Tapybos drobių, pastelijų ar litografijų kompozicijoms jis rinkosi gerai pažįstamus motyvus: muzikantus ir šokėjus, cirko artistus, knygų ar gėlių prekeivius Paryžiaus gatvėse, dailininkų dirbtuvių, kavinių scenas. Paveiksluose „Knygų pardavėjai prie Senos Paryžiuje“, „Dailininkas ir modelis“, „Gimimo diena“, „Smuikininkas gatvėje“, „Gėlių turgus“ ir daugybėje kitų kūrinių žaisminga improvizacija, spontaniška tapysena, spalvų ir linijų fejerverkai, švelniai ironiškas požiūris net kasdieniškas gyvenimo scenas paverčia keistu, tarp realybės ir fantazijos balan-

suojančiu reginiu. Ne mažiau ekspresyvi ir dailininko grafika: figūrinės kompozicijos su šokančiais ir muzikuojančiais personažais, peizažai, žanriniai ar bibliniai motyvai joje sužėri, nelyginant viduramžių meistrų vitražai. Net liūdni gatvės valkatos siužetiniuose paveiksluose ar nugaišę paukščiai natiurmortuose vaizduojami taip ekspresyviai ir spalvingai, kad sukelia stiprų estetinį išgyvenimą. Kasiulio meninė laikysena artima kito lietuvių išėivijos kūrėjo, poeto avangardisto Henriko Radausko poezijai (beje, Kasiulis iliustravo jo eilių rinkinį „Strėlė danguje“). Temperamento jėga, ironiškas, paradoksalus pasaulio matymas, kai bet koks tikrovės objektas paverčiamas meno vertybe, atspindi specifinę moderniųjų laikų kūrėjo pasaulėjautos ypatybę – liūdesys ir džiaugsmas, išmintis ir absurdas, fantazija ir tikrovė jam visada egzistuoja lygia greta, jie neatsiejami ir meno kūrinyje.

Daugelis rašiusiųjų apie Kasiulio kūrybą lygino jį su Raouliu Dufy, Georges'u Rouault, Marcu Chagallu, kitais garsiais Paryžiaus mokyklos tapytojais, pabrėždami jo individualumą ir talento autentiškumą. Garsūs vardai, minimi aptariant Kasiulio kūrybą, anaipol nėra, kaip dažnai būna, dirbtinio sureikšminimo atributas, nes tik ypatingas dailininko talentas, veržlumas ir atkaklumas – be postūmių iš šalies, be protekcijų – lėmė jo sėkmę ir pripažinimą.

Kasiulio kūriniai pasklidę po pasaulio muziejų, galerijų, privačių kolekcininkų rinkinius. Dailininko žmonos Bronės Kasiulienės liudijimu, jis sukūrė apie 2700 aliejumi tapytų paveikslų, pastelijų, guašo, akvarelės technika sukurtų darbų, litografijų. Rengiant retrospektyvinę dailininko kūrybos parodą, surinkta apie 150 kūrinių iš muziejų, galerijų, bažnyčių ir privačių kolekcijų. Didelę Kasiulio tapybos darbų kolekciją, pluoštą dokumentinių fotografijų, parodų katalogų pateikė jo našlė, su didele meile rūpestingai sauganti Paryžiuje likusį dailininko palikimą.

Visus kūrybinių ieškojimų laikotarpius aprėpianti paroda Vilniaus paveikslų galerijoje suteikia išskirtinę galimybę Lietuvos visuomenei geriau pažinti talentingo lietuvių, unikalaus stiliaus dailininko realistinių vizijų pasaulį. ■

GENERATYVINĖS MUZIKOS PASLAPTIS

Su kompozitorium Ričardu KABELIU kalbasi Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ

Ričardas Kabelis iki šiol sėkmingai išvengė platesnio pristatymo spaudoje – gal todėl, kad inteligentiškai sugeba nelįsti į akis, dažnai ir ilgam išvyksta į Vokietiją (*DAAD, Schloss Solitude* ir kitos stipendijos bei kūrybos konkursai), užima specifinę kūrybos nišą... Šiandien tai jau visiškai susiformavusi, kryptingai plėtojama pozicija. Pravartu ją plačiau „išlukštenti“. Elektroninę muziką vieni laiko užkaboriais, o kiti – pagrindine srove, tad kompozitoriaus, iš dalies apsisostojusio šiose valdose, pirmiausia apie tai ir pasiteiravau.

Rūta Gaidamavičiūtė: *Ar galėtum pasakyti, kad burzgiantis elektroninis garsas yra malonus, gražus, o gal ir Tu, kaip skulptorius Mindaugas Navakas, manai, kad „mene svarbiausia ne „grožis“, bet „teisybė“?*

Ričardas Kabelis: Ar garsas gražus, priklauso nuo to, kaip jis burzgia ar urzgia... Jei rimtai – elektroninis ar kompiuteriu generuojamas garsas negali būti nei gražus, nei malonus, nes jo prigimtis ir elektroakustinė sklaida yra nenatūrali. Virpančios stygos garsas skiriasi nuo skaitmeninio pavidalo kaip veidas nuo atvaizdo veidrodyje ir panašu, kad artimiausiu metu toks *status quo* išliks. Vienas privalumas vis dėlto akivaizdus – kompozitorius, pasitelkęs skaitmeninį asistentą, gali elektroninį garsą valdyti, skaidyti į smulčiausias daleles, ieškoti naujų „už fizikos“ slypinčių raiškos galimybių. Be skaitmeninio asistento kompozitoriaus darbas šiaandien darosi anachroniškas, todėl ištikimybė pieštuko egzotikai pasitaiko vis rečiau. Skaitmeninio asistento „privalumai“ akivaizdūs: jam žeriant įmanomus ir neįmanomus garsų derinius, kompozitoriui lieka atsirinkti vertingesnius ir, juos vėl ir vėl nukreipiant į virtualųjį „smegenų centrą“, tikėtis kokybės. Nors asistentas be

mažiausios paklaidos „įgarsina“ šimtapirštes faktūras, jis vis dėlto nėra iš tolo neprilygsta Bostono simfonikams, o šie, deja, neįveiktų kūrinio partitūros, kai mažiausias intervalas 7 centai, o trumpiausia ritminė vertė – 19 milisekundžių.

Ar dažnai naudoji tokius ribinius dydžius?

Iki šiol nedažnai, nes mikrointervalams reikalinga įranga atsirado vos prieš keletą metų. Kad atlikėjai įveiktų centų ar hercų gradacijas, tenka ieškoti specialių atlikimo būdų, o jų nėra daug. Apskritai ribinis intervalo dydis nėra absoliutus: pavyzdžiui, šeštatonis vienoje skalėje gali būti mažiausias, kitoje – didžiausias intervalas.

Kas tau yra svarbu tyrinėjant garsą?

Įdomiausia turbūt galimybė visus įmanomus intervalus susieti į universalią sistemą. Ieškodami tokios sistemos prielaidų, susiduriame su didesne ar mažesne paklaida, neleidžiančia užsklęsti garsų sferos. Jei sistemą grįsime antruoju ir trečiuoju virštoniais, sudarę nuo bet kurio garso 7 oktavas ir 12 natūralių kvintų, pastebėsime, kad garsai skiriasi aštuntatonių. Jei sistemos pagrindo ieškosime pirminių skaičių sekoje, aukso pjūvio proporcijoje ar kristalų augimo algoritmuose, nepavyks pagrįsti intervalų hierarchinių ryšių. Garso sistematikos idėjos aktualios visų pirma kompozitoriams, ieškantiems muzikos atnaujinimo galimybių. Nors subtilieji garso spektro intervalai nuo 32 virštonio (retai pasitaiko abejojančių ypatingu jų grožiu!) iki šiol egzistuoja tarsi už harmoninių sistemų ribų, partitūrose jie vis dažnesni.

Ar šis grožėjimasis netampa tam tikra „gaudykle“, atitraukiančia nuo realesnių dalykų?

O kas tie „realiesni dalykai“, ar iš tikrųjų jie realesni? Iki šiol laikausi nuomonės, kad realiausia yra fundamentika. Neatmetu ir atsitiktinumo, kuris, pasak magnato Ph. Rosenthalio, yra sėkmės pagrindas – *Erfolg im Leben ist etwas Sein, etwas Schein und sehr viel Schwein...*

O kur, Tavo manymu, slypi kūrybos azartas?

Jei kūrybos azartą suprasim kaip įkarštį (karštį?), jo išvengiu, regis, be didesnių pastangų. Impulsyvumas ir racionalus mąstymas, mano nuomone, nesuderinami. Kai garsai sukimba ir „užsimezga“ struktūra, atsiranda kažkas panašaus į aiškumo būseną, ir to visiškai užtenka.

Kada kūrinys Tau atrodo beveik tobulas?

Įdomus ir sunkus klausimas! Matyt, tada, kai garsų struktūros sklaida prilygsta gamtoje egzistuojančių reiškinių – lietaus, aušros, žaibo... natūralumui. Kalbant biologijos sąvokomis, kai kūrinio struktūra ima skleistis kaip *generatyvinis pumpuras*. Savaiame suprantama, galimi ir kitokie tobulo kūrinio įvaizdžiai – kai garsai „subyra“ į formą tarsi smėlio laikrodžio smiltys, kai ištirpinamas realybės pojūtis ir pakinta laiko tėkmės suvokimas...

Kai kurių Tavo kūrinijų partitūros primena grafinę ir akustinę ornamentiką...

Jei ornamentiką suprasime kaip susietų garso segmentų visumą, kodėl ne. Tačiau tai ne puošybos ar dekoratyvumo, o mano mėgstamos parataktinės garsų sąrangos rezultatas. Svarbios čia garsų struktūras „rišančios“ proporcijų arkos, nulemiančios vienokią ar kitokią kūrinio formą.

Gal galėtum populiariau pakomentuoti parataktinę garsų sąrangą?

Parataktai – panašumo arba vos pastebimo skirtumo principu jungiami koordinatyvūs dariniai, primenantys mozaiką (lot. *mosaicum* – kūrinys mūzoms). Jų alternatyva – hipotaktai, kai jungtis grindžiama hierarchiniais ryšiais.

Kas lėmė, kad Tavo muzikai toks svarbus tikslumas?

Tikslumo pirmavaizdžių gausu mokslo dėsnuose ir teorijose. Argi yra *gražesnių* dalykų už gamtos ir visatos reiškinius, už nepaprastai tikslus mokslo prie-

taisus: švytuokles, nakties laikrodžius, amilosferas, astrolabius? Turbūt nesuklysiu sakydamas, kad šiandien muzikoje kaip niekad iki šiol yra svarbu tikslumas ir sferinė garsų sąrangą. Tikslumo idėją savo kūrinuose plėtoja ir Rytis Mažulis, bene vienintelis taip nuosekliai iš man žinomų mūsų laiko kompozitorių.

Tarp Tavo ir Mažulio kūrybinių idėjų esama nemažai paralelių. Gal domėtis panašiais dalykais paskatino artimas bendravimas, o gal kai ką galima priskirti ir bendriems kartos bruožams?

Nuo pat pradžių pastebėjau, kad kai kurie Ryčio Mažulio kūriniai primena manusius ar atvirkščiai. Tačiau dar 1988 kurdami *Auksaspalvį* „išžvalgėm“ vienas kito technikas ir pastebėjom, kad jos skirtingos, todėl tam tikrame panašume abu neižvelgiame nieko įtartina, juo labiau kad idėjos visuomet universalios, o mūsų kūrinijų medžiaginiai pavidalai visiškai nepanašūs. Kalbant apie galimas panašias įtakas, matyt, vertėtų paminėti mums abiem artimą Josefo Matthiaso Hauerio komponavimo sampratą, dažnai nepagrįstai tapatinamą su dodekafonija ir atonalumu.

Ar Tavo kūrinijų pavadinimai dažniau yra jų idėjos-kodai, ar poetinės nuorodos?

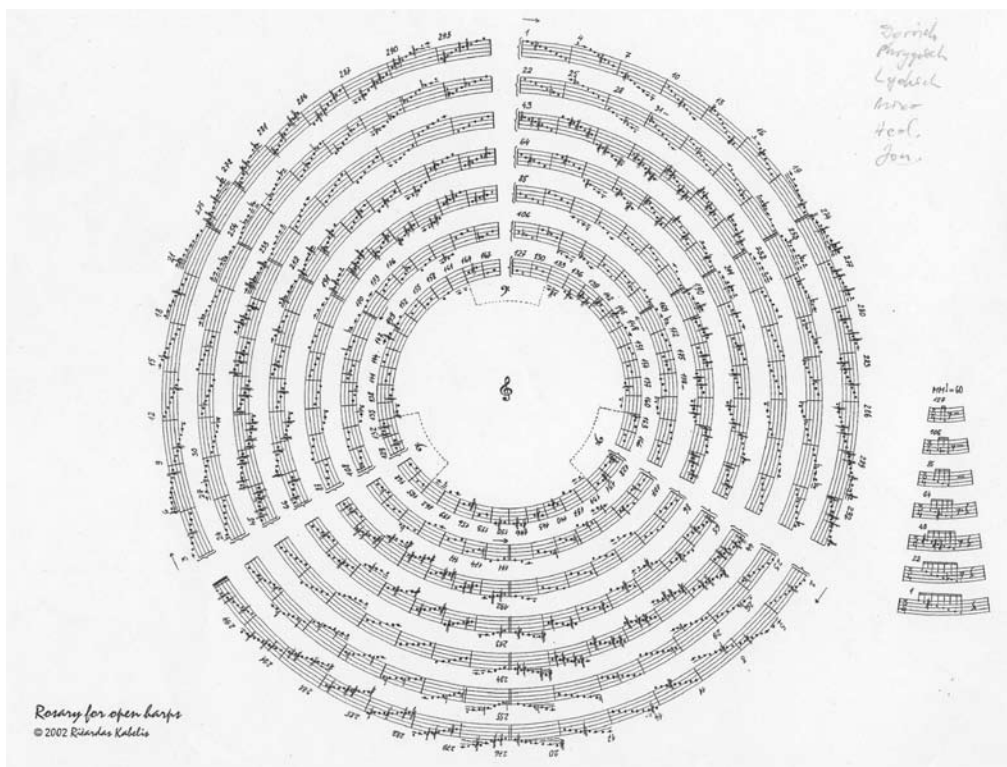
Poetines priemones kūrinijų pavadinimuose naudoju ne vien dėl grožio. Jos turėtų „pasufleruoti“ klausytojams, kas kūrinio struktūroje gali būti svarbu ir įdomu.

Ar Tau egzistuoja disonanso sąvoka? Jei taip, kas tai?

Ko gero, neatsitiktinai neklaus, ar egzistuoja konsonanso – akustinio pozityvo – sąvoka. Šioje kontroversijoje gausu įvairių paradoksų: a) bet kuris muzikinis garsas, kaip nesibaigianti virštonių seka, yra disonansas, bet mūsų klausia suvokia jį kaip konsonansą; b) konsonansiškas oktavos intervalas, kaip dviejų garsų virštonių suma, akustiniu požiūriu yra pats tikriausias disonansas... Kūrinyje ši problema gali būti sprendžiama labai paprastai – vienaip ar kitaip struktūruojant akustinį intensyvumą, kuris savo ruožtu yra „metriška“ kūrinio analizės priemonė.

Ar meilė dėsniams ir principams išduoda Tavyje slypintį mokslininką?

Pasak prof. Juozo Antanavičiaus, kiekvienas kompozitorius pirmiausia yra geras teoretikas. Nors žinome ne taip mažai autorių, nesidomėjusių ar nesidominčių garso

Ričardas KABELIS. *Rosary trims atviroms arfoms*. 2002. Sferinė partitūra

pagrindais, vis dėlto teorinėmis išvalgomis grįšta kūryba visuomet pasižymi įvairiapusiškumu ir universalumu (Bachas, Hindemithas, Balakauskas). Kalbant apie mokslininko ar menininko cenzą, reikėtų nepamiršti senovės kinų filosofo Lū Buwei pastebėto poveikio jį puoselėjantiems: „Žmogus retai suklumpa ties kalnu, bet labai dažnai prie skruzdėlyno“...

Nemažai Tavo partitūrų redukuotos iki keleto lapų. Čia išvelgtinas giluminis minimalizmas?

Vieno lapo partitūrų ir minimalizmo sąsajos labai retos, tokios partitūros minimalistinėmis vadinamos dažnai dėl išorinio paprastumo. Ką reiškia vieno lapo partitūra? Struktūrą plėtojant pagal vieną principą, algoritmą ar sistemą, ją įmanoma sutelkti vienam lape telpančioje sferoje. Sferinės partitūros bruožas – ji perteikia struktūros erdvę ir „tūri“, o dvimatė yra tarsi „plokščia“, kinta nuo taško į tašką, pereina nuo vieno epizodo prie kito. Sferinė partitūra man primena „gerai temperuotą“ eilėraščių, dvimatė – poemą, nors toks lyginimas ganėtinai schematiškas.

Sferų pavyzdžių gausu Boscho, Messmerio ar Escherio paveiksluose ir objektuose, taip pat – mokslo teiginiuose ir formulėse.

Tu priklausai kartai, kuriai elektroninė muzika tapo sava. Ar ji gali sukelti katarsį?

Elektroninė ir natūralių instrumentų muzika tuo požiūriu, regis, nesiskiria. Tačiau, jei katarsis yra apvalanti iškrova, patiriama klausantis muzikos, smalsu pasidomėti, kada ji įvyksta ir koks vaidmuo čia tenka muzikai. Psichologai teigia, kad iškrovos metu suaktyvėja organizmo

biocheminiai procesai ir atsikratoma įtampas, kuri buvo sukaupta agresijos, pykčio, nepasitenkinimo akimirkomis, pajuntamas palengvėjimas. Teigiama, kad įtampą galima išsklaidyti trim būdais: 1) apmąstant ją sukėlusias priežastis, 2) „užkraunant“ savo problemas kitiems, 3) patiriant atsitiktinį psichofiziologinį poveikį, vaizdo ar muzikos sukeltą katarsį. Neįsitraukdamas į diskusiją, koks katarsis – muzikos ar atsitiktinio triukšmo sukeltas, yra vertingesnis, drįščiau abejoti, ar muzikos paskirtis yra dvasinės problemos ir atsitiktinis jų sprendimas. Prasmingesnis man atrodo aukštesniąsias galias skaidrinantis, sąmonės nušvitimo link krepiančias muzikos potyris.

Nemaža dalis elektroninės muzikos tarsi iš kokio bejėgiškumo bando klausytojų dėmesį užkariauti agresyviu garsu...

Agresija yra puolimas. Puola silpniausi ir labiausiai nepasitikintys savimi, o mene – tie, kurie neturi kuo pasidalinti su kitais.

Ar nori, kad tai, kas svarbu Tau, būtų svarbu ir kitiems?

Jei tai, kas kitiems svarbu, dažnai visiškai nesvarbu man, kodėl turėčiau norėti, kad būtų atvirkesčiai? Tarkime, posakis „jei norėsi, tai ir turėsi“ ne iš piršto laužtas, bet vis tiek pirmenybę teikiu kitokiems principams, kurių iki šiol nesu apibendrinęs.

Ilgą laiką gyvenai Vokietijoje, bet nuo Lietuvos nenu-tolai, kartu įgijai „žvilgsnio iš šalies“ teisę. Kaip atrodo mūsų muzikinis gyvenimas ir kūryba?

Žvelgdamas iš šalies, pastebiu tam tikrą lietuviškos sąmonės dvilypumą, kurio priežastys labai įvairios. Mus apėmęs blaškymasis, užvaldęs vienadieniškumas, nesugebame susitelkti vienam darbui, neturime laiko svarbiausiems dalykams. Esant tokiai būsenai, o dar ir antrą dešimtmetį besitęsiančiam ekonominiam nestabilumui, aiškėja, kokia gali būti kūryba ir kultūra...

Ar dar jauti kokias nors uždaro gyvenimo sovietmečiu pasekmes?

Mus vis dėlto pasiekdavo ne taip jau mažai vertingos informacijos. Egzistenciniu požiūriu atvirumas gali būti ne mažesnė blogybė kaip ir uždarumas. Pražūtin-gas uždarumo-atvirumo pasekmių nesupratimas šian-dien griaua mus tarsi mūsų pačių rankomis. Tačiau kartu tai skatina viską vertinti platesniame kontekste ir permąstyti dešimtmečiais nesikeitusias nuostatas.

Ką galėtum pasakyti apie muzikos kalbos „tankį“. Kada jis optimalus, kaip koreliuoja su trukme, žanru ir pan.?

Įsivaizduoju kelių valandų trukmės *pansimfoninį* kūrinį šešioms orkestrams, kurio dinamika neviršytų *mezzopiano*, o struktūrų samplaikos primintų vėjo šuorus. Tačiau ir toks garsų tankis, palyginti su garso spektru, būtų nepaprastai mažas. Apskritai garsų tan-kio teorinės įžvalgos galėtų sustiprinti iki šiol per mažai apmąstytas harmonijos ir harmonikos sąsajas.

Prisimenu, „Jaunos muzikos“ knygelėje bene prieš 20 metų paskelbei garsažodžių eilėraščių, tarsi nekeliantį konkrečių prasminių asociacijų, paremtą vien skambesio žaismu...

Manipuliuojant skiemenimis ar žodžiais kartais atsiranda tradicinei poezijai ne itin įprastas skambėjimas, ypač tada, kai netrukdo prasminės asociacijos. Garsa-žodžių „eiliavimas“ primena muzikos komponavimą,

kai iš pradžių nugaludinamos struktūros, o vėliau iš jų „išauginama“ forma. Tokie eilėraščiai, kaip bet kuri dirbtinė kalba, gali būti lietuviški, graikiški, aramėjiški, arba... vokiški, kaip Ernsto Jandlio poetiniai garsovaiz-džiai, mano nuomone nepralenkiami konceptualumu ir išmone.

Ar esi nusistatęs, ką kūryboje norėtum nuveikti per artimiausius kelis dešimtmečius?

Kai tie dešimtmečiai prabėgs tarsi mėnuo, norėčiau būti sukūręs bent vieną man be išlygų patinkantį kūri-nį. Kiekis čia neturi reikšmės. Žinau, kad kelio ženklų, kurie vestų to kūrinio link, nėra, o praėjusio šimtmečio žemėlapiai netinka.

Kurį iš pastaraisiais metais parašytų savo kūrinių iš-skirtum?

Galbūt TAN-TRIS-TAN-TRIS-TRIS-TAN-TRIS-TAN dviem fortepijonams, skirtą Vienatvės akademijos *Schloss Solitude* jubiliejiniam festivaliui. Jis iš tų mano kūrinių, kurie tarsi mėginu „išmagnetinti“ tradicinių muzikinių ženklų „įspaudus“ ir prasmes. Į *panchromatinę* aplinką panardintas perskeltas Tristano akordas f-h+dis-gis (kūrinyje naudojamas festivalio rengėjų pa-gėidavimu), nuolat lėtėjant tempui tolsta į klaviatūros kraštus, kol tampa neatpažįstamas ir suyra...

Išeity, Wagneris yra didžiausias Tavo siekiamybės an-tipodas?

Klausydamas jo operų kiekvienąkart iš naujo įsitiki-nu, kad jos iš esmės nesiskiria nuo kino, o romantinė ir man artima muzika turi labai mažai sąsajų.

Tavo kuriama garsų įvairovė dažnai yra labai subti-li. Ar tikrai manai, kad klausytojai pajus skirtumą, kai violončelė grieš šilkine, sintetine, žarnine ir plienine sty-gomis (CCCC 64 violončelėms)?

Šiame kūrinyje keturi skirtingos medžiagos stygų spektrai suformuoja kompleksiską keturmatę erdvę, todėl klausytojams iš tikrųjų nelengva išgirsti klausia sunkiai pagaunamas subtilybes. Tačiau, kai gėrimės nakties danguje mirgančiomis žvaigždėmis, ar labai svarbu, koks regimasis jų ryškis ir mus pasiekiančių šviesos bangų ilgis?..

Dėkoju už pokalbį.

■

EUROPOS JAUNASIS MENAS: ĮTAMPOS IR PAGUNDOS

*Pokalbis su Vilniaus dailės akademijos
prorektorium Arūnu GELŪNU*

ELLIA (Europos meno institutų lyga), vienijanti daugiau kaip 350 aukštųjų meno mokyklų, pakvietė įvairių sričių jaunuosius menininkus dalyvauti varžytuvėse dėl galimybės atvykti į Europos kultūros sostinę Vilnių ir pristatyti savo kūrybą.

Meno švietimo įstaigos iš 28 Europos šalių pasiūlė kelis šimtus darbų, iš kurių tarptautinė žiuri į NEU/NOW virtualaus festivalio programą atrinko 145 projektus. Antroje atrankos pakopoje iš šių projektų išrinktus 30 kūrinių matėme Vilniuje, festivalyje NEU/NOW gyvai. Pirmojo virtualaus festivalio ir NEU/NOW gyvai pristatyme projektai suskirstyti atsižvelgiant į penkias meno disciplinas: dizainas, kinas, muzika, teatras ir šokis, vizualieji menai.

Kultūros barai: *Kokia pagrindinė NEU/NOW idėja, kokie tikslai?*

Arūnas Gelūnas: Šį projektą organizavo ELLA (*European League of the Institutes of the Arts*), vienijanti ne tik vizualiųjų menų, bet ir šokio, dramos, kino, įvairių menų aukštąsias mokyklas. Iš plataus pasaulinio konteksto kūrinius atrinko ekspertai, tarp jų buvo ir mūsų šalių – Audrius Klimas vertino dizainą, Gediminas Urbonas – vizualųjį meną, Rūta Stanevičiūtė – muziką, Janina Lapinskaitė – kino projektus. Vilniuje pirmą kartą vyko tokio plataus masto visų Europos aukštųjų mokyklų absolventų renginys. NEU/NOW – tai vokiškos ir angliškos žodžių santrumpos, žaisdami užuominomis rengėjai užkodavo „naują Europos sąjungos meno studentų meną dabar“. Ir tai pristatyta Vilniuje 2009-aisiais.

Festivalį planuojama rengti kasmet, siejant su vis nauja Europos kultūros sostine. Jei neklystu, kita stotelė 2010 m. bus Nante, Prancūzijoje.

Be ELLA, festivalį padeda organizuoti programa *Europos kultūros sostinė* ir menų mokyklos. Vilniuje to ėmėsi Lietuvos muzikos ir teatro akademija su Vilniaus dailės akademija. Sutiko bendradarbiauti Audronio Imbraso Menų spaustuvė ir projektai buvo gražiai pristatyti šiuolaikiškose jos erdvėse. Ypač daug prisidėjo programa *Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009*.

Per atranką man truputį užkliuvo tai, kad kūriniai buvo atrinkinėjami iš ekrano, nes, pavyzdžiui, tapybos ir grafikos neįmanoma adekvačiai įvertinti, nepamačius originalo. Todėl laimėjo gerai ekrane atrodantys menai. Tai kelia filosofinį klausimą, kurlink judame? Viena vertus, yra ekranas, medija, antra vertus, yra radikalus kūno panaudojimas – šokis ir drama kūną traktuoja tik kaip instrumentą...

Tai du radikaliai nutolę poliai, bet tai, kas yra per vidurį – tapyba, grafika, iš dalies skulptūra – atsiduria keistoje padėtyje. Kai svarstau apie ateitį, apima nerimas – menas įgauna arba ekranines, interaktyvias formas, arba beveik visai susilieja su aktorius ar performanso atlikėjo kūnu.

K.B.: *Kalbant apie Europos jaunojo meno tendencijas, gal pačiame jo turinyje yra kažkas bendra, specifiška? Kiek atrankoje apskritai atsispindėjo ES ideologiniai aspektai?*

A.G.: Ekspertams buvo suformuluoti kriterijai, kad šalia meninės kokybės būtinas ir inovacijos savo srityje aspektas. Manychiau, atrenkant kūrinius buvo paisoma ir tautinės

geografinės įvairovės, kad ir kaip mums tai atrodytų keista. Naujumas, įvairovė, meninė kokybė. Todėl menui, kuris yra ir kokybiškas, ir novatoriškas savo idėjomis, bet išreikštas tradicine, pavyzdžiui, tapybos, forma yra sunkiau. Festivalio parodoje nematėme nė vieno tokio kūrinio, nors atrankai jų buvo pateikta. Tai skatina susimąstyti, kas atsitinka menui, kuris progresyviais idėjas išreiškia įprastine forma. Matyt, todėl, kad neliktų užribyje, tapyba ir grafika tampa ekraniniu menu, skulptūra virsta instaliacija, geriausiai – interaktyvia, vis svarbesnis darosi menininko kūnas. Parodoje matėme olandės Marloeke van der Vlugt instaliaciją, kur ji pati yra objektas, ir, jei nori pamatyti vaizdą, turi paliesti prie jos kūno pritvirtintus sensorius, – tai tikras iššūkis konservatyvesniems žmonėms, nes kūniškas kontaktas jiems asocijuojasi su intymumu.

Bandoma vaikščioti po dar neišvaikščiota žemę. Sakoma, kad jaunimas ir turėtų užkariauti tas naujas teritorijas, ar bent jau būti lakmuso popierėliu, kuris parodo, kokios yra tendencijos, kurlink einama, kas svarbu jauniausiems kūrėjams. Aš nežinau, ar atrinktieji darbai yra patys iškalbingiausi. Vis dėlto buvo ir priekaištų, nes daugelis parodoje nepamatė to, kas paprastai laikoma menu.

K.B.: *Kaip manote, ar šios tradicinių išraiškos būdų nykimo ir intermedialumo stiprėjimo tendencijos yra savaiminės, ar jas diktuoja ES ideologiją legitimuojančios institucijos? Kiek šiame procese yra laisvos jaunų žmonių valios, kiek iš šalies primetamų dalykų?*

A.G.: Manau, procesas yra abipusis. Įsivyravo inovacijų politika. Menininkai naudojami mokslinė retorika – projekto, inovacijos, kūrybinės industrijos sąvokomis, taikydami ekonominius terminus kalba apie naudingumą. Tarkime, Europos Komisija pripažįsta, kad maldos yra naudingas dalykas savižudybių prevencijai, nes skatina pozityvius procesus ir net gerina sveikatą. Iš meno irgi reikalaujama kažko panašaus. Menas turi stengtis nebūti tuo, kuo jis ilgą laiką buvo, kai bandė atverti dvasines, egzistencines erdves šalia kasdienybės, teigdamas, kad žmogus turi sielą ar panašiai. Ši metafizinė retorika dabar jau pritilusi. Menas yra socialus, inovatoriškas, kuria pridėtinę vertę, gerina įvaizdį... Tai, žinoma, labai veikia tuos, kurie dalija pinigus, o dar labiau tuos, kurie nori tų pinigų gauti, nes jie puikiai žino: jei pateiks ir labai gerai nutapytų natūrmortų ciklą,

tai negaus nieko, bet, jei iškels kokią nors tautinių mažumų problemą, jų projektas bus dosniai finansuojamas. Ir tai veikia. Be to, tradicinės medijos reikalauja fizinių pastangų, didelio susikaupimo. Įtampa tarp naujų ir tradicinių technologijų didėja. Kad ir kaip banaliai skambėtų, bet auga karta, jau nemokanti susikaupti fiziniam darbui. Nutapyti paveikslą kur kas sunkiau, nei spragtelėti skaitmeninio aparato mygtuką, visa tai apdoroti *photoshopu*, išpūsti iki išpūdingo dydžio, kokybiškai atspausdinti ir išgauti kerintį vaizdą.

Pats bandžiau, atsižvelgdamas į šiuos procesus, kontekstualizuoti, kas yra grafika, kodėl jos gamybos procesas toks lėtas, kenksmingas sveikatai ir pan. Viena vertus, jau subreado karta, pripratusi prie labai greitų vaizdo ar garso gamybos priemonių. Be to, vis labiau įsigali mokslinė ekonominė inovatoriškumo, naujų technologijų, naujų horizontų retorika. Jaunas žmogus patenka tarp dviejų iššūkių – pagundos mažiau dirbti, bet vis tiek gauti įdomų rezultatą, ir pagundos pasinerti į inovacijų paieškas. Šios jėgos labai spaudžia ir retas kuris joms pasipriešina.

Festivalyje, kaip jau sakiau, nebuvo nė vieno tapybos ar grafikos darbo. Artimesniu tradicinėms medijoms galima laikyti nebent Audriaus Vaišnio stiklinius šuniukus, nes jie apimtiniai, skulptūriški.

Čia galėtume leisti į apmąstymus, kas atsitiko ar kas vyksta su menu ir kas dėl to „kaltas“. Man teko dalyvauti posėdyje Briuselyje, kai buvo parenkami ekspertai, atrinksiantys kūrinius šiam festivaliui. Jų įvairovė geografiniu ir profesiniu atžvilgiu buvo labai didelė, todėl sunkoka būtų apkaltinti kokį nors vieną centrą, neva tik jis skleidžia minėtą ideologiją. Ji yra labai išplitusi. Per atranką tai buvo ypač juntama.

Mane stulbina vizualiųjų menų ir muzikos, teatro tendencijų neatitikimas. Tarkime, konceptualumas muzikoje menkai pasireiškia, bent jau atlikėjams jis nėra būdingas. Kai kurie festivaliui atrinkti projektai buvo įprasti tradiciniai koncertai. Niekas nereikalavo, kad muzikantai vilkėtų kosminiais kostiumais arba sukaptotų pianiną kaip kadaise Cage'as. Taigi negalima sakyti, kad tai *viso* meno tendencijos. *Visame* mene jos pasireiškia nevienodai. Muzika yra labai atspari kaip tradicija, kaip medija. Čia vis tiek svarbus atlikėjo profesionalumas, amato išmanymas. Sunku įsi-

vaizduoti smuikininką, kuris teisintųsi blogai smuikuojan-
tis todėl, kad turi įdomių idėjų. Čia matau didžiulį atotrūkį.
Šokėjų, aktorių išraiškos priemonė yra kūnas, šiose situa-
cijose konceptualumo, inovacijos elementų gal buvo kiek
daugiau. Vizualusis menas labai nori šlietis prie naujausių
technologijų, būti interaktyvus, išsižadėti savo objektišku-
mo – nesu objektas, esu tik trapi akimirka, kuri blyksteli
žiūrovų sąmonėje... Objektų jau yra tiek daug prigaminta,
tokia didelė jų perprodukcija, kad meno objektas tarp tų
nemeno objektų tiesiog pranyksta, ima bjaurėtis savimi,
nori išsinerti iš objekto pavidalo.

K.B.: *Kokį poveikį tai daro dailės studijoms, tarkime, Vilniaus dailės akademijos mokymo programoms, edukacinei politikai?*

A.G.: Per festivalį įvyko ir dvi diskusijos apie meno pe-
dagogiką. Kalbėta apie ilgalaikių mokymo strategijų nepa-
grįstumą. Sakykime, kolegos iš Jungtinės Karalystės sakė
planavę sukurti programas, kurios būtų atnaujinamos kas
penkeri metai, bet iš tikrųjų jas radikaliai atnaujinama kasmet.
Pasisakė nemažai studentų, ir dauguma guodėsi, kad tiek
daug visko reikia išmokti, atsiranda vis naujų dalykų, ša-
lia profesinių aktorius, dailininko, muzikanto gebėjimų
reikia lavinti rinkodaros, komunikacijos įgūdžius, domėtis
naujomis technologijomis, politikos, ekonomikos tenden-
cijomis. Kaip visa tai sukišti į konservatyvią mokymo pro-
gramą? Mes irgi jaučiame tą dvilypumą. Galbūt Vilniaus
dailės akademijos privalumas tas, kad architektai, dizaine-
riai, menotyrininkai, paminklosaugininkai ir menininkai,
dailininkai glaudžiasi po vienu stogu. Tai, ko anksčiau ne-
išnaudodavome, galėtų tapti mūsų stipriąja puse – kalbu
apie tarpdisciplininius ryšius. Studentai, ypač vyresnių
kursų, nepaiso disciplinos ribų. Skandinavijos, Anglijos
meno mokyklose šis procesas vyksta jau labai seniai –
meno studentai išbando įvairias meno raiškos priemones
ir nusprendžia, kas jiems tinkamiausia.

Iš tų diskusijų bendros nuotaikos supratau, kad siaura
specializacija suvokiama kaip grėsmė, kad žmogus, įgijęs
specifinius įgūdžius, bus jų įkalintas. Praeis kiek laiko ir to
niekam neberekės, nes viskas sparčiai keičiasi. Aukštųjų
meno mokyklų strategai, administratoriai svarsto, kokią
formą turėtų įgyti studijos. Struktūra turėtų būti tarsi gu-
minė, kaip oras, debesis, bet ne kieta dėžė, kurią sukalėme

penkeriems metams ir esame ramūs. Išleidžiame absolven-
tus su tapytojo, skulptoriaus, keramiko diplomais, bet po
baigimo tenka imtis visai kitko, pavyzdžiui, jie dirba dizai-
neriais arba daro tik performansus, tampa fotografais ar
videomenininkais. Tokių keistenybių yra labai daug.

Kita vertus, persekioja bloga nuojauta, kad sugriovę vis-
ką, kas yra įprasta, liksime kvailių vietoje, nes ratas apsikus
ir paaiškės, kad vėl atsirado konkrečių disciplinų poreikis.
Todėl, kalbant apie VDA planus, linkstama manyti, kad
magistro lygmenyje studijos turėtų būti tarpdisciplininės,
bet bakalaurai turėtų gauti tam tikrų profesinių įgūdžių,
kad ir ką tai reikštų. Neįmanoma išvesti bendro vardiklio
visiems menams – nuo architektūros, dizaino iki vizualiųjų
menų, bet meno pagrindai – akies ir rankos treniravimas,
plokštumos organizavimo, kompozicijos įgūdžiai – nesikei-
čia taip greitai ir taip radikaliai, kad reikėtų jų atsižadėti.

Darydami šią bendrą antropologinę ar filosofinę prie-
laidą, manome, kad tam tikri pagrindai, suteikiantys būsi-
majam menininkui struktūrą, kurią jis galėtų po to griauti,
yra būtini. Galima pateikti ir tokį pavyzdį: Luisas Buñuelis,
jėzuitų kolegijoje gavęs griežtus moralinius ir ideologinius
pagrindus, po to visą gyvenimą su tuo kovojo, kūrė įdo-
mius filmus, ginčydamasis su jį išugdžiusia tradicija.

Taigi, visi guru, atvažiuojantys iš įvairių Europos vietų,
mums sako – tik nepraraskite tos pradinės struktūros, turi
likti nors šioks toks pagrindas. Kai studentai iš pat pra-
džių įmetami į milijono pasirinkimų jūrą, retas kuris iš
jos išplaukia sausas. Labai lengva iš milijono pasirinkimų
nepasirinkti nė vieno. O iš penkių pasirinkęs kelis, vėliau
renkiesi jau žinodamas, kas nepatinka, ir nujausdamas, kas
galėtų patikti.

Nekalbėsiu apie materialines galimybes, nes tai yra *ideo-
loginis* rebusas. Festivalis to rebuso irgi neišsprendė, gal net
dar labiau viską supainiojo. Nežinau, kiek mūsų akademijos
studentai atpažįsta save šioje parodoje. Dizaineriai – galbūt.
Vizualiojo meno atstovai kažin... Nebent viena ar dvi ka-
tedros.

K.B.: *Dėkojame už pokalbį.*

Kalbėjosi Kęstutis ŠAPOKA

DVI IŠRAIŠKINGAI PAKEISTOS ERDVĖS

Georges'o Rousse'o ir Carolos Bark instaliacijos Vilniuje

Laikino pobūdžio meno kūriniai, sukurti konkrečioms erdvėms, daro užburiantį poveikį žiūrovams. Jie sumanyti tai vienintelei vietai, jų negalima pakartoti ar atkurti niekur kitur. Kad ir kaip preciziškai būtų atlikti, po kurio laiko jie išnyksta ir lieka tik pėdsakai fotodokumentacijose. Šis neatitikimas tarp sudėtingo radimosi, stipraus poveikio ir trumpalaikės egzistencijos jų percepcijai suteikia ypatingos emocinės įtampos atspalvį. Ypač išraiškingai tai atsiskleidė prancūzo Georges'o Rousse'o (g. 1947) ir vokietės Carolos Bark (g. 1965) instaliacijose Vilniuje.

Rousse'o instaliacijai parodos kuratorius Augustinas Beinoravičius neatsitiktinai parinko buvusius Geležinkelinių kultūros rūmus. Šis prancūzų menininkas nuo 1981 m. tarsi piligrimas keliauja iš vienos šalies į kitą ir kuria apleistuose, skirtuose nugriauti arba rekonstrukcijos laukiančiuose pastatuose.

Rousse'ą skatina vidinis impulsas judėti iš vienos vietos į kitą, poreikis prisijaukinti vis naujas tuščias nykias erdves. Apleistų vietų vienatvę jis trumpam praskaidrina sukviestas žmones ateiti pasižiūrėti vos kelias savaites trunkančio „vizualinio spektaklio“.

Instaliacija Vilniuje yra vienas iš daugybės Rousse'o skulptūriškų, tapybiškų ir grafiškų kūrinių įvairiuose interjeruose. Svarbiausiu kūrybinio proceso rezultatu menininkas laiko fotodokumentaciją. Dažniausiai jis kuria funkcionaliame asketiškose šiuolaikinės architektūros erdvėse. Konstruktyvią, tuščią ir neutralią aplinką užpildo ryškūs signaliniai ženklai – abstraktūs geometriniai, simboliniai, embleminiai, šriftiniai ir figūriniai. Visi jie, spalvoti ir

nepalvoti, yra daugiau ar mažiau transparentiški, skaidrūs, todėl suminkština šaltą erdvės nejaukumą, bet joje nedominuoja.

Dėl Mindaugo Navako skulptūros, stūksančios fasade, „Kabliu“ praminti buvę Vilniaus geležinkelinių kultūros rūmai – Stalino epochą reprezentuojantis statinys – tiesiog mūsų akyse virsta griuvėsiais. Niūrus architektūros monumentalumas, grafičiais nupurkštos sienos, lentomis užkalti langai slepia dar labiau nuniokotą interjerą. Didžiulių holų su aukštomis lubomis ir masyviomis kolonomis sienos ir lubos aptrupėjusios, po gaisro juodai aprūkusios. Iškalbinga šių rūmų erdvė išprovokavo Rousse'ą kitokiam nei iki šiol sprendimui. Tamsus pompastiškos architektūros holas, prisigėręs degėsių ir puvėsių tvaiko, paverčiamas nuostabaus grožio erdve, nes po meninės intervencijos apsigaubia paslapties aura, o apleisties chaosas ir morbidiškas irimas priverčia pajusti ne pasibjaurėjimą, o nostalgiką praradimo kartėlį.

Georges ROUSSE. Instaliacija Vilniaus geležinkelinių kultūros rūmuose

Georges ROUSSE. Instaliacija Vilniaus geležinkelininkų kultūros rūmuose

Konceptualistas Gordonas Matta Klarkas būtų padaręs pjūvį paties apleisto pastato kūne, o Rousse'as sukuria įsivaizduojamo pjūvio scenovaizdį.

Ant aprūkusių lubų ir sienų jis ištapė dideles juodas organinių formų dėmes, o priešais jas pastatė geometrinės erdvines struktūras iš baltų ir juodų grotelių. Ažūrinės grotelių pertvaros išsaugo transparentiškumą, bet dėl prieblandos jų kontūrai suminkštėja, išsitrina. Apisiribodamas juoda ir balta spalvomis, Rousse'as išgana paslaptinę virpančių šešėlių žaismą.

Pertvarų ažūras sudaro labirintus, į kuriuos galima ne tik pažvelgti, bet ir įžengti. Tuščia erdvė su masyviais tektoniniais architektūros elementais, su eižėjusios, aprūkusios sienos ir lubos čia irgi tampa instaliacijos dalimi.

Neapibrėžtumo ir paslapties nuotaiką sustiprina menininko dukters sukurtas elektroninės muzikos garsinis fonas. Interjere nekeisdamas nieko, menininkas pakeičia viską. Tarp dviejų instaliacijos dalių pakabintos didelio formato nuotraukos (fotodokumentacija) leidžia kūrinių palyginti su jo atspindžiu – tai konceptualus gestas, reikalaujantis iš žiūrovų gilesnio, emocionalių po-

jūčius papildančio intelektualaus analitinio santykio su kūriniu.

Carolos Bark instaliacijai teko ne tokia „scenografiška“, gerokai neutralesnė erdvė. Pamėnkalnio galerija irgi įsikūrusi stalinistinės architektūros name, bet modernizuotame jos parodų salės „balta-me kube“ išliko vos keli šio stiliaus elementai: aukštos lubos ir masyvios kolonos. Menininkės sieninė kompozicija – specialiai šiai erdvei sukurtas kūrinys, preciziškai pritaikytas prie patalpos plano ir tūrio, bet išsaugantis ir savo

kaip meno kūrinio autonomiškumą. Rousse'o instaliacijoje apleista erdvė pati vaidina svarbų vaidmenį paslaptینگame labirinte, o Bark intervencija į interjerą daug santūresnė – ryškiai apšviestos instaliacijos pagrindinė išraiškos priemonė yra geometrinių linijų ritmai. Rousse'as žiūrovų vaizduotę sužadina nutylėjimais, emocionalia šviesos ir tamsos sandūra, paslapties aura, o Bark pasitelkia racionalų abstraktų komponavimą.

Prieš studijuodama dailę, Bark įgijo chemikės ir biologės išsilavinimą, tai atsispindi analitiniame jos požiūryje į meną. Kūrybinio kelio pradžioje menininkė sutelkė dėmesį į elementarių tapybos ir piešimo priemonių (spalvos, linijos, šviesos ir ritmo) analizę. Vėliau impulsų sėmėsi iš šotiško tartano ornamentų, anglišių ir itališių renesanso sodų planų, bet daugiausia – iš muzikos.

Vienus iš svarbiausių ankstyvųjų kūrinių ji neatsitiktinai vadina „vizualiomis partitūromis“. Iš muzikos perimti terminai ne tik atspindi specifinį komponavimo būdą, bet ir žiūrovų interpretacijas nukreipia norima linkme. Operuodama elementariomis išraiškos

priemonėmis, Bark renkasi ir labai paprastas medžiagas – šalia klasikinių (tušo, grafito, anglies, kreidos) ji naudoja siūlus, virves, lipnią juostą. Tai viskas, ko jai reikia, kad suvaldytų didžiules urbanistines erdves.

Lipnią juostą jau aštuntajame dešimtmetyje naudojo lenkų conceptualistas Edwardas Krasinskis, 130 cm aukštyje visur klijavęs nesibaigiančią mėlyną liniją. Bet jis inscenizavo paradoksus, o Bark kuria optines geometrinės struktūras.

Vilniaus galerijoje, ilgoje galinėje sienoje priešais didžiulius langus ir trumpesnėse šoninėse, iš lipnių spalvotų juostų Bark sukonstravo dinamišką geometrinę ornamentinę kompoziciją. Mėlynos, žalios, geltonos linijos sudaro komplikuoatą, bet lengvą ir permatomą grotelių struktūrą.

Klijuodama lipnią juostą ant sienos menininkė tarsi pieštuku „piešia“ popieriaus lape, bet suteikia kompozicijoms sudėtingesnę erdvinę formą. Kai kuriose instaliacijose Bark įtempdavo virves nuo grindų iki lubų, o Pamėnkalnio galerijoje pačiam didžiausiam piešiniui ant sienos ji suteikė trimatės erdvinės struktūros optinę iliuziją. Linijos užpildo ir pakeičia erdvę, bet jos neužtveria. Pasak kritikės Carolinos Philipp, vizualinis ir taktilinis suvokimas vienodai suaktyvinami, galerijos salė paverčiama akustine erdve, laikina, bet vis dėlto egzistuojančia. Be to, erdviniai piešiniai paaštrina žvilgsnį – meno kūrinys moko matyti ir patirti pačią architektūros erdvę.

Veržlus taisyklingas linijų ritmas su išraiškingomis pauzėmis, skambiais akordais ir pasikartojimais yra nepaprastai muzikalus, o ir pavadintas jis „Mušamieji“. Erdvė įvaldyta minimaliomis priemo-

nėmis ir elementariomis medžiagomis. Tušti tarpai, panašiai kaip muzikinės pauzės, čia ne mažiau svarbūs už spalvotų linijų ornamentus. Keičiantis žiūrėjimo taškui, keičiasi ir piešinio suvokimas. Instaliacija daro poveikį net ir žvelgiant iš lauko, ypač kai iš tamsos per didelius langus išnyra apšviesta galerijos vidaus erdvė.

Tradicinę grafikos išraiškos priemonę – piešinį Bark paverčia *in situ* kūrinium. Opartui artimais principais iš griežtos linijų geometrijos ji konstruoja ir priverčia suskambėti laike atsiskleidžiančią muzikinę frazę. Instaliacijomis interjeruose Bark siekia optiškai, o kai kada ir tiesiogiai, užvaldyti visą erdvę, kad ji paklustų linijų kompozicijoms. Visai kitokia jos strategija pleneruose. Anoniminėse statybvietėse ji palieka tik vieną, ne iškart pastebimą ženklą – tiesios linijos brūkšnį.

Georges'o Rousse'o ir Carolos Bark instaliacijos labai skirtingos, bet jas sieja tai, kad net ir tada, kai dingsta fiziniai šių kūrinių pėdsakai, įprastos, pažįstamos erdvės atrodo negrįžtamai pasikeitusios, nes atmintyje „įsirašė“ ypatinga su jomis susijusi patirtis. ■

NEMATOMAS GINKLAS – PASLAPČIŲ SUGESTIJA

N*ew Age* reiškini pirmą kartą lietuviškai išsamiau aptarė psichologijos mokslų daktaras, katalikų kunigas Antanas Paškus veikalė „Žmonės, dvasios ir dievai *Naujamajame amžiuje*“ (1993). Pasak jo, tai dvasinių, socialinių ir politinių jėgų hibridas, kuris daug ką savinasi iš sociologijos, teologijos, gamtos mokslų, medicinos, antropologijos ir kt. *Naujasis amžius* apima visokiausius kultus, įvairias savęs tobulinimo programas, turi begalę „mokytojų“, kurie psichoterapiją derina su rytietišku misticizmu, okultizmu, kvarco kristalų, akmenų ir piramidžių (turime ir mes savąją – Varėnos rajono Česukų kaime) gydomąja galia. Viso to populiarėjimą Paškus aiškina polinkiu į lengvatikystę ir pasidavimu sugestijai.

Gausėja ne tik *New Age*, bet ir *New Thought* sąjūdžio gretos. KB nusprendė pratęsti naujųjų religinių sąjūdžių fenomeno aptarimą [apie juos rašyta 2008 m. nr. 4–nr.10], juo labiau kad jie vis agresyviau skverbiasi ir į Lietuvą.

Ordo Templi Orientis

Vienas paslaptinusių ir eklektiškiausių naujųjų religinių sąjūdžių *Ordo Templi Orientis* (lot. Rytų tamplierių, arba Rytų šventyklos, ordinas) buvo įkurtas pagal masonų pavyzdį ir siejamas su jais, tačiau ordino kryptį radikaliai pakeitė Aleisteris Crowley's (1875–1947), sukūręs *thelema* mokymą.

Britą Crowley (tikr. Edward Alexander Crowley) galima vadinti viena prieštaringiausių XX a. asmenybių – jis buvo okultistas, rašytojas, dailininkas, astrologas, šachmatininkas, alpinistas, šnipas, jogas, naujos religijos kūrėjas, amžininkų vadintas „nuodėmingiausiu pasaulio žmogumi“. 1887 m. mirus tėvui, paauglio gyvenime įvyko lūžis: iš krikščionio jis tapo skeptiku, hedonistu, motina ėmė va-

dinti jį Žvėrimi (pagal Apreiškimą Jonui – Šėtonu). Taip vėliau save vadino ir pats Crowley's. 1896 m. jis pasuko okultizmo ir misticizmo keliu, susidomėjo alchemikų ir magų knygomis, ėmė svaigintis narkotikais, eksperimentavo sekso srityje. Suprato ir neslėpė, kad yra homoseksualus. Tolesni Crowley'o ieškojimai ėjo per poeziją (knyga „Aceldama“), „Auksinės aušros hermetikų ordiną“ (*Hermetic Order of the Golden Dawn*), biseksualią magiją, Meksikos magiją, radža jogą. Crowley's teigė 1904 m. kovo 20 d. Kaire patyręs mistinį išgyvenimą, todėl ir sukūrė magijos (*magick*) filosofiją, kurią pavadino *thelema*. Jis kreipėsi į egiptiečių dievą Horą, o šis esą pasakė, kad prasideda nauja žmonijos era, kurios pranašas bus Crowley's. 1904 m. balandžio 8–10 d. Horas padiktavo Crowley'ui (čia jis vadinamas Ankh-af-na-khonsu) jo pagrindinį tekstą „Įstatymo knyga“ (*Liber AL vel Legis*). 1906 m. buvo sukurta „Abramelino magija“ – dar vienas iš esminių *thelema* tekstų. 1907 m. Crowley's išėjo iš „Auksinės aušros hermetikų ordino“ ir įkūrė magų ordiną A.A. (įvairiomis kalbomis ši santrumpa gali reikšti „sidabrinę žvaigždę“, „paslapčių paslaptį“, „prarajos angelą“, „milžinišką padaršinimą“).

1910 m. Crowley's prisijungė prie *Ordo Templi Orientis* (O.T.O.). Šį ordiną 1895 m. Austrijoje įkūrė turtingas pramonininkas, masonas Karlas Kellneris (1851–1905), jo veiklą tęsė Theodoras Reussas (1855–1923). Pagal ordino gradacijos sistemą Crowley's 1912 m. pasiekė dešimtą laipsnį (X°).

Thelema kūrėjas visą gyvenimą blaškėsi tarp Maskvos, Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Valstijų. Richardas B. Spence'as, 2008 m. išleidęs knygą „Slaptasis agentas 666: Aleisteris Crowley. Britų žvalgyba ir okultizmas“, teigia, kad Crowley's buvo britų žvalgybininkas, išmaišęs Rusiją, Šveicariją, Aziją, Meksiką, Šiaurės Afriką ir rinkęs in-

formaciją apie vokiečių žvalgybą. 1947 m. Crowley's mirė Anglijoje dėl kvėpavimo takų infekcijos, kurią greičiausiai sukėlė jo potraukis morfijui ir heroinui. Esą paskutiniai Crowley'o žodžiai buvo: „Jaučiuosi sutrikęs“ (kita versija: „Kartais nekenčiu savęs“). Kad ir kaip būtų, „nuodėmingiausias pasaulio žmogus“ tapo daugelio menininkų ir sąvęs ieškančių asmenų ikona.

Pagrindinė *thelema* mintis, kad Valia yra nepriklausoma, paimta iš prancūzų Renesanso mąstytojo, rašytojo François Rabelais (apie 1494–1553), kuris romane „Gargantua“ aprašė Telemos abatiją. Veikiamas telemiškos idėjos „Daryk tai, ką valioji“ Crowley's Sicilijoje, Čefalu mieste, 1920 m. įkūrė Telemos abatiją – antivienuolyną, kuriame gyventa ne pagal taisykles ar įstatymus, o pagal laisvą valią ir siekiant malonumų. Tačiau Crowley'o fantazijų viršūnė – idealistinė utopinė komuna *Collegium ad Spiritum Sanctum* (Šventosios Dvasios kolegija) Italijoje neprigijo, nes Benito Mussolini's 1923 m. britų mistiką išvijė iš šalies.

Antra pagal svarbą *thelema* doktrina – „Meilė ir valia yra įstatymas“ – dažniausiai turi seksualinę potekstę. Šios doktrinos šaknų reikėtų ieškoti daosistų, tantristų praktikose.

Vilniuje veikia O.T.O. atstovas, prisistatantis kaip VitAL Frater, Fr. Zoon arba tiesiog Vitalijus. Crowley'o gerbėjas sako, kad jam – 37 metai, *thelema* susidomėjo palyginti neseniai: „Pirmi insaitai (įžvalgos) prasidėjo skaitant A.Crowley „Liber 333“, atsirado kažkokie blankūs prisiminimai ir kiti psichiniai bei dvasiniai išgyvenimai. „Liber AL vel Legis“ šokiravo tikrąja šio žodžio prasme, regis, kad man ji buvo parašyta, dabar, tiesa, kitos nuojautos aplanko (kad pats ir rašiau ją, žinodamas, jog „užmigsiu“ ir vėl). Praktikuoju *thelema* magick, išreikštą keturiais žodžiais: „Do what thou wilt!“, ir stengiuosi, kad mano asmeniniai norai, polinkiai, prisirišimai, antipatijos, baimės, lūkesčiai ir kita tam netrukdytų. Ordino Lietuvoje vis dar nėra, yra keletas žmonių, susidomėjusių naryste jame, – jie dirba savarankiškai ir taip pat savarankiškai patys adaptuoja O.T.O. mokymosi programą. Esu inicijuotas į Ordo Templi Orientis ir esu įgaliotas Ordino atstovas Lietuvai, kildinančio save iš Royso-Crowley-Hymeneus Alpha-Hymeneus Beta linijos. Šiuo metu Ordinui vadovauja Hymeneus Beta. [...] Kai pirmą sykį man į akis pateko Crowley pavardė beletristinėje Pornovo knygoje „Liuciferio sostas“, palaikiau jį kažkokiu

apsišaukėliu, ir ilgam jo darbai man buvo prarasti. Va kiek kainavo išankstinė nuomonė, suformuota kažkokio epatažo siekiančio grafomano. Lietuviškai išties yra labai mažai A. Crowley tekstų, greičiausiai tiek, kiek aš pats išverčiau iš rusų kalbos. Internetė medžiagos dar netalpiname. Vienas geriausių resursų, kur talpinamos Crowley Libres ir medžiaga apie Vakarų magic sistemą, yra www.oto.ru. Tai – Maskvos padalinio „Pan's Asylum Oasis“ svetainė. Maskvoje ir buvau įšventintas. Ordino nariu gali tapti pilnametystės sulaukęs laisvas ir pripažintas geros reputacijos asmuo, jo reputaciją turi patvirtinti du jau esami pilnateisiai Ordino nariai, t.y. jie turi būti ne mažesnio nei I laipsnio. Po paraiškos nusiuntimo kandidatas pradeda įsisavinti rekomenduojamą medžiagą bei atlikinėti bazinius ritualus. Pradėjęs savarankiškai dirbti, jis palaiko glaudžius ryšius su jo reputaciją turėsančiais patvirtinti nariais.“¹

Didžioji dalis *thelema* mokymo paimta iš kabalistų raštų (ypač žaidimo skaičiais – gematrijos), esama juose ir senovės Egipto misterijų, teosofijos, Vakarų magijos tradicijų nuotrupų. Be abejo, Crowley's daug ką sukūrė ir pats, – šis žmogus turėjo itin lakią vaizduotę.

Lietuvių telemo teigimu, visas ordino „darbas remiasi „Liber AL vel Legis“ bei kitomis šventomis Thelema knygomis. Taip pat – Liber Oz, telemitiška žmogaus teisių deklaracija. Trumpai kalbant, kiekvienas žmogus yra Žvaigždė, turinti savo asmeninį kelią, kuris yra jos Valios išraiška. Jis – visažinis, visagalis, vienvaldis, jam tinka visi atributai, kurie buvo priskiriami Vienam Dievui. Bet jis neturi kitos teisės, kaip tik vykdyti savąją Valią. Jokių kompromisų – vykdai ją ir Žvaigždė eina savo keliu, o jei nevykdai – Žvaigždės statuso neprarandi, bet klaidžioji tamsybėse, susitrenki kaktumuša su kita užsimiršusia Žvaigžde ir taip sukuri netvarką. Netvarka – valios nepaisymo padarinys, todėl pirmučiausias tikslas yra pažinti savo tikrąją Valią, o antrasis – ją realizuoti arba, tiksliau kalbant, netrukdyti jai realizuotis. Ordinas neturi bendros pasaulėžiūros ir jos nemoko, kiekvienas narys priima tokią pasaulėžiūrą, kokią jis nori. Nesu mokslininkas, man nereikia tikslų įrodymų, šiuo atveju – greičiau poetas, ir „regiu“ raudoną giją, nusidriekusią nuo Nilo iki Neries. Bet net to nepakanka teigti, kad *thelema* remiasi senovės Egipto mokymais, – ji remiasi pačia savimi. Tiesa, sąvoka *thelema* buvo ir senovės Graikijoje, tačiau tada ji buvo su-

vokiama kaip Dievo valia; dabar Dievo valia išpažįstama ir kaip žmonių valia, todėl šaukiu: Teesie Tavo Valia, nes tai ir mano Valia, arba Teesie mano Valia, nes tai ir Tavo Valia. Thelema stengiasi išvengti prakeikto dualizmo, pasidalijimo tarp Aukštesniojo aš, Tikrosios Valios bei žmogiškojo aš. „*Liberal AL vel Legis*“ prakeikia religijas: [...] Aš spjaunu į jūsų veidmainiškus tikėjimus.“²

VitAL Frater manymu, *thelema*, kaip ir visos kitos religijos, taps masinė ir išsigims. Tada ateis dar vienas pranašas, kuris „paskelbs kitą Istatymą, dar labiau priartinantį žmogų prie jo idealo“. Tiesa, tai būsia dar negreit, nes dabar, pasak Crowley'o, gyvename tamsiaisiais amžiais, ir tik nuo mūsų priklauso, kada prasidės naujas Renesansas.

VitAL Frater kai kuriuos akivaizdžius *thelema* panašumus su satanizmu neigia, nors pripažįsta, kad „*pavieniai Ordino nariai valioja išpažinti bet kokią pasaulėžiūrą ar religiją, netgi satanizmą, tačiau nepainioja to su darbu Ordine*“³.

Crowley'o sukurta *thelema* nėra tik banalus senovinių mokymų rinkinys, nors daug kam gali taip atrodyti. Jo kūryba⁴ verta atskiros studijos.

„Naujoji mintis“

„Naujoji mintis“ (angl. *New Thought*) – tai pseudoreliginis sąjūdis, atsiradęs JAV XIX a. pabaigoje. Jį, kaip ir *New Age*, vienija bendra pasaulėžiūra, vienos pagrindinės organizacijos, kuri valdytų visas atšakas, nėra. Visi „Naujosios minties“ filosofai yra pozityvistai, tikintys žmogaus vidinėmis galiomis, visur esančiu Dievu, dvasia, kuri yra tikroji daiktų prigimtis, dievišką žmogaus kilme, proto neklaidingumu ir optimistine nuostata, esą „teisingas mąstymas“ galės išgydyti žmones.

Pagrindiniai „Naujosios minties“ centrai JAV yra *Unity Church* (Vienybės bažnyčia), *Religious Science* (Religijos mokslas) ir *Church of Divine Science* (Dieviškojo mokslo bažnyčia).

Didžiausia pasaulyje pagal narių skaičių „Naujosios minties“ grupuotė – 1930 m. Japonijoje įkurta „Amžinojo gyvenimo namai“ (*Seiĉo-no-Ie*). Tai sinkretinė, monoteistinė sekta, kurios doktrinai būdingi krikščionybės, budizmo ir šintoizmo elementai, svarbiausias dalykais laikoma gamta, šeima, protėviai, vienas Dievas. *Seiĉo-no-Ie* įkūrė japonų

filologas Masaharu Tanigučis (1893–1985), 1930 m. išleidęs to paties pavadinimo žurnalą „nedenominaciniam jaunimui“. Iki 1932-ųjų pasirodė net 40 jo sukurtos filosofijos „Gyvenimo tiesa“ tomų. Tanigučis parašė apie 500 knygų, daug keliavo po pasaulį skaitydamas paskaitas, tada ir susitiko su Ernestu Shurtleffu Holmesu (1887–1960), kuris 1927 m. įkūrė sektą „Religijos mokslas“ (*Religious Science*), dar vadinamą „Proto mokslu“ (*Science of Mind*).

Filosofas Williamas Jamesas veikale „Religinės patirties įvairovė: žmogaus prigimties studija“ (*The Varieties of Religious Experience: a Study in Human Nature*, 1902) apie „Naująją mintį“ rašė: „Trumpai pavadinsiu tai „proto gydymo sąjūdžiu“. Yra įvairių tos „Naujosios minties“ sektų, skirtingai pasivadinusių. [...] Tai sąmoningai optimistinė gyvenimo schema, žvelgiant ir spekuliatyviai, ir praktiškai. Per pastaruosius dvidešimt penkerius metus jos [sektos – M. P.] pritraukė daug susidomėjusių ir rėmėjų, todėl dabar tai galima vadinti tikra religine galia. [...] Viena iš „proto gydymo sąjūdžio“ doktrinos atramų – keturios Evangelijos; antra – emersonizmas, arba Naujosios Anglijos transcendentalizmas; trečia – Berkeley'o idealizmas; ketvirta – spiritizmas su savo žiniomis apie „įstatymą“, „progresą“ ir „vystymąsi“; penka – optimistinis mokslo populiarinimas [...]; šešta – hinduizmas. Tačiau svarbiausias „proto gydymo sąjūdžio“ bruožas yra tiesioginis įkvėpimas. Šio tikėjimo lyderiai mano turintys milžinišką sveiko proto galią, kuri drąsos, tikėjimo ir pasitikėjimo būdu nugali abejones, baimę, nerimą, nervingumą. Jų tikėjimą esą patvirtina praktinė mokinių patirtis ir šios patirties sukaupiama vis daugiau.“⁵

Jamesas jau XX a. pradžioje labai tiksliai charakterizavo „Naujosios minties“ sąjūdį, kuris per šimtą metų labai išsiplėtė tapdamas vis materialistiškesnis.

„Naujosios minties“ gimtadienis – 1836 m. rugsėjo 19 d., kai amerikiečių filosofas Ralphas Waldo Emersonas (1803–1882) surengė pirmąjį transcendentalistų klubo susirinkimą. Netrukus jis anonimiškai išleido transcendentalizmo pagrindu tapusių esė „Gamta“ (*Nature*). Filosofas, remdamasis to meto zoologijos, botanikos, geologijos atradimais, padarė išvadą, kad pačioje Gamtoje santykiai tarp jos dalių yra sudėtingi. Gamtą kaip viską apimančią dievybę Emersonas vadino pažinia žmogui, kuris pasitelkia savo

patirtį. Dievo jo filosofijoje nėra. Esė „Gamta“ padarė didelę įtaką Henry Davidui Thoreau, o mūsų laikais – tokiems *New Age* sąjūdžiams kaip Anastasijos bendruomenė.

George'as Berkeley's (1685–1753), kurio poveikis „Naujosios minties“ sąjūdžiui irgi akivaizdus, pasak filosofo Arvydo Šliogerio, žengė „dar vieną žingsnį, griaudamas metafizinę realybę – transcendentinę būtį. Vienintelė realybė yra tik *ego* sąmonė, kurianti visą pasaulį. Dievas pripažįstamas kaip „naudinga hipotezė“⁶.

„Naujosios minties“ sąjūdį (bent iš pradžių) galima vadinti feministine teologija. Viena iš jo atstovių – Emma Curtis Hopkins (1849–1925), vadinta „mokytojų mokytoja“, buvo sektos „Kristaus mokslas“ (*Christian Science*) įkūrėjos Mary Baker Eddy (1821–1910) mokinė. Mary Caroline „Myrtle“ Page Fillmore (1845–1931) kartu su vyru Charlesu Fillmore'u įkūrė Vienybės bažnyčią (*Unity Church*), o Malinda Elliott Cramer (1844–1906) kartu su savo mokine Nona Lovell Brooks (1861–1945) – Dieviškojo mokslo bažnyčią (*Church of Divine Science*)...

Vis dėlto pirmuoju „Naujosios minties“ sąjūdžio mąstytoju tapo ne moteris, o vyras – Naujosios Anglijos filosofas, laikrodininkas, išradėjas, mesmeristas Phine'as Parkhurstas Quimby's (1802–1866). Jo teigimu, ligą įveikti galįs tik tikėjimas, kad įmanoma atverti protą Dievo išminčiai.

XIX a. pabaigoje–XX a. pirmaisiais dešimtmečiais pasirodė gausybė *self-help* (padėk sau) knygų, kurios mokė, kaip pasiekti finansinę sėkmę ir treniruoti valią.

1906 m. Williamas Walkeris Atkinsonas (1862–1932) išleido knygą „Minčių vibracijos, arba Traukos dėsnis minčių pasaulyje“ (*Thought Vibration or the Law of Attraction in the Thought World*). Šis teisininkas ir leidėjas yra tikras XX a. amerikietiškojo „Naujosios minties“ sąjūdžio pionierius, išleidęs apie šimtą knygų, pasirašytų įvairiais pseudonimais, iš kurių labiausiai žinomas – Yogi Ramacharaka.

1907 m. Elizabeth Towne (1865–1960) išleido Bruce'o MacLellando knygą „Klestėjimas pasitelkiant minties jėgą“ (*Prosperity Through Thought Force*), kurioje apibrėžtas pagrindinis „Naujosios minties“ principas, pavadintas „Traukos dėsniu“ (*Law of Attraction*): „Esi tas, ką galvoji, o ne tas, kas galvoji esąs“⁷.

Towne knyga „Gyvenimo galia: kaip ją naudoti“ (*The Life Power and How to Use it*), Wallace'o Delois Wattleso (1860–

1911) veikalas „Naujasis mokslas apie turtą“⁸ ir Atkinsono idėjos apie minčių vibracijas tapo 2006 m. sukurto garsaus filmo „Paslaptis“ (*The Secret*) pagrindu. Jame populiariai perteikta „Naujosios minties“ kvintesencija: Dievas (Begalinis Protas) yra visur esantis ir visagalis; dvasia – aukščiausiaji realybė; tikroji žmogaus esatis – dieviška; dieviškai suderinta mintis – pozityvi gėrio jėga; visų ligų priežastis slypi prote; teisingas mąstymas gydo.

Tarp žymiausių XX–XXI a. „Naujosios minties“ ideologų Lietuvoje geriausiai žinomi Wattlesas, Deepakas Chopra (g. 1946) ir Esther Hicks. JAV Jutos valstijoje gyvenantys sutuoktiniai Esther ir Jerry's Hicksai savo doktriną vadina „Abraomo mokymu“, yra išleidę dešimt knygų ir vieną filmą (minėtą „Paslaptį“). „Abraomo mokymo“ (dar vadinamo „Abraomo-Hicks mokymu“) esmė tokia: mes patys kuriame savo realybę mintimis, mūsų emocijos mums parodo, kur eiti, o gyvenimas turi teikti malonumą. Dievo šioje doktrinoje nėra, žmogus pats viską sukuria savo mintimis.

Pasak Esteros Hicks, „Gyvenimo pagrindas – absoliuti laisvė; gyvenimo tikslas – absoliutus džiaugsmas. Gyvenimo rezultatas – absoliutus augimas.“ „Tu esi nematerialios esaties materialus tęsinys.“ „Tu negali mirti. Gyvenimas – amžinas.“ „Traukos dėsnis moko, kad panašus traukia panašų. Vibracijos visada sutampa. Tai – mūsų Visatos pagrindas: ko norime, visada gauname.“⁹

P. S.

Saviugdos (*self-help*) kursai, kaip ir kiekviena mada, greitai išpopuliarėjo visame pasaulyje. Visą pasaulį sukrėtė ir tragedija, šiemet spalio 8-ąją įvykusi netoli Sedonos miestelio Arizonos valstijoje. Garsus amerikiečių saviugdos mokytojas Jamesas Arthuras Ray 50 savo kursų dalyvių, kad jie pajustų „dvasios, kūno ir materialinę harmoniją“, privertė ne tik kęsti nepakeliamą karštį Arizonos dykumoje, bet ir uždarė palapinėje su įkaitintais akmenimis. To neatlaikę 3 žmonės mirė, 18 atsidūrė ligoninėje. Tai naujausias, bet ne vienintelis atvejis, kai saviugdos kursai baigiasi mirtimi arba jų dalyviai pastūmėjami į savižudybę (manoma, kad 2005 m. ir 2006 m. taip nutiko Australijoje programos „Posūkio taškas“ dalyviams¹⁰).

„Verslumo dvasia“ ir kitos verslo pseudoreligijos

XX–XXI a. sandūroje ypač išpopuliarėjo „verslo filosofija“, dažniausiai dėstanti banalias arba visuotinai žinomas, o kartais – beveik ezoterines psichologines tiesas. Religinų guru vietą užėmę verslo magnatai – madingas reiškinys. Tokią verslo pseudoreligiją (kol kas vienintelę Lietuvoje) sukūrė ir vienas turtingiausių šalies verslininkų Augustinas Rakauskas, savo filosofiją vadinantis „verslumo dvasia“. Išleista tokio paties pavadinimo knygelė, jai skirtas tinklalapis¹¹, ją aptarinėja „filosofui“ priklausantis „Žinių radijas“.

„Verslumo dvasios“ įžangoje Rakauskas aiškina sukūręs ją todėl, kad mamos garbei jaučia pareigą perduoti visiems jos dvasios šilumą. Ši knyga yra banalus makiaveliškų maksimų rinkinys, o tariamas „dvasingumas“ – *New Age* doktrinų surogatas. Esmė paprasta – pinigai padeda žmogui dvasiškai tobulėti: „Kiekvienas žmogus, kol jis dar vaikšto žemėje, yra verslininkas, nes čia, žemėje, vyksta jo tobulėjimo verslas“ (p. 9). „Prekyba – vienas galingiausių būdų sujungti žmoniją“ (p. 11). „Aklai stebėk, kad nepaklustum įstatymams, ginantiems egoistiško turto ar valdininko interesus, kuris (vardan savo skurdaus ego) turto siekia tik tam, kad galėtų aiškinti esąs išmintingesnis valdovas“ (p. 25). „Jums reikės dieviškų pastangų, bet įtikinkite savo darbuotoją patikėti tuo, ką kartu norite pasiekti“ (p. 31). „Gyvenimas demokratijoje – tai menas“ (p. 58). „Sielos, praėjusios žemėje daugybę išsivystymo etapų, gebančios susiburti į vienį, papildoma mums suprantama Dievo Tėvo kūna, kuris jausdamas ir stebėdamas mūsų vystymąsi kuria ir tobulina mums reikalingus dėsningumus, vedančius į harmoniją“ (p. 69). „Ieškime bendrumo visų religijų kertiniuose akmenyse, kad nesimėtytume akmenimis, bet sunėšę ir sujungę juos sukurtume dvasinius gerovės pamatus“ (p. 71).

Naujausia lietuviškos lyderystės knyga išpūdingu pavadinimu „Dievas, kvantinė fizika, organizacijos struktūra ir vadovavimo stilius“ (autoriai – Tomas Staniulis ir Darius Radkevičius), *Verslo žinių* teigimu, nusitaikė net į Rytų rinkas – esą, jau sužavėjo japonus, bandys sudominti Indiją ir Kiniją, sėkmingai prisistatė Malaizijoje ir Ukrainoje. O Lietuvoje ši knyga esą dažnai „nuperkama dar nė nepalikusi spaustuvės“...

Lietuvoje populiarius ir iš užsienio atvykstantys „mokytojai“. Profesionalus teisininkas amerikietis Robinas Sharma (g. 1965), prisistatantis lyderystės ir asmenybės ugdymo ekspertu, turi Lietuvoje savo gerbėjų tinklalapį¹². Lietuviškai 2005–2008 m. išleistos ir gerai perkamos jo knygos: „Vienuolis, kuris pardavė „Ferrari“ (2005), „Vienuolio, kuris pardavė „Ferrari“, lyderiavimo išmintis“ (2006), „Kas verks, kai tu mirsi: vienuolio, kuris pardavė „Ferrari“, gyvenimo pamokos“ (2006), „Šventasis, banglentininkas ir vadovas“ (2006), „Vienuolio, kuris pardavė „Ferrari“, šeimos išminties pamokos“ (2007), „Ką tau skyrė likimas? Pokalbiai su vienuoliu, kuris pardavė „Ferrari“ (2007), „Kelias į didingumą“ (2007–2008, dvi knygos), „Kasdienės įžvalgos iš knygų serijos „Vienuolis, kuris pardavė „Ferrari“ (2008)¹³.

Jose pasakojama advokato Džiuliano Mantlio istorija: dėl didelio krūvio ir nesugebėjimo susitvarkyti savo gyvenimo, jis patyrė širdies smūgį teismo salėje. Tada viską metęs iškeliavo į Indiją, kurios kultūroje ir budizme atrado daug šiuolaikiniam žmogui naudingų dalykų. Pozityvistinė Sharmos filosofija – tai laimės siekimas bet kokia kaina, tačiau tik tuo atveju, jei suvoki, ko iš tikrųjų nori: „Laimės paslaptis paprasta: suvok, ką iš tiesų norėtum daryti, ir visomis jėgomis siek tikslo. Tada tavo gyvenime atsiras gerovė, o visi troškimai ims pildytis lengvai ir greitai.“¹⁴

Ši norų tenkinimo filosofija primena suprimityvintą Aleisterio Crowley'o mokymą (žr. *Ordo Templi Orientis*).

Lietuvoje labai populiarius ir „pardavimų guru“ – italų kilmės amerikietis Og Mandino (Augustine „Og“ Mandino II, 1923–1996), kurio knygos vadinamos „įkvėptosiomis“ (*inspirational*). Jos cituojamos net Satjos Sai Babos garbintojų tinklalapyje¹⁵. Garsiausia jo knyga – „Didysis pasaulio prekiautojas“. Lietuviškai išleista ir daugiau Og Mandino veikalų: „Sėkmės universitetas“, „Pasirinkimas“, „Kerėtojo dovana“, „Kristaus komisija“. Pasak „pardavimų guru“, jam kaip rašytojui didžiausią įtaką padarė Biblija, Napoleonas Hillas (1883–1970), parašęs knygą „Galvok ir būk turtingas“, Williamas Clementas Stone'as (1902–2002), *self-help* knygų autorius, akcentavęs pozityvaus mąstymo įtaką sėkmei, ir Emmetas Foxas (1886–1951) – airių „Naujosios minties“ sąjūdžio vienas iš lyderių, paskatinęs terapinio Anoniminių alkoholikų klubo radimąsi. Og Mandino

filosofijos esmė, jo žodžiais tariant, – tai prielaida, kad kiekvienas žmogus yra didžiausias gamtos stebuklas¹⁶.

Lietuvoje „lyderystės“ mokymai sparčiai populiarėja. Vienas pseudofilosofinių tinklalapių – <http://www.lyderyste.lt>, sukurtas Dariaus Čibonio, rekomenduoja ir kito iš Lietuvos kilusio psichoterapeuto, neurolingvistinio programavimo (NLP) specialisto Vadimo Dechtiario knygą „Mano nuostabi ateitis. NLP: sėkmės technologijos“. Pats Čibonis yra išleidęs knygą „Sėkmės link“¹⁷.

Į tikrąsias religijas šios pseudoreligijos panašios tik išoriškai. Wattlesas šią pseudoreliginę filosofiją ir „sėkmės mokymus“ kadaise apibendrino taip: „*Neįmanoma pateisinti skurdo, nes jis trukdo gyventi visavertį, sėkmingą gyvenimą. Joks žmogus netaps talentingas ir dvasingas, jeigu neturės daug pinigų.*“ Ši frazė, išreiškianti „Naujosios minties“ esmę, „galioja“ jau visą šimtmetį, ir tai rodo, kokia gili visuomenės vertybių krizė. Beje, tais pačiais 1910 m., kai Wattlesas išleido knygą „Naujasis mokslas apie turta“, buvo suimtas vienas garsiausių pasaulio istorijoje sukčių, italų kilmės amerikietis Charlesas Ponzis (1882–1949), sukūręs vadinamąją „Ponzių schemą“, tiesa, tikrasis jos autorius – rašytojas Charlesas Dickensas (1812–1870), panašią schemą aprašęs 1857 m. romane „Mažoji Dorrit“. Ta schema – tai garsioji finansinė piramidė, dėl kurios griuvo ir Lietuvos bankai, ir pasaulinio garso finansų kompanijos.

Šią schemą taiko ir verslo grupės, platinančios įvairius produktus, pavyzdžiui, *Herbalife*, *Amway Global* ir pan.

Vadinamosios „nereliginės sektos“, pasak religijotyryninko Arūno Peškaičio, yra grupės, kurios „*dažniausiai gamina gerus ir tinkamose laboratorijose ekspertuotus žolinius preparatus. Kai kada minėtomis grupėmis domisi religijotyryninkai, nes jų veikla yra panaši į vadinamųjų „psichokultų“ veiklą, o pati organizacijos struktūra grindžiama „finansinės piramidės“ principais.*“¹⁸

Apibendrinami egocentrinę „Naujosios minties“ sąjūdžio filosofiją, konstatuosime, kad žmogus bando tapti galingesnis už Dievą tada, kai ko nors bijo. „*Bet jeigu racionalistinis žmogus ir kaip pažįstantis, ir kaip būnantis subjectum praranda patikimą savo buvimo pagrindą, svarbiausiu egzistencinės patirties pavidalu, per kurį pasireiškia tokio žmogaus laikysena pasaulyje, tampa netikrumas. [...] kaip tik netikrumas yra toji pa-*

matinė filosofinė būseną, iš kurios išauga naujųjų amžių filosofija.“¹⁹

Lietuvos tautinė mokykla

Lietuvos tautinė mokykla²⁰ (kiti pavadinimai – Ateities mokykla, M. Ščetinino mokykla) taip pat laikytina *New Age* atmaina. Tarp jos įkūrėjų – munistai, Anastasijos sektos atstovai. Ši organizacija ieško žmonių, galinčių ją paremti, turinčių sodybas, kur ščetinininkai galėtų įsikurti. Savo veiklą jie teigia grindžiantys humanizmo, aktyvaus dalyvavimo, tolerancijos, meilės gamtai, Dievui, tėvynei ir žmonėms principais. Viešojo įstaiga „Tautinė mokykla“, įkurta 2004 m., siekia sukurti alternatyvią mokyklą, kurios pagrindas – humanistinė pedagogika.

„Humanistinę pedagogiką“ sukūrė Michailas Ščetininas (g. 1944 m. Dagestane) ir Šalva Amonašvilis (g. 1931 m. Tbilisyje). 1994 m. Rusijoje, Krasnodaro srities Tekoso kaime, buvo įkurta eksperimentinė M. Ščetinino mokykla, iš dalies susijusi su Rerichų, vėliau – ir Anastasijos sektos mokymais²¹. Tiesa, Rerichų teiginiai perteikiami pseudomoksliniu būdu, griebiamasi net neteisingos etimologijos (pvz., rus. *vospitanije* „auklėjimas“ dešifruojama kaip *v-os-pitanije* – „dvasinės ašies maitinimas“)²². Rusijoje M. Ščetinino mokykla pripažinta oficialiai, bet vertinama kontroversiškai, daug kas ją laiko sektantiška.

Amonašvilis šią mokyklą apibūdina taip: „*Čia nėra klasių, todėl niekas nepasakys, kelintoje jis ar ji klasėje; čia nėra pamokų įprastine to žodžio prasme; nėra ir vadovėlių bei mokyklinių programų; čia mokomasi mąstyti širdimi, spręsti protu, statyti rankomis ir visu gyvenimu.*“²³

Vaikai šioje mokykloje „patys rašo istoriją“, nes „mūsų istorija iškreipta rusofobų ir materialistų“, – aiškina Ščetininas²⁴. Tai internatinė mokykla, kurioje vaikai gyvena visą laiką. Jie mokosi ištisus metus, neturi atostogų. Vaikai mokomi statybos, amatų, kovos menų, rusų liaudies šokių ir dainų, užsienio kalbų. Tai ne tik primena Visariono bendruomenę, bet ir atliepia dabartinės Rusijos valdžios siekį perrašant istoriją sukurti naują, nacionalistinę kartą (niūri analogija: 1922–1945 m. Vokietijoje veikė militaristinė jaunimo organizacija *Hitler-Jugend*, kuriai 1933 m. priklausė 2,3 mln. vaikų ir paauglių.

Ne ką mažiau Rusijoje yra ir M. Ščetinino moki- nių).

Ką bendro ši prorusiška sekta turi su Lietuva, su lietu- viškumu? Nieko, išskyrus asmeninius interesus, kurie ten- kinami sumaniai manipuliuojant žmonių patiklumu, net naivumu. „Klaipėdos Kultūros ir švietimo centro „Harmo- nija“ visuomenininkų pastangomis ir lėšomis 1999 ir 2001 metais Klaipėdoje įvyko pirmieji du Lietuvoje (ir Baltijos valstybėse!) Š. Amonašvilio autoriniai penkių dienų semi- narai mokytojų kvalifikacijai kelti. Vėliau kiti entuziastai pe- dagogai ir tėvai organizavo šį seminarą Mažeikiuose, Vilniu- je ir Utenoje. 2007 metų pavasarį Šiaulių Gegužių vidurinė mokykla surengė respublikinę konferenciją „Ugdymo proceso humanizavimas: problemos ir perspektyvos“. Konferencijos moto buvo talpusis Š. Amonašvilio teiginys „Auginkite dva- singumą – dorovė pati ateis“. Šią konferenciją galime vadinti pirmu Lietuvos pedagogų bandymu kalbėtis apie Humanis- tinę pedagogiką (plačiau – skyrelyje „PIRMIEJI. Apie HP sklaidą Lietuvoje“). Gaila, bet HP idėjų sklaida Lietuvoje, lyginant kad ir su Latvija, dar labai lėta.“²⁵

Pseudogamtosauginė veikla, paremta Anastasijos, Vi- sariono sektų, M. Ščetinino mokyklos idėjomis, – XXI a. Lietuvos verslas numeris vienas. Tai pripažįsta ir munistas Aistis Vaicekauskas²⁶, tai matyti ir iš Lietuvos tautinės mo- kyklos/Ateities mokyklos įkūrėjų entuziazmo: remiantis humanistinėmis idėjomis, ketinama supirkti kuo daugiau žemės, kito nekilnojamojo turto. Prie to prisideda ir val- džios vyrams artimi asmenys, pvz., vienas Lietuvos tauti- nės mokyklos kūrėjų²⁷ yra Seimo nario Lino Mažeikos- Karaliaus brolis Justas Mažeika.

Grigorijaus Grabovojaus garbintojai

Už sukčiavimą nuteisto „mesijo“ iš Rusijos Grigorijaus Grabovojaus²⁸ (g. 1963 m. Kazachstane) idėjas Lietuvo- je propaguoja aiškiarege save vadinanti karteniškę Sigutė Venckaitytė (tikroji pavardė – Vladislava Katkuvienė)²⁹. 2000-aisiais ketvirtą dešimtį įpusėjusi moteris esą susapnavo Grabovojų, kuris pakvietė ją atvykti į Maskvą. Ten jos gyve- nime įvykęs virsmas, nes „Mokytojas“ atskleidė jai „mokslą, kaip žmogus gali išsigelbėti ir harmoningai vystytis“.

Venckaitytė išleido knygą „Akademiko G. Grabovojaus mokslas: gilios dvasinės technologijos“ (S. Jokužio leidykla- spaustuvė), sukūrė du tinklalapius³⁰, kuriuose propaguoja šio „mesijo“ mokymą. Lietuvoje ir Latvijoje yra keliasde- šimt aktyvių Grabovojaus garbintojų.

Venckaitytė samprotauja kaip įprasta ekstrasensams: „Pirmas būdas padėti sau – atleisti: pirmiausia sau, arti- mui, aplinkiniams, netgi priešui. Jeigu neatleidi – automa- tiškai užkerti kelią savo vaikų ir anūkų sėkmei. Energetinis laukas persiduoda ypatingai per moterį: jos mintys tarsi per siūlą susieina keliose kartose. Tai, koks žmogus užaugs, labai stipriai nulemia, kokias mintis į jį sudeda besilau- kianti motina. Išgijimas priklauso nuo žmogaus dvasinio išsivystymo lygio: apsivalęs jis turi pamilti save – kiekvie- ną savo kūno ląstelę. Svarbu į organą įnešti meilės mintį ir kartoti tai šimtus kartų. Jis tai „išgirsta“ greitai, nes tokiu jo išgijimu netiki mūsų protas.“

Vis dėlto ji linkusi ir pranašauti: „2008-ieji yra Dievo su- sigražinimo metai. Kaip tai įvyks – nežinau: gal per fizinį skausmą, o gal žmonėms kirs per pinigus. Jeigu kas man pačiai pasiūlytų sugrįžti į ankstesnį gyvenimą, duokit mili- joną – nė už ką nebeatsisakyčiau dabartinio kelio.“

2008 m. liepą Maskvoje Grabovojus buvo nuteistas 11 metų laisvės atėmimo bausme, bet spalį, peržiūrėjęs jo apeliaciją, bausmė sumažinta iki 8 metų³¹. Nustatyta 11 sukčiavimo atvejų, kai Grabovojus ėmė pinigus iš tėvų, ku- rių vaikai žuvo 2004 m. per įkaitų dramą Šiaurės Osetijos Beslano mokykloje. „Mokytojas“ žadėjo motinoms prikelti jų vaikus iš numirusiųjų. Tiesa, į Rusijos teisės saugos akiratį Grabovojus pateko dar 2001 m., kai pradėjo skleisti savo mokymą ir įrodinėjo galįs (už kelis tūkstančius JAV dole- rių) išgydyti vėžį, AIDS. 2006 m. apsisaukėlis suimtas vie- name Maskvos viešbutyje, kur vedė seminarą.

Šios pseudoreligijos kūrėjo garbintojai Lietuvoje klai- dina žmones jau vien žodžio „religija“ etimologija: „Žodis „religija“ turi senas šaknis, jis kilęs iš žodžio „realybė“. Tokiu būdu, religija – tai mokslas apie realybę. Kaip matyti, kartu su žodžiu „religija“ jau atsirado žodis „mokslas“. Pastebima kaip jie suartėjo. G. Grabovojus daug rašo apie tai. Kristus kalbėjo alegorine prasme ir ne visi galėjo suprasti jo žodžių tikrąją esmę. Jis kvietė atsisakyti ne nuo gyvenimo čia, o nuo gyvenimo įprastoje Sąmonės būsenoje, nes gyvenimą tokio-

je būsenoje negalima pavadinti gyvenimu tikrąja Dieviškąja prasme. Kristus kvietė pabusti iš tos Sąmonės būsenos, kurią jis sulygino su miego būseną ir įeiti į Dievo Karalystę, Dangaus Karalystę, į Amžinybę. Aišku, kad Kristus savo prisikėlimu pakvietė amžinam gyvenimui fiziniame kūne. Kalbėdamas apie Dieviškosios Karalystės prasmę, Kristus turėjo galvoje aukštesnius Sąmonės lygius (Dievo Karalystė – mumyse).⁶³²

Grabovojus teigia: „Savo užduotį matau ne tik išgydyme. Atlieku materijos regeneraciją (atstatymą) nepriklausomai nuo pirminės būsenos. Tai įrodo griovimo nelogiškumą, parodo gelbėjimosi technologijas ir realizuoja ekologinio saugumo fundamentalius principus.“⁶³³

Grabovojus⁶³⁴ save vadina antruoju Jėzumi Kristumi. Pasak jo, kai 1995 m. spalio 27 d. susitiko su bulgarų aiškiarege Vanga (Vangelija Pandeva Dimitrova-Gušterova, 1911–1996), ši išpranašavusi, kad po 20 metų Grabovojus pasieks to, apie ką svajoja. Nežinia, apie ką tada svajojo Grabovojus, bet į laisvę iš kalėjimo jis turėtų išeiti 2015-aisiais, t.y. būtent praėjus 20 metų nuo Vangos pranašystės. Tiesa, skeptikai, remdamiesi faktais, įrodinėja, kad su Vanga Grabovojus niekada nebuvo susitikęs. Beje, 2005 m. „mesijas“ pranašavo, kad 2008-aisiais jis taps Rusijos prezidentu...

Nepaisant žūlaus melo, ciniškų apgavysčių ir akivaizdžių nesąmonių, Čikagoje 2007 m. sausio 24 d. pradėjo veikti pirmoji pasaulyje Grigorijaus Grabovojaus Antrojo Jėzaus Kristaus Atėjimo Bažnyčia (*Grigory Grabovoy's Church of the Second Coming of Christ*), antroji tų pačių metų gegužės 9 d. atidaryta Bostone. Grabovojus įkalintas, bet jo garbintojai nesnaudžia – jau atsirado 12 „apaštalu“, iš kurių šeši – maskviečiai. ■

Tęsinys kitame numeryje

¹ VitAL Frater laiškas, 2008-12-01.

² VitAL Frater laiškas, 2008-12-18.

³ VitAL Frater laiškas, 2008-12-19.

⁴ Bene visus A. Crowley kūrinius originalo kalba galima rasti <http://www.hermetic.com/crowley/index.html>.

⁵ W. James, *The Varieties of Religious Experience*. New York, 1929, p. 92–93; <http://www.human-nature.com/reason/james/chap4.html>.

⁶ A. Šliogeris, *Transcendencijos tyla: pamatiniai filosofijos klausimai*. Vilnius: Pradai, 1996, p. 401.

⁷ T. Miller, *America's Alternative Religions*. State University of New York Press, 1995, p. 327.

⁸ W.D. Wattle (kartu su Ruth L. Miller), *Naujasis mokslas apie turta*. Vilnius: Obuolys, 2009.

⁹ Esther and Jerry Hicks, *The Teachings of Abraham. The Law of Attraction. How to make it work for you*. London: Hay House, 2006.

¹⁰ *Lietuvos ryto priedas „Rytai–Vakarai“*, 2009 m. gruodžio 5 d.

¹¹ <http://www.senukai.lt/verslumai>.

¹² <http://gyvenimoanalitikas.blogas.lt>.

¹³ R. Sharma, *Vienuolis, kuris pardavė „Ferrari“*. Kaunas: Luceo, 2005. Visos kitos R. Sharma knygos išleistos tos pačios leidyklos.

¹⁴ http://www.kabutes.lt/autorius/robin_sharma/333.

¹⁵ <http://www.sathyasai.lt/sites/dardar/article.php?sid=9>.

¹⁶ <http://ogmandino.com>.

¹⁷ <http://www.academynlp.com/lt/nlp.asp>.

¹⁸ <http://www.religija.lt/content/view/293/53>, 2004-11-17.

¹⁹ A. Šliogeris, *Transcendencijos tyla: pamatiniai filosofijos klausimai*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 362.

²⁰ <http://www.tautinemokykla.lt>.

²¹ <http://rodova.narod.ru>.

²² <http://www.humanistinedagogika.lt/index.php?psl=3.4>.

²³ <http://ps.1september.ru/1999/51/4-1.htm>.

²⁴ <http://www.ogoniok.com/archive/2000/4635/08-22-25>.

²⁵ <http://www.humanistinedagogika.lt/index.php?psl=1.3>.

²⁶ <http://moonis.wordpress.com/2008/03/09/ateities-mokykla>.

²⁷ <http://www.anastasija.lt/forum/viewtopic.php?f=3&t=1415&st=0&sk=t&sd=a&start=60>

²⁸ „Mesijas“ nuteistas 11 metų“, *Kauno diena*, 2008-07-08. <http://kauno.diena.lt/naujienos/kriminalai/-mesijas-nuteistas-11-metu-104177>.

²⁹ I. Šeškevičienė, *Išgyti nuo ligų yra tik vienas kelias – perkeisti save // Pajūrio naujienos*, <http://www.pajurionaujienos.com/?act=exp&sid=1826>.

³⁰ <http://sielos-mokslas.lt>, <http://harmonija.eforum.lt>.

³¹ <http://www.kommersant.ru/doc-y.aspx?DocsID=1041516>.

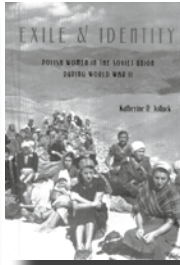
³² <http://sielos-mokslas.lt/terminai/mokslas-ir-religija>.

³³ <http://sielos-mokslas.lt/apie-g-p-grabovoju/grigorijaus-grabovojaus-mokymas-%E2%80%9Eapie-gelbejimosi-ir-harmoningavystymasi%E2%80%9C>.

³⁴ <http://ru.wikipedia.org/wiki/Грабоваой>.

³⁵ <http://www.g-taskas.lt/5r-soku-seminaras-vilniuje-rugsejo-8-10-d>.

³⁶ <http://www.gabrielleroth.com>.

Dalia Leinartė MARCINKEVIČIENĖ

LENKŲ IR LIETUVIŲ MOTERYS: 1940 ir 1941-ieji

Amerikiečių istorikės Katherine Jolluck aktuali ir jaudinanti studija „Tremtis ir tapatybė. Lenkų moterys Sovietų Sąjungoje Antrojo pasaulinio karo metais“ (*Exile and Identity. Polish Women in the Soviet Union During World War II*. Pittsburgh: University of Pittsburg Press, 2002), aptarianti lenkų moterų tremtį į Sovietų Sąjungos gilumą ir tautos genocidą 1940 m., paskatino palyginti ją su tremtinės Dalios Grinkevičiūtės atsiminimais „Lietuviai prie Laptevų jūros“ (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, pakartoti leidimai 2005, 2006). Abi knygas vienija jos herojų patirtis sovietų tremtyje. Tiesa, Dalia Grinkevičiūtė rašo apie tai, ką patyrė pati, o Katherine Jolluck apibendrintai pasakoja apie moteris, jėga ir prievarta ištremtas iš Rytų Lenkijos, kai ją okupavo Raudonoji armija. Trėmimai vyko keturiomis „bangomis“: 1940 m. vasarį, balandį, birželį/liepą ir 1941 m. gegužę, birželį. Skirtingi šaltiniai nurodo skirtingą išvežtų lenkų skaičių. Jolluck duomenimis, ištremta nuo 319 000 iki 980 000 vyrų, moterų ir vaikų. Knygoje ne tik aprašomas moterų patirtas smurtas, bet ir analizuojama, kaip moterys atsakė į kančias ir kokį naują moterų tapatumą formavo tremties kasdienybė. Jolluck knygos šaltiniai – unikalūs lenkų liudijimai, kuriuos inicijavo Lenkijos vyriausybė tremtyje Londone. 1941 m. birželio 22 d. prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas radikaliai pakeitė sovietinės valdžios požiūrį į Lenkiją – sovietai pradėjo traktuoti ją kaip sąjungininkę. Netrukus, liepos 30 d., buvo atkurti diplomatiniai santykiai tarp SSRS ir Lenkijos vyriausybės tremtyje. Pagal šią sutartį sovietai paleido iš kalėjimo generolą Vladislovą Andersą, kuriam pavedė formuoti lenkų armiją SSRS kovai su naciais. Liepos sutartis taip pat suteikė amnestiją lenkams, deportuotiems į Rusijos gilumą. Organizavusi ištremtų Lenkijos piliečių evakuaciją, vyriausybė paragino žmones liudyti apie savo

patirtas kančias ir surinko dešimtis tūkstančių evakuotų vyrų, moterų ir vaikų atsiminimų bei piešinių. Apie 20 000 jų dabar saugomi Huverio instituto archyve Stanfordo universitete JAV. Jolluck išanalizavo 1 864 moterų ir keletą šimtų vyrų liudijimus.

Analizės metodą autorei padiktavo pamatinės egzistencinės lenkų nuostatos. Kadangi namai ir šeima jiems yra vienos iš esminių vertybių, Jolluck iškėlė prielaidą, kad jų netektis keitė tremtinių, ypač moterų, tapatumą ir savivoką. Analizuodama tremtyje atsidūrusių tėvynainių tarpusavio santykius ir požiūrį į kitų tautybių piliečius, aptardama, kaip moterys sprendė iškilusias problemas svetimoje, joms priešiškoje aplinkoje, tyrinėtoja atskleidžia, ką lenkės laikė „normaliais, civilizuotais lyčių santykiais“, kokia šeimos struktūra joms atrodė priimtina, kokius vyrų ir moterų santykius jos suvokė kaip gerbtinus, o kokius – vertus paniekos ir nepriimtinus. Remdamasi moterų raiška privačiame gyvenime nelaisvės sąlygomis, knygos autorė atskleidžia esminius lenkų nacionalinės sąrangos principus.

1940 m. ištremtų lenkų socialinė sudėtis atitiko tarpukario Lenkijos visuomenės sudėtį: į Rusijos gilumą buvo išvežta 70% valstiečių, 21% darbininkų ir 5% inteligentų. Lenkai, kaip ir lietuviai, buvo tremiami į atšiauriausius ir tolimiausius SSRS rajonus. Panašios buvo ir trėmimo prielaidos – labai nedaug ištremtųjų lenkių pačios buvo lyderės ar aktyvios visuomenės veikėjos, beveik visos jos ištremtos dėl savo vyrų ar giminaičių užimamų pareigų, padėties ar veiklos. Tremtinės buvo išskirstytos po 33 sritis. 30% lenkių buvo išvežtos į Kazachstaną, 18% – paliktos Rusijos europinės dalies šiaurėje, 16% – išgabentos į Sibirą, 6% – apgyvendintos Volgos rajone. Dalis moterų pateko į Uzbekiją, Kirgiziją, Ukrainą, Baltarusiją ir Vorkutą. Lietuvei Daliai Grinkevičiūtei taip pat teko viena ilgiausių tremties

kelionių – kartu su 450 lietuvių ji atsidūrė poliarinėje tundroje, negyvenamoje Trofimovsko „gyvenvietėje“. Lietuvių ir lenkų šeimos panašiai išgyveno okupacijos pradžią, kai jų gimtinėje pasirodė rusų kareiviai. Jolluck cituoja ištrauką iš moterų atsiminimų, kuriuose atsispindi siaubas ir neviltingas: „Vaikai, viskas baigta, ateina bolševikai.“ Tiek lietuviams, tiek lenkams, Sovietų Rusija vienareikšmiškai įkūnijo blogio imperiją.

Dalia Grinkevičiūtė aprašo alinantį nepakeliamai sunkų fizinį darbą „laukuose po 18 val.“, tačiau suvokia jį kaip savaime suprantamą kankinimo būdą. O lenkės, pagal Jolluck pateiktus apibendrinimus, dažniausiai iki pat deportacijos pabaigos negalėjo susitaikyti su fiziniu darbu, „nepriimtinu lenkei moteriai“. Jas ypač žeidė, kad yra verčiamos dirbti vyriškus darbus: kirsti medžius, plukdyti juos upe ir pan. Tai jos laikė cinišku savo prigimties paniekinimu. Faktą, kad tremtis ištrynė skirtumus tarp lyčių, lenkės suvokė kaip „laukinių“ rusų gyvenimo taisyklių taikymą „civilizuotiems“ žmonėms. Iš tikrųjų, 1940 m. Rusijoje darbai jau nebuvo skirstomi į „vyriškus“ ir „moteriškus“. 42% sunkiosios pramonės darbininkų sudarė moterys, statybose jų dirbo 21%. Deportuočių lenkių nuostatas dėl fizinio moterų darbo palaikė ir lenkai vyrai: „Mes turime žiūrėti, kaip jie verčia lenkes klampoti per sniegą ir dirbti šitokiam šaltyje.“ Apskritai, skirtingai nei lietuviams, lenkės savaip didžiavosi, kad priklauso silpnajai lyčiai ir negali įvykdyti drakoniškų dienos normų: „Mes, lenkės, nepratusios prie sunkaus darbo.“ Jolluck teigia, kad lenkės net ir nesistengė vykdyti išdirbio normų, atsiminimuose nuolat pabrėždavo: „Mes buvome tik silpnos moterys.“ O Grinkevičiūtė, kaip ir kitos lietuvių tremtinės, dirbo daugiau, nei leido fizinės jėgos: „Vyrai neša po du maišus. Man užkelia maišą su miltais. Žengiu žingsnį. Akyse aptemo, pilvo apačioje tarsi peiliu pervažiavo, jaučiu, kad siūbuoju. Atsipeikėjau – guliu denyje, krintantis maišas išnarino petį. Priėjęs prižiūrėtojas rusas paklausė: „Kiek tau metų?“ – „Penkiolika.“ – „Keista, penkiolikos metų ir maišo nepakeli. Pas mus dvylikos metų jau krauna. Supuvus liaudis.“

Tremtis iškreipė gimtojoje šalyje įprastus lyčių vaidmenis, ir tai viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl deportuotos lenkės buvo apimtos neviltingos ir pasipiktinimo. Lenkes ypač gniuždė ir žemino tai, kad jas, besimaudančias pirty-

je, stebi rusų sargybiniai. Grinkevičiūtė irgi rašo, kad moterims tekdavo nuogoms maudytis ne tik rusų sargybinių, bet ir vyrų tremtinių akivaizdoje. Tačiau lietuvių pasitelkia humorą net slogiausioje situacijoje: „Vyrai turi praustis atskirai, bet čia viskas susimaišė: moterys prausiasi su vyrais. Kokia gali būti gėda, jei vieni kitus matom barake visokiomis pozomis, atliekančius įvairius gamtos reikalus. Ar su drabužiais, ar be jų, vis tiek utėlė jauties. [...] Krikštaniene prausia savo sunkiai bėpastovintą vyrą ir sako Grockiui: Jei tu turėtum paskolinti bulvių, duonos, tai domintum mane, o dabar...“

Tremtinės skirtingai suvokė ir vyro kaip „gelbėtojo“ vaidmenį. Pasak Jolluck, lenkės vylėsi, kad jas išgelbės lenkai vyrai, jos nesijautė pajėgios pačios išgyventi tremtį. Grinkevičiūtės atsiminimai liudija, kad lietuvių nepuoselėjo didelių vilčių vyrų atžvilgiu, pačios jautėsi atsakingos už savo išgyvenimą.

Jolluck teigimu, lenkės akcentavo ne tik distinkciją „vyras-moteris“, bet ir tautybę – ne lenkus vertino pagal jų „surusėjimą“. Vidurinės Azijos moterų apskritai nelaikė individualiais, nemanė, kad jos gali turėti motiniškų jausmų, būti auklėtojos ar patriotės. O šie asmenybės bruožai lenkėms buvo svarbiausi, nusakant žmogiškąją vertę. Azijietis joms atrodė ypač necivilizuotas, tamsios ir nieko vertos. Grinkevičiūtės atsiminimai liudija gerokai tolerantiškesnę požiūrį į kitas tautybes – viską lemia ne nacionalinė priklausomybė, bet žmogaus elgesys. Antai apie sargybinių rusų ji rašo: „žvilgsnis, kurį į mane bedė juodbruvus plieninėm akim čekistas, buvo man žiauresnis už smūgį. Tai buvo vergų pirklio žvilgsnis, tiriantis, kiek turiu raumenų, kiek iš manęs galės išspausti.“ O rusė mokytoja aprašoma buvus „simpatiška“. Žmonių „surusėjimas“ neturėjo įtakos Grinkevičiūtės vertinimui. Rusiškai kalbantis žydas Samodurovas buvo lietuvių gerbiamas gydytojas, nes stengėsi gelbėti žmones nuo bado, kaip ir jo pagalbininkė rusaitė Fania. O rusė gydytoja Gluško, pasak Grinkevičiūtės, buvo išsigimėlė ir idiotė. Lenkas prižiūrėtojas Sventickis – žmogus, žiaurumu pamynęs žmoniškumą. Ukrainiečius lenkės tremtinės niekino kaip nevertus civilizuoto žmogaus vardo, o lietuvių prisimena, kad jie buvo draugiški ir nuoširdūs.

Skiriasi ir požiūris į savo tautiečius. Lenkės tik retais atvejais vertina juos kritiškai. O Grinkevičiūtė žmogišką-

sias vertybes iškelia aukščiau už tautiškumą. Jai nepriimtina kai kurių lietuvių arogancija ar panieka kitiems: „Ponia Žukienė [...] į visus žiūri iš aukšto, kadangi ji buvo pulkininko žmona. Prieidavo vargšė iki anekdotų. Buvo tokie žydai, brolis ir sesuo, nepamenu pavardės, tik vardą atsime nu – Dora. Jie turėjo Šiauliuose malūną. Žukienė reikalavo paramos iš jų, žadėdama padaryti protekciją pas savo vyrą, kai po karo norės atstatyti malūną. Arba Adoliui Ašmontui, paliegusiam 15 metų berniukui, dar Altajaus krašte prašydama, kad jis atneštų jai iš miško malkų, žadėjo, jog jis bus priimtas į karo mokyklą be eilės.“ Ji smerkia tuos lietuvius, kurie vagia iš kitų tremtinių: „Morkutė Genė – nešvarių rankų mergina, kleptomanė“, kurie neužjaučia silpnėsnių: „Lietuvė brigadininkė reikalauja išeiti iš brigados, jei ji nesugeba dirbti su suaugusiais: Kelk, po velnių, jei nepajėgi, išeik iš brigados.“ Pripažįsta, kad lietuviai nedraugiški, ciniški: „Prisimenu, kai mus sodino į vagonus Bijske, visi veržėsi prie vagonų, tarsi bijotų, kad, jei pavėluos, tai paliks. Užtat ir sėdėjom kaip silkės, vieni kitiems ant galvų. Krikštanis įsikabino į raudono prekinio vagono rankenas ir atkakliai darbavosi kojomis ir liemeniu, stengdamasis nustumti kitus ir pirmutis išokti. Tada, stovėdama atokiau, supratau, kad šis žmogus, kad pasiektų savo tikslą, peržengs per kiekvieno lavoną.“

Lenkų tremtinės priskyrė save aukštesnei civilizacijai ir tapatinosi su Vakarų kultūra. Vienu pagrindinių vakariečiųkumo ir civilizuotumo kodų laikė savąjį švaros supratimą. Jos su panieka žvelgė į rusų karininkų, prižiūrėtojų, gydytojų ir kitų tarnautojų šeimas, gyvenančias mediniuose barakuose, vadino tai gyvulišku gyvenimu. Lenkės niekino rusų didžiavimąsi savo socialiniu „išskirtinumu“, vadovaujančiu vaidmeniu. Lietuvėms toks požiūris, atrodo, nebuvo būdingas.

Kita vertus, nors tremties patirtys formavo kiek skirtingas lietuvių ir lenkių moterų tapatybes, tačiau patriotiškumą jos suvokė vienodai ir vienareikšmiškai. Reikalavimą būti lojaliam savo tautai ir lenkės, ir lietuvės taikė tiek suaugusiems, tiek vaikams. Deportuotas moteris kaustė baimė, kad vaikai bus indoktrinuoti ir surusės. Kaip teigia Jolluck, dauguma lenkių tremtinių buvo pasiryžusios paaukoti viską, kad vaikai išliktų lenkais ir savo šalies patriotais. Tik bado mirties akivaizdoje motinos ap-

sisprendavo atiduoti vaikus į sovietinės valstybės rankas ir suvokdavo šį poelgį kaip dvasinį vaikų praradimą.

Pataikūnai ir prisitaikėliai tremtyje buvo negerbiami. Grinkevičiūtė rašo apie Lietuvos žydą Borisą, kuris buvo labai simpatiškas ir visų mėgstamas. Tačiau, kai jam amputavo ranką, o jis vis tiek meilikuojamai šypsojosi savo skriaudikui Sventickiui, Grinkevičiūtė išvadino Borisą šlykščiu padlaižiu, atgrasiu ir negražiu. Panašiai neigiamai ir lenkės, ir lietuvės vertino tas moteris, kurios, kad išsigelbėtų nuo bado, tapdavo rusų prižiūrėtojų meilužėmis. Tačiau lietuvės tokių moterų atžvilgiu nebuvo vienodai griežtos. Jei mergina pradėdavo gyventi su savo kankintoju, ji būdavo vienareikšmiškai pasmerkiama. Bet apie moteris, retkarčiais flirtuojančias dėl duonos kąsnio, Grinkevičiūtė rašo su atlaidžia pašaipą: „Motina jo [vaiko] neskriaudžia, dalijasi viskuo. Po pasimatymų visada jam ką nors parneša. Iširus flirtui su Mavrinu, pradėjo su mokyklos direktorium Guliajėvu, paskui su radijo stoties viršininku, paskui su Grigorjėvu, Sventickiu ir t.t. Tai nėra pasileidusi moteris, ji tik mėgsta flirtą. Ir aš negaliu tvirtinti, kad ji buvo jų meilužė, nors jie tikriausiai to reikalavo: „Sunku, Dalia, labai sunku flirtuoti, šypotis, sukti galvą, kai esi be sijono, o vartinių kelnų klynas išplyšęs, vatos gabalai karo ant užpakalio, nuolat reikia jį dengti su skara, kad nesimatytų skylės, o per nugarą eina geram bute atsilusios utelės. Norisi prispausti prie sienos ir sutrinti jas, pasikasyti, o čia šypotis reikia, nors pilve kurkia. Sunku, Dalele, flirtuoti Užpoliarėje.“ [...] Ją visi mėgsta, nes yra geros širdies, linksma ir juokinga.“

Jolluck analizė atskleidė, kad lenkės tremtyje buvo gerokai vieningesnės negu lenkai vyrai. Nepaisydamos kultūrinių, o neretai ir socialinių skirtumų, lenkės stengėsi išlaikyti glaudžius tarpusavio santykius, puoselėjo „grupės“ jausmą. O lenkai vyrai atsiminimuose rašė, kad „gyveno kiekvienas sau, kaip vilkai“. Ir kad dažnai jie „savo asmeninius interesus kėlė aukščiau už tautinius. Vyrai tarpusavyje laikėsi atskirai pagal socialines grupes (valstiečiai, inteligentai, darbininkai). Solidarūs buvo tik grupės viduje.“

Dalios Grinkevičiūtės atsiminimai rodo, kad lietuviai nebuvo taip ryškiai susiskirstę pagal lytį, jų požiūriai daugeliu atvejų buvo panašūs. ■

Rimantas MORKVĖNAS

JONO BUDRIO VAIDMUO KLAIPĖDOS SUKILIME

Neseniai turėjau progą dar kartą apsilankyti Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA), kuris įsikūręs atokiame Naujosios Anglijos užkampyje Putname, JAV Konektikuto valstijos šiaurės rytuose. Šalia jo plyti kuklios, bet labai gražiai tvarkomos Švč. Mergelės Marijos seserų lietuviško vienuolyno valdos. Šis vienuolynas visada svetingai priglaudžia iš Lietuvos užklystančius – dabar, deja, jau retokai – archyvo tyrinėtojus.

ALKA yra turtingas, bet tik iš dalies sutvarkytas archyvas, vis dar papildantis nauja medžiaga iš privačių ir visuomeninių šaltinių. Jį prižiūri savanoriai talkininkai, todėl tvarkymas vyksta lėtai ir ne visada pagal klasikinės archyvų taisykles. Taigi, ieškant dokumentų, čia dažniau praverčia ne profesiniai įgūdžiai (nelabai galiu jais ir pasigirti), o intuicija ar paprasčiausias pripratimas prie tos vietos.

Šį kartą Putname, be kitų dalykų, ieškojau medžiagos, susijusios su buvusio ilgamečio Lietuvos generalinio konsulo Niujorke (nuo 1936-ųjų iki mirties 1964 m.) Jono Budrio asmenybe ir veikla. Retas mūsų diplomatas galėtų pasigirti tokia spalvinga ir net paslaptinga biografija kaip jis. Apie jį nemažai žinojau jau anksčiau, bet rūpėjo tas žinias papildyti, galbūt ir patikslinti iš kitų šaltinių. Laiko turėjau nedaug, bet kai ką įdomaus pasisekė surasti.

Jonas Budrys (tada – Polovinskas) gimė 1889 m. Kaune, čia baigė gimnaziją, o vėliau ilgai dirbo, mokėsi, tarnavo kariuomenėje Rusijoje, net tolimajame Vladivostoke. 1921 m. grįžęs į nepriklausomą Lietuvą, jis netrukus tapo šalies kontržvalgybos tarnybos viršininku. Eidamas

Jonas Budrys – sukilėlių vadas Klaipėdoje, 1923 m. sausis

šias pareigas, Jonas Polovinskas 1922 m. vasarą aktyviai įsitraukė į Klaipėdos krašto reikalus, dėl kurių pasivadino Budriu, taip įgydamas naują pavardę visam gyvenimui.

Apie 1923 m. Klaipėdos sukilimą mes vis dar nepakankamai kalbame ir rašome. O tai buvo drąsus žygis, kuriuo mūsų tauta tikrai gali didžiuotis! Remdamasis ALKA medžiaga, čia trumpai priminsiu svarbiausius sukilimo įvykius. Pateiksiu ir vieną kitą tų įvykių smulkmeną, bandydamas kiek daugiau atskleisti Jono Budrio ir kitų svarbių to meto asmenybių vaidmenį.

Tuo lemiamu Klaipėdai laikotarpiu Lietuvos ministro pirmininko, kartu ir užsienio reikalų ministro pareigas ėjo Ernestas Galvanauskas. Skirtingai nuo daugumos mūsų

jaunos valstybės veikėjų, gavusių išsilavinimą Rusijoje, jis buvo baigęs aukštuosius mokslus Belgijoje ir ilgokai dirbęs Vakarų Europoje. Po daugelio metų Stasys Lozoraitis vyresnysis užsiminė, kad, 1919 m. rudenį ministru pirminku tapus Galvanauskui, jam ir kitiems jauniems vyriausybės kanceliarijos darbuotojams buvę nelengva prisitaikyti prie naujojo vadovo ir vakarietiško jo manierų. Bet vėliau esą viskas išsilyginę – tik nežinia, ar jie, „čiabuviai“, pasikeitę, ar jis prie jų pritaipęs...

1922 m. pabaigoje Lietuvos tarptautinė padėtis gerokai sustiprėjo – ji buvo priimta į Tautų Sąjungą, pagaliau sulaukė daugelio didžiųjų valstybių pripažinimo. Bet Klaipėdos kraštas, Versalio sutartimi atskirtas nuo Vokietijos, vis dar kybojo tarp dangaus ir žemės. Santarvininkų sprendimu, nuo 1920 m. pradžios kraštą administravo prancūzai, kurie Klaipėdoje laikė nedidelę (apie 200 kareivių ir 30 karininkų), bet gana gerai ginkluotą įgulą. Jiems talkino apie 400 žandarų – daugiausia buvusių vokiečių karių. Krašte iš esmės dar galiojo Vokietijos viešojo teisė, kartais papildoma Prancūzijos prefekto ir Santarvės vyriausiojo komisaro Gabrielio Jeano Petisné įsakais. Kartu su prancūzų administracija veikė ir vietinė vokiečių direktorija.

Klaipėdos krašte tuo metu beveik pusė gyventojų buvo lietuviai, kita pusė – vokiečiai. Bet tik dalis vietos lietuvių tikrai norėjo, kad kraštas būtų prijungtas prie Lietuvos. Kiti – daugiausia vadinamieji laukininkai arba ūkininkai – buvo tam abejingi ir nenorėjo jokių permainų. Valdant prancūzams, suklestėjo spekuliacinė prekyba, nes nebuvo muitų, kertant sieną su Vokietija, o ir siena su Lietuva buvo prasitokai saugoma. Sparčiai plito „laisvojo krašto“ idėja, kurią palaikė Prancūzija, prie to linko ir kitos Santarvės šalys. Tuo ypač suinteresuota buvo Lenkija, kuri turėjo ribotą priėjimą prie Baltijos jūros ir jau buvo gavusi tam tikrų tarptautinių pažadų, kad galės naudotis Klaipėdos uostu ir Nemuno upe.

Lietuvos vyriausybei sugriežtinus muitus ir pasienio apsaugą, Klaipėdos krašto ūkinė ir finansinė padėtis ėmė sparčiai blogėti. Klaipėdos uostas, neturėdamas natūralaus užnugario, merdėjo. Ėmė aiškėti, kad „laisvojo krašto“ idėja vargu ar bus vaisinga. Vokietija taip pat nebuvo linkusi jos palaikyti, nes jau turėjo aibes problemų su kitu „laisvuju miestu“ – Dancigu (Gdansku). Įvairaus rango

vokiečių pareigūnai, reikšdami „asmeninę nuomonę“, užsimindavo lietuviams, kad šie aktyviau kištųsi į Klaipėdos reikalus. Tokių užuominų teko išgirsti ir Vincui Krėvei, ir Jonui Budriui, ir net pačiam Ernestui Galvanauskui.

Sovietų Rusija taip pat žaidė savo žaidimus. Sovietams buvo svarbu atkirsti nuo Klaipėdos Lenkiją, todėl jie buvo linkę verčiau palaikyti daug silpnesnę Lietuvą arba bent jau jai netrukdyti. Tai Galvanauskui pakankamai aiškiai patvirtino užsienio reikalų komisaras Georgijus Čičerinas, kai 1922 m. rudenį, vykdamas traukiniu į Berlyną, lietuvių kvietimu buvo sustojęs „užkandžių“ Kaune.

Šiomis aplinkybėmis Galvanausko vyriausybė nusprendė veikti ryžtingai. Slaptame posėdyje buvo pritarta planui suorganizuoti Klaipėdos krašto gyventojų sukilimą, kurį turėjo ginklu paremti civiliais perrengti Lietuvos kariai. Apie šį labai rizikingą planą nebuvo pranešta nei Seimui, nei jo komitetams. Tad visa atsakomybė teko vyriausybei ir asmeniškai Galvanauskui.

O Budrys jau nuo 1922 m. rugpjūčio slaptai veikė pačiame Klaipėdos krašte. Jo uždavinys buvo ne tik atlikti žvalgybą, ištirti sukilimo galimybes, bet ir pradėti jį organizuoti. Klaipėdoje apie šią misiją žinojo tik oficialus Lietuvos atstovas šiame krašte Jonas Žilius ir jo bendramintis klaipėdietis Erdmonas Simonaitis. (Budrio spėjimu, būtent Žilius bus subrandinęs sukilimo idėją ir sugebėjęs ją „užkrėsti“ Galvanauską.) Galima tik stebėtis, kad pasirengimą sukilimui pavyko išlaikyti paslapyje net kelis mėnesius, iki pat aktyvių veiksmų pradžios.

Simonaitis buvo svarbiausias Budrio pagalbininkas šiame geros konspiracijos reikalavusiame darbe. Jiedu skersai išilgai išvažinėjo visą Klaipėdos kraštą ir galiausiai tapo tikrais draugais. Pasak Budrio, „Erdmonas buvo pilnas sumanymų, entuziazmo, drąsus ir neturėjo nei tada, nei vėliau mažiausių asmeninių interesų“. Tos kelionės ir pokalbiai, deja, patvirtino nuogastavimus, kad aktyvių sukilimo dalyvių tarp vietinių gyventojų nebus daug ir svarbiausius karinius veiksmus teks atlikti savanoriams iš Lietuvos.

Parengiamieji sukilimo darbai buvo iš esmės baigti Naujųjų – 1923 – metų išvakarėse. Prisimindamas tas dienas, Budrys rašė: „Nervai visiems, kurie buvo įtraukti į sąmokslą, buvo įtempti iki aukščiausio laipsnio. Laukti buvo neįmanoma ir pavojinga.“

Naktį iš sausio 4 į 5 d. Budrys grįžo į Kauną ir tiesiog iš stoties nuvyko į kariuomenės štabą, kur posėdžiavo Karo taryba. Čia ir paaiškėjo, kad dar nėra paskirtas sukilimo vadas, turėsiantis vadovauti karo veiksmams. Krašto apsaugos vadovybėje buvo abejojančių operacijos sėkme, be to, tarp aukštų karininkų neatsirado savanorių, kurie būtų sutikę vesti į Klaipėdą ne reguliarius kariuomenės dalinius, o neaiškaus statuso „civilius“. Posėdyje netikėtai pasiūlyta vado pareigų imtis pačiam Budriui ir šis, pareiškęs, kad jam tai būtų didelė garbė, sutiko.

Tačiau oficialaus paskyrimo dar nebuvo, o visą kitą dieną tarp aukštų kariškių virė intrigos – siekta tam sutrukdyti ir net atšaukti pačią operaciją. Opozicionieriams buvo pavykę perkalbėti patį krašto apsaugos ministrą Balį Sližį, bet galiausiai, įsikišus ministrui pirmininkui Galvanaskui, tas „grynai kariškas“ reikalas buvo išspręstas.

Budrys pasakojo, kad Galvanaskas, išlydėdamas jį ir linkėdamas sėkmės, paprašė saugoti ir prancūzų karių gyvybes, patarė neskubėti pulti Klaipėdos, o apgulti miestą ir laikyti. Nevalia pamišti, kad jie yra sukilėliai, o ne reguliari kariuomenė. Galiausiai pridūrė: „Jei gausite mūsų įsakymą grįžti – neklausykite. Valdžios rolė viena – jūsų kita. Ar supratote?“

Praktiniams pasirengimams Kaune buvo skirtos vos kelios dienos. Budriui aktyviai talkino jo draugai štabo karininkai, tvirtai rėmė patyręs kariuomenės vadas pulkininkas Juozas Stanaitis. Sausio 9-osios vakare sukilėlių traukinys pajudėjo iš Kauno. Pakeliui kariai ir karininkai persirengė iš anksto parūpintais civiliais drabužiais. Radviliškyje jie sutiko kitą traukinį, kuriuo kapitono Mykolo Kalmantavičiaus-Bajoro vadovaujama savanorių grupė važiavo iš Panevėžio Tauragės link. Po trumpo pasitarimo Budrio traukinys pasuko į Mažeikius, iš ten – per Latvijos Priekulę – pasiekė Skuodą ir sustojo Kretingoje. Latviams buvo pasakyta, kad čia keliauja darbininkai į Šventosios uosto statybas...

Sausio 11-osios paryčiais iš Didžiosios Lietuvos atvykę būriai pėsčiomis slapta perėjo sieną ir atsidūrė Klaipėdos krašte. Iš viso jų susidarė apie 680, šešios kuopos. Nemaža dalis savanorių turėjo menką karinį pasirengimą, tarp jų buvo paprastų ūkininkų ir net vyresniųjų klasių gimnazistų. Perėję sieną, visi užsirišo žalius raiščius ant rankovių ir

virto Mažosios Lietuvos sukilėliais. Sutartose vietose juos pasitiko bendraminčiai klaipėdiečiai. Sukilimo išvakarėse, sausio 9 d., neseniai suburtas Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas, kuriam pirmininkavo Martynas Jankus, Šilutėje paskelbė manifestą, reikalaujantį prijungti šį kraštą prie Lietuvos.

Be kliūčių įžengę į Klaipėdos kraštą, savanoriai nesusilaukė pasipriešinimo nei užimdami Pagėgius, nei Šilutę, nei kitas mažesnes gyvenvietes. Priešintis pradėta tik Klaipėdos priemiesčiuose, kur krito pirmosios sukilėlių aukos. Bet jau sausio 13-osios rytą jie visiškai apsupo miestą iš sausumos pusės.

Tomis dienomis pasaulio dėmesys buvo nukreiptas į priešingą nuo Klaipėdos pusę. Prancūzijos vyriausybė, kaltindama Vokietiją, kad ši nepristatė pagal Versalio sutartį nustatyto akmens anglių kiekio, sausio 11 d. pasiuntė savo kariuomenę į Rūro kraštą. Šis žygis sukėlė didelį tarptautinį sąmyšį, jam nepritarė net artimiausi prancūzų sąjungininkai.

Tokios aplinkybės, be abejo, buvo labai palankios Lietuvai. Klaipėdoje apsupta prancūzų įgula vargu ar galėjo tikėtis greitos saviškių pagalbos. Tačiau Petisnė nesutiko pasiduoti ir Budrys ėmė telkti pajėgas lemiamam puolimui. Rizikuodamas atidengti užnugarį, jis nusprendė iškviesti iš Pagėgių Bajoro vadovojamą kuopą, kuri iš visų sukilėlių dalinių buvo bene geriausiai kariškai parengta.

Tiesą sakant, rizika buvo apskaičiuota, nes puolimas iš už Nemuno buvo sunkiai tikėtinas. Prieš pat sukilimą Budrys savo kanalais buvo gavęs slaptą vokiečių pageidavimą, kad lietuviai demonstratyviai užimtų Tilžės tilto Vokietijos perėjimo punkto raštinę! Kai Bajoro kariai, vykdydami prašymą, atvyko į šį pasienio punktą, jie rado ten „tik porą vyresnio amžiaus tarnautojų, kurie tuoj parodė į gražiai, su vokišku tvarkingumu, net diržais surištus 34 senus šautuvus“. Taigi Vokietija ne tik nebandė lietuviams trukdyti, bet dar ir norėjo santarvininkams parodyti, neva ji pati buvo „užpulta“ sukilėlių...

Naktį iš sausio 14 į 15 d. prasidėjo lemiamas Klaipėdos puolimas. Budrys, išvakarėse aplankęs visas savo kuopas, nusprendė, kad ilgiau delsti negalima. Atšiaurus žiemos oras buvo nepalankus miestą apsiautusiems savanoriams, kurie lauke turėjo kęsti šaltį ir smarkų vėją. Puolama buvo

iškart keliomis kryptimis, pasipriešinimas ne visur buvo vienodas. Šiuose mūšiuose žuvo vienos kuopos vadas Eduardas Noreika. Puolančiųjų gretas papildė kaip tik laiku atskubėjusi Bajoro kuopa ir kita savanorių grupė, atvykusi iš Šilutės, tarp jų, beje, buvo būrelis Amerikos lietuvių kartu su būsimu įžymiu lakūnu Steponu Dariumi.

Gynėjų branduolys traukėsi į miesto centrą, o paryčiais susitelkė aplink prefektūrą. Prancūzų kulkosvaidžiai kyšojo per visus dviejų aukštų langus ir šluote šlavė puolančius drąsuolius. Čia žuvo daugiausia lietuvių savanorių, tarp jų ir jaunas leitenantas Barkauskas, bandęs įmesti granatą į prefektūrą. Tačiau Bajoro vadovaujama kuopa sumaniais manevrais perlaužė situaciją savo naudai. Prancūzams po įnirtingų mūšių ėmė stigti šovinių, o ir didelių motyvų žūtibūtinai kautis svetimoje žemėje jie neturėjo. Apie vidurdienį prefektūros antrojo aukšto lange pasirodė balta „vėliava“ – nuo stalo sugriebta staltiesė reiškė, kad jie pasiduoda...

Tuo metu kitos sukilėlių kuopos užėmė visus svarbiausius miesto objektus – uostą, geležinkelio stotį, tiltus. Netrukus prefektūroje įvyko trumpas derybos, po kurių Budrys ir prancūzų dalinio vadas majoras H. Thibaut pasirašė paliaubas. Visas miestas atsidūrė sukilėlių žinioje, išskyrus prancūzų kareivines ir prefektūrą. Draugiškumo ženklan Budrys nusprendė gražinti prancūzams jų ginklus ir leisti laisvai susisiekti su uoste esančiais laivais. Dar sausio 14 d. senoji direktorija išsibėgiojo, o naujosios pirmininku buvo paskirtas Erdmonas Simonaitis, kuris nedelsdamas ėmėsi kasdieninių miesto ir krašto reikalų.

Karinė pergalė buvo pasiekta, tačiau laukė ilgos ir sunkios derybos su santarvininkais dėl Klaipėdos krašto. Šiose derybose Lietuva jau galėjo naudotis „įvykusio fakto“ politikos pranašumu. Pergalės kaina – 20 žuvusių lietuvių sukilėlių, kurių daugelio tikros pavardės, matyt, taip ir liks nežinomos... Prancūzų žuvo tik 2, nes sukilėliai tikrai stengėsi „atlikti šią skaudžią operaciją neskausmingiausiu būdu“, kaip to prašė ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas.

Būtent Galvanauskui teko sunkiausia derybų su Prancūzija ir kitais santarvininkais našta. Žinoma, jam reikėjo kuo naujesnės ir tikslesnės informacijos, kas iš tikrųjų vyksta Klaipėdos mieste ir krašte. Telefono ryšio su Kaunu

tuo metu nebuvo, tad nuo pat sukilimo pradžios kiekvieną vėlyvą vakarą, net po vidurnakčio Budrys su Galvanausku bendraudavo telegrafu. Patikimi tarnautojai abiejose pusėse užtikrino ryšio slaptumą. Tai truko daugiau kaip mėnesį.

Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas jau sausio 19 d. Šilutėje sukvieta didelį viso krašto atstovų susirinkimą, kuriame nutarta jungtis su Lietuva, prašant plačios autonomijos. Lietuvos Seimas sausio 24 d. pritarė Klaipėdos krašto gyventojų valiai ir pažadėjo jam autonomines teises. Tačiau Prancūzija ir kiti santarvininkai, atsitokėję po netikėto Lietuvos akibrokšto, ėmėsi energingų diplomatiinių veiksmų.

Pirmą kartą prancūzai per savo atstovą Kaune Jeaną Padovani pareiškė protestą tada, kai sukilėliai dar tik įžengė į Klaipėdos kraštą. Lietuvos vyriausybė notą atmetė, tvirtindama, kad tai tik vietos gyventojų veiksmai. Vėliau jau pats Prancūzijos ministras pirmininkas Raymond'as Poincaré atsiuntė ultimatyvią telegramą, reikalaujamas atitraukti Lietuvos kariuomenę iš Klaipėdos. Į tai Galvanauskas atsakė: mūsų kariuomenės krašte nėra, vyksta tik sukilimas prieš vokišką direktoriją, o jam padeda lietuvių savanoriai. Dar po kelių dienų pareikalauta, kad Lietuva nepraleistų savo savanorių į Klaipėdos kraštą. Tada pažadėta imtis priemonių, kad būtų sustabdytas savanorių judėjimas, net nusiųstas artilerijos dalinys „Lietuvos pasieniui sustiprinti“, nors tos sienos realiai jau nebebuvo...

Paryžiaus pyktis vis didėjo – į Prancūzijos užsienio reikalų ministeriją iškvietas Lietuvos pasiuntinys Oskaras Milašius buvo rūsčiai išbartas, jam pagrasinta, kad sukilėliai bus „sumesti į jūrą“. Laimei, jokių jėgos veiksmų imtasi nebuvo. Nuspręsta tik pasiųsti į Klaipėdą Santarvės komisiją.

Prancūzo Clinchant'o vadovaujama komisija atvyko sausio 25 d. Lietuva nusiuntė į Klaipėdą savo įgaliotąją atstovą Antaną Smetoną, kuris atvyko su patarėju Antanu Merkiu. Santarvininkų komisija iš pradžių bandė ignoruoti Kauno delegatus, ultimatyviai reikalavo paleisti visas sukilėlių karines formuotes ir Simonaičio direktoriją.

Į ultimatumą, sausio 27 d. vakare atsiųstą krašto Gelbėjimo komitetui, nusprendė raštu atsakyti pats Budrys, kaip karo vadas. Jis trumpai priminė su prancūzų dalinio

vadu pasirašytas paliaubas, pagrasino, kad atsakomybė dėl jų nutraukimo gultų ant santarvininkų, ir įžūliai pareikalavo duoti atsakymą per vieną valandą! Dėl visa ko Budrys dar surengė parodomąjį ginkluotų sukilėlių naktinį patruliavimą miesto centre. Komisija, ilgai nedelsdama, per pasiuntinį atsiuntė atsakymą, kad paliaubos lieka galioti, bet perspėjo apie nepaklusnumą būtinai pranešianti Santarvės vyriausybės...

Po kelių dienų tylos Martynas Jankus, Erdmonas Simonaitis ir Jonas Budrys (kiekvienas atskirai) gavo kvietimus atvykti į komisijos posėdį. Taip prasidėjo pokalbiai su Santarvės atstovais, o faktiškai – derybos, prie kurių kitą dieną prisijungė ir Smetona su Merkiu. Suprantama, reikėjo padaryti keletą nuolaidų, iš kurių svarbiausia – teko paleisti Simonaičio direktoriją. Kitas komisijos reikalavimas – sumažinti sukilėlių „kariuomenę“ iki 1500 žmonių – buvo šiek tiek komiškas, nes jų tiek niekada neturėta! Budrys net suorganizavo „teatrą“ su menamomis dalies sukilėlių „palydomis“, vėliau naktį jie tyliai grįžo į savo dislokacijos vietą užmiestyje...

Naujuoju sukilėlių pajėgų vadu, suderinus su komisija, formaliai paskirtas klaipėdietis Albinas Gailius, o jo broliui Viktorui Gailiui pavesta, taip pat abipusiu sutarimu, formuoti naują direktoriją. Taip Santarvės ir jos pasiuntinių „veidas“ buvo išgelbėtas. Naktį iš vasario 18 į 19 d. Komisija kartu su Petisné ir visa prancūzų įgula sėdo į laivą ir išplaukė namo. Klaipėdos krašto valdymas – tiesa, su išlygomis – buvo perduotas Lietuvai. Vasario 19 d. prie prefektūros iškilmingai pakelta Lietuvos trispalvė, kariuomenės paradą priėmė Jonas Budrys. Tai buvo visų lietuvių ir jo asmeninio triumfo diena!

Deja, Kauno ir Paryžiaus, kuris atstovavo Santarvei ir jos Ambasadorių konferencijai, diplomatinės derybos dėl Klaipėdos krašto suverenumo tuo nesibaigė. Jos truko dar daugiau kaip metus ir buvo labai sunkios. Svarbiausias mūsų derybininkas iki pat galo buvo Er-

Lietuvos vyriausybės nariai lankosi Klaipėdoje, 1923 kovas. Iš dešinės – J. Budrys, toliau E. Simonaitis, maj. B. Sližys, V. Petrulis, V. Sidzikauskas, V. Gailius. Aukščiau, ant vagono laiptelio – E. Galvanauskas, vagono tarpduryje iš dešinės – gen. J. Stanaitis, pulk. J. Čaplikas.

Nuotraukos iš ALKA

nestas Galvanauskas. Sykį aštrioje žodžių dvikovoje su tuo metu galingu Prancūzijos premjeru Raymond'u Poincaré, kilusiu iš Elzaso, jis drąsiai pareiškė, kad Klaipėdos kraštas yra tikrai ne mažiau lietuviškas, negu Elzasas ir Lotaringija – prancūziški! Tik 1924 m. gegužės 28 d. Paryžiuje buvo pasirašyta vadinamoji Klaipėdos konvencija. Lietuva buvo priversta padaryti nemažų nuolaidų dėl krašto autonomijos ir kitų dalykų, bet svarbiausia, kad Klaipėdos krašto suverenumas buvo pripažintas Lietuvai. ■

Naudoti šaltiniai (ALKA):

- J. Budrys, Klaipėdos sukilimas, *Dirva*, 1951 m. vasario 8 ir 15 d.
- J. Budrys, Klaipėdos miesto paėmimas, Straipsnis JAV lietuvių laikraštyje ar žurnale (kopija M. Brako fonde be tikslių nuorodų)
- Interviu su J. Budriu, *Darbininkas*, 1963 m. sausis
- J. Budrys, Lietuvos kontržvalgyba 1922–1923, *Darbininkas*, 1966 m. liepos 13, 20 ir 27 d., rugpjūčio 3 d.
- J. Budrys, Lietuvos teisės į Klaipėdos kraštą, Rankraštis, M. Brako fondas
- E. Galvanauskas, Kova dėl Klaipėdos, Straipsnis JAV lietuvių laikraštyje (per 25 numerius, kopija V. Vaitiekūno fonde be nuorodų)

VINCENTOS LOZORAITIENĖS LAIŠKAI PUSSESEREI ELENAI

Saugau Vincentos Matulaitytės-Lozoraitienės (1896–1987) 63 laiškus, rašytus 1959–1980 metais savo pusseserei mano motinai Elenai Matulaitytei-Dankevičienei (1899–2007).

Laiškai iš pradžių keliavo per JAV: ten gyveno Vincentos sesuo Gražina Matulaitytė-Rannit ir motinos sesuo Marija Matulaitytė-Bender, jos – pusseserės bendravo tarpusavyje ir pakaitomis persiųsdavo laiškus iš Lietuvos į Romą ir atgal. Pirmųjų laišku motina neišsaugojo, mat baiminosi, kad jie nepatektų į svetimas rankas. Susirašinėjimo pradžioje buvo derinamas paminklo projektas ant Vincentos Lozoraitienės tėvų kapo Petrašiūnų kapinėse, kur, mano motinos rūpesčiu, 1958 m. buvo perkelti Stefanijos,

Vinco Matulaičių ir jų sūnaus Kazio palaikai. Prisimenu, motina ne kartą minėjo frazę iš pusseserės laiško: „Išravėsim piktžoles ir darželiuose rūtos vėl žaliuos...“

Vėliau laišakai keliavo jau į Romą adresu Via Po 40, Jonušienei. Laiškuose Lozoraitienė neminėdavo beveik jokių vardų, pavardžių, vyrą vadino Jonušu, sūnus Stasį – vyr. sūnumi, o Kazį – kartais „Dalytės vaikystės draugu“, Lozoraičių šeimos globojamą to meto ambasadorių prie Šventojo Sosto Stasį Girdvainį vadindavo prietelium. Laiškų kreipinys dažniausiai „Miela mano Elenute“, parašas dažniausiai „V.“, „Vin.“, „Domeikų Vincė“, „Vincunė“. Taip ją vadino artimieji.

Pagrindinė gija – prisiminimai apie Domeikus, kaimą, kur yra Ma-

tulaičių tėvonija, kur gimė ir pati Vincenta, rūpinimasis Lietuvoje likusiais giminaičiais, ypač pusbroliu Vincu Matulaičiu, kuris Norilsko ir kituose lageriuose kalėjo 10 metų, pasakojimai apie sūnų veiklą, vaikaitę – Kazio dukrą Dainą, kuria ji labai džiaugėsi ir rūpestingai su meile auklėjo lietuviška dvasia, kelionių į JAV, Prancūziją įspūdžiai. Šie laišakai atskleidžia Lozoraičių šeimos nuostatas, perduotas ir jų sūnums – Stasiui (1924–1994) ir Kaziumi (1929–2007).

Spausdinant laišku tekstus praleistos neesminės mintys, pasikartojimai, kalba netaisyta, papildyti tik sutrumpinti žodžiai.

Dalia Marija
Dankevičiūtė-Brazauskienė

Roma, 1959.VIII.31 ...ačiū širdingai už Tavo malonų laišką. Ir ačiū taip pat už visą Tavo triūsą tvarkant mūsų Tėvų kapus... Mes visi, o ypač Gražina buvom lab[ai] dėkingi Tau ir džiaugėmės, kad gatavas paminklas Tėvams, tai kaip koks kūdikis, kokia tai nepaprasta meilė. Kadangi ji lab[ai] smarkiai pergyveno persiskyrimą su Mama, net sirgo dėl to, tai dabar norėtų lyg atsiprašyti Mamos ir Tau atsidėkoti už Mamos globą... Iš Jūsų krašto net 5 žmonės buvo atvažiavę. Lab[ai] buvo malonu ir įdomu pasikalbėti. Tai vis jaunesni žmonės, tai mūsų senų pažįstamų nepažinojo, tik apie savo gyvenimą daug pasakojo... Dalytė jau porą vaikučių turi, o jos vaikystės draugas iš Domeikų dar kavalierius, kaip ir jo

brolis... ...vis stovi akyse prie tvoros po liepa [Domeikuose – D.B.] stalas apkrautas skanėstais ir dėdė [Matas Matulaitis, Elenos tėvas – D.B.] neša korius su medumi...

Roma, 1962.IX.23 ... o Kazys vis dar nevedęs, vis dar tik suka galvas panelėms. Kas blogiausia, kad čia neturim nei vienos lietuvaitės. Tik laikas nuo laiko aplanko mus gražios jaunos mergaitės iš JAV ar Vokietijos, bet tai tik porai dienų ir vėl išvyksta. Nevedęs ir Kazio vyr. brolis...

Roma, 1962.X.28 ... su vaikais prisimenam vasaras, praleistas Domeikuose, bulvinius blynus, kurių niekas

tokių gardžių nemokėjo padaryti, kaip Dėdienė, baltą sūrį, ypač iš virinto pieno, paskui ypatingą duoną...Sūnūs prisimena ir darbus laukuose. Mums Domeikai buvo lyg mūsų tėviškė.... Mano sūnūs vis dar nevedę ir negali nutarti, nes savosios mergaitės nėra nei vienos mūsų mieste, o jie yra labai tautiškai nusiteikę. Nežinau, kaip baigsis. Dabar vyresnysis, gavęs bilietą dovanai, išskris į JAV porai mėnesių, nes nėra dar ten buvęs. O dabar, atrodo, visi jau aplankę tą kraštą, net ir aš. Čikagoj lietuviai gyvena lyg savo krašte. Visur girdisi lietuvių kalba, ant krautuvių užrašai lietuviški, policininkų daug lietuvių. Jie turi daug draugijų, teatrą, net operą kasmet liet[uvių] kalboj pastato. Man ten nuvažiavus net keista buvo, nes nuolat gatvėse girdėjau liet[uviškai] šnekant. Sako, 200 tūkst. ten lietuvių gyvena...

Paryžius, 1963.III.3 ... Šiandieną atšventėm Šv. Kazimiero dieną (kuri dar bus rytoj). Turėjom bendras Mišias. Čia kolonija gan skaitlinga ir gan daug inteligentų yra, šįmet ir jaunimo privažiavo iš JAV net porai metų pasimokyti pranc[ūzų] kalbos ar meno. Vasario 16 daro viešą minėjimą ir jaunimas šoka taut[inių] šokius. Čia atvažiavom su vyru porai mėnesių, gale kovo grįšim namo. Vyr. sūnus nuo lapkričio mėn. keliauja po JAV ir susitinka su šimtais pažįstamų, kurie jį lab[ai] širdingai priima. Greit žada grįžti. Pasimatysim dar čia, Paryžiuje, gal kartu ir grįšim. Dalytės vaikystės draugas paliko žiūrėti tvarkos namie...

Roma, 1965.X.8 ... mano vaikai dar nevedę, vis negali nutarti, kad ir panelių netrūksta, kurios norėtų ištekėti, bet tai vis svetimtautės. Gal su laiku pasisuks kokia lietuvaite. Bet pas mus vietoj nei vienos nėra ir bendrai lietuvių čia labai mažai. Mes šįmet su sūnumi buvom nuvažiavę į Vokietiją, kur buvo lietuvių suvažiavimas. Iš pradžių buvo taip vad[inama] studijų savaitė, laike kurios kas dieną buvo rimtos paskaitos, o vakarais literatūros, muzikos, taut[inių] šokių pasirodymai. Gale savaitės prie 150 dar privažiavo lietuvių jau ne dėl paskaitų, tokiu būdu suvažiavo apie tūkstantis žmonių. Labai buvo malonu pabūti tarp savųjų. Turėjom Mišias po atviru dangum gražiame parke. Mišias laikė naujai iššventintas vyskupas. Įspūdin-

gas buvo ir vėliavos nuleidimas pavakary prie fakelų ir mėnulio šviesos. Važiavom į Vokietiją automobiliu, tai galėjom ir kituose miestuose lietuvius aplankyti, ypač Miunchene yra jų daugiau. Šįmet netikėtai teko daug pavažiuoti. Vyras buvo Pietų Amerikoj, paskui JAV, vėliau nuvažiavo į Pranc[ūziją], kur aš jį pavijau, kartu nuvažiavom į Londoną. Visur sutikom daug lietuvių, visi jau neblogai įsikūrė ir dar visi sveiki....Kokie buvo malonūs laikai, kai susirinkdavom Domeikuose...

Roma, 1967.IX.2 ... mūsų Dainelė jau baigė metus, pati kaip ančiukas bėgioja, gali pasakyti porą žodžių, yra labai gyva mergytė...Šįmet daug kas buvo aplankęs Lietuvą ir mums papasakojo kaip gyvenat visi ir kaip atrodo miestai, tik visi vienbalsiai sakė, kad Vilnius labai surusintas, beveik negalima lietuviškai susikalbėti. Jei tiesa, tai labai gaila!..

Roma, 1967.XI.8 ... Prietelius [Stasys Girdvainis, ambasadorius prie Šv. Sosto – D.B.] gavo iš sesers sūnaus širdingą laišką, kuriuo jis kviečia pas juos nuvažiuoti. Bet prieteliui 77 metai ir jis rimtai serga, jam reikia nuolatinės globos... Mano vyr. sūnus yra jo sekretorius ir dabar ypač labai daug jam padeda... Prietelius gyvena lyg koks vienuolis... nepriduoda reikšmės materialiniams dalykams...

Roma, 1967.XII.20 ... kai JAV lietuviškose šeimose tėvai nustoja kalbėti lietuviškai, ir vaikai atpranta nuo tos kalbos. Bet yra daug šeimų, kurios gražiai išmokina savo vaikus gimtosios kalbos.. Mes su savo anūke kalbam tik lietuviškai ji jau išmoko ištarti kelis žodžius, tuo tarpu tik lietuviškus. Jai nėra dar pusantrų metų, bus tik sausio 13 d. Labai gyva, inteligentiška mergytė ... Kaziukas, jos tėtė, ateina pas mus iš pat ryto, 2 val. kartu pietauja (čia vadinasi pusryčiauja), nes dirba kartu su tėvu, yra jo sekretorius, puikiai išmoko rašyti mašinėle. Po pietų turi dar vieną darbą ir grįžta jau pas save namo. Vyresnysis sūnus yra prietelio sekretorius. Tokiu būdu turim abudu sūnus arti savęs, aš esu labai laiminga dėl to. Vyresnysis dar nevedęs, vis, matyt, nepapuola ant savo idealo. Ir dabar turi vieną žavėtiną italiukę. O aš taip svajoju apie sūnienę lietuvaite,

bet Romoj neturim nei vienos jaunos mergaitės lietuvės. Atvažiuoja jų daug iš JAV ir kai kurios žavios mergaitės, bet būna čia tik porą dienų, tai negalima net arčiau susipažinti...

Paryžius, 1968.II.16 (nurodomas adresas Via Po 40, 00198 Roma) ... labai buvo malonu gauti laišką ir nuotrauką [Domeikų – D.B.]. Tik liūdna buvo, kad nesimato to mielo jaukaus namelio, kuriame tiek malonių dienų praleidom. Tas namas buvo ypatingai spalvingas ir jaukus su tuo gėlių darželiu ir užpakaly vaisių sodu. Atsimenu, kaip būdami vaikais užlipdavom ant vyšnių medukų ir valgėm vyšnias... mėgdavom parinkti truputį apdžiūvusias ir paukščiukų paragautas vyšnias, nes jos būdavo saldesnės. Prabėgo gyvenimas, kaip sapnas, o 11 II atšventėm su vyru savo 45 metų vestuvių sukaktį. Kadangi mūsų naujas butas nebuvo dar sutvarkytas ir negalėjom pakviesti svečių, tai jaunesnis sūnus Kaziukas, Dalytės vaikystės draugas, su žmona pakvietė, o Vasario 16 šventėm net du kartus: pirmą kartą su vaikais, o antrą jau čia (Paryžiu), kur yra didesnė mūsų kolonija...

Roma, 1968.IV.18 ...padarėt didelį malonumą savo laišku. Kada mirė Julytė [vyro sesuo – D.B.] ir Gražina neberašo, tai man Jūsų laiškai yra artimiausi. Gaunu daug iš kitų žmonių laiškų, kad ir malonių, bet tai ne tas pats... Tradiciniai parašė ir mūsų Jurgis (brolis). Jis išėjo jau į pensiją, turi daugiau laiko. Jie su žmona turi gražų namą, jaukiai apstatytą, savo automobilį, bet jis vis ilgisi Europos ir net norėtų pervaziuoti į Europą pabaigti savo gyvenimą. Aš parašiau, kad neverta, nes dabar prie jo amžiaus pradėti kurti naują gyvenimą neapsimoka ir sunku... JAV namų ūkio patogumai yra nepaprastai gerai sutvarkyti, kadangi ten niekas (be turtuolių) tarnaičių neturi, tai visas darbas yra lab[ai] palengvintas ir moteris gali pati šeimininkauti. Europoj, kad ir labai pagerintos jau yra sąlygos, bet visgi be tarnaitės sunku apsieiti, o jų jau vis mažiau ir sunkiau gauti...

Aš labai norėčiau aplankyti Gražinukę [seserį JAV – D.B.] ir maniau, gal šįmet pavyks, nes tikėjaisi, kad vyras važiuos į suvažiavimą, jam būtų kelionė apmokėta, o aš prisidėčiau, bet planai pasikeitė ir jis vasario mėn. nuskri-

do į Paryžių ir aš su juo kartu. Ten praleidom 2 sav[aites]. Ten buvo gražus minėjimas mūsų šventės. Paryžiuje yra didesnė liet[uvių] kolonija kaip Romoj. Ten ir aš mėgstu nuvažiuoti... Velykos Romoj šįmet praėjo po lietum... Labai keistas buvo vaizdas Šv. Petro aikštėj. Žmonių beveik nesimatė, tik tūkstančiai atidarytų skėčių. Nežiūrint smarkaus lietaus, minia kantriai klausė Popiežiaus žodžių...

Savo anūkėlei Dainai Velykoms nupirkau triratuką. Ji lab[ai] buvo patenkinta, tuoj atsėdė ir lyg važiuo, bet tikrumoj sėdėdama bėgo, nes dar nesuvokė kaip reikia pedalus spausti, kad triratis važiuotų. Jai dar tik 19 mėnesių. Bet ji labai sumani ir gudri mergytė. Kas dėl prižiūrėjimo senų žmonių, tai ir aš ką nors žinau, nes mūsų bičiulis, kuris su mumis gyvena, yra labai kaprizingas... Jis visokias manijas turi, rusai sako: neturtas ne yda, bet didelė kiaulystė, o aš sakau – senatvė nėra yda, bet didelė kiaulystė ir nelaimė, jeigu žmogus nėra pakankamai stiprus...

NY, 1968.IX.8. Prieš išskrendant į JAV turėjau lab[ai] daug darbo namie ir paskui nebuvau tikra ar galėsiu skristi paliekant ligonį [S. Girdvainį – D.B.] ir jaunesnį sūnų, bet jis mane įtikino, kad mokės susitvarkyti ...Kartu su mumis skrido vyr. sūnus, nes N-Yorke buvo didelis lietuvių suvažiavimas ir jis, ir jo tėvas turėjo kalbėti. Neturit supratimo, koks malonumas sutikti šimtus tautiečių, tarp kurių nematytų 20 ar 30 metų.. Žiūrėdavom viena į kitą, nenorėdamos parodyti, kad jau neprisimenam, su kuo kalbam. Mane dažniausiai visi atpažindavo. Buvo nepaprastai įdomus suvažiavimas su paskaitom, koncertais, ekskursijom už miesto, kur šoko jaunimas taut. [inius] šokius... Pas Graž[iną] tuoj nuvažiauvau, ji gyvena gražiai ir tvarkingai, gražiame name, pamačiau, kad jos defektas yra, kad ji užmiršta, ką turi padaryti... Ji turėtų prie ko nors gyventi, o ne pati viena. Aleksis labai negražiai padarė ją palikdamas vieną... Aš pas ją nuvažiauvau ir paėmiau ją pas save.. Mes kartu nuvažiauvom 4 val. nuo NYorko pas seseles liet[uves], kurios pastatė namus senelėms labai gražioj vietoj, kur daug yra gamtos, maniau, kad Graž[inai] patiks, nes ten mūsų inteligentės ponios pasenusios ir vienišės apsigyveno. Bet Graž[ina] nori mieste gyventi. Grįžus į NYorką noriu su ja pas daktarą

nueiti, ji skundėsi, kad viską užmiršta. Suvažiavimui baigus buvom lab[ai] pavargę. Mus pakvietė pažįstami atsilėsti kaime, bet ir čia radom kitą liet[uvių] jaunimo suvažiavimą (150 žmonių). Vėl buvo įdomu, vėl ėjau klausyti, ką jie kalba, vėl padarė literatūros ir muzikos koncertą. Viskas buvo lab[ai] įdomu, nes kur nuolat gyvenam lietuvių lab[ai] mažai. Šiand[ien] visi išsiskirstė, mes pabūsime ramiai ligi poryt ir paskui važiuosim į Čikagą, kur vėl bus priėmimai po 2 kartus į dieną. Po Čikagos į Vašingtoną, o iš ten dar į NewYorką, tada pabūsiu ilgiau su Gražina... Visi labai širdingi ir visi nori, kad juos aplankytum, kas yra neįmanoma. Gale rugsėjo tikimės būti namie... Kelionė mums nekainavo, mes buvom pakviesti...

Čikaga, 1968.IX.18 ... kaip matot, kad rašau iš mūsų taip vadinamos Liet[uvių] pasaulio sostinės, nes čia lietuvių yra daugiau kaip mūsų Kaune. Ant kiekvieno žingsnio Jūs galite pamatyti liet[uvių] krautuvę, ypač Market Parko rajone, pav. vienų restoranų yra 6 ar 7 ir vis su liet[uviškais] pavadinimais, „Metropolis“, „Palanga“, „Tulpė“ net ir „Neringa“. Vakar „Palangoj“ valgėm puikius koldūnus, kuriuos vyras lab[ai] mėgsta. Bet mums mažai teko eiti į restoranus, nes dažniausia pažįstami kviečia pas save ir lietuvišku papročiu stalai „lūžta“ nuo valgių. Mus čia priima karališkai, pas kiekvieną susirenka kelios dešimtys žmonių, kad duoti progos kuo daugiau saviškių pamatyti. Ne tik vyrui, bet ir man ponios Birutietės surengė lab[ai] gražų priėmimą buvo ir kalbų ir turėjom sėdėti, ir klausyti komplimentų, ir dėkoti, gavau puikių raudonų rožių ir dovanų atvežtų iš... Lietuvos: staltiesė ir gražių medžio drožinių. Prieš atvažiuojant į Čikagą buvom pas vieną žymų lietuvių, kuris turi vasarvietę, ten jautėmės kaip Lietuvoj, nes gamta panaši į Lietuvos, gal net į Domeikų gamtą, nes yra ir upelis panašus į Šešupę, ten pailsėjom po labai intensyvių dienų New Yorke, kur buvo Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimas ar suvažiavimas. Susirinko turbūt apie 1000 lietuvių. Klausėm pasikaitų, literatūros, muzikos ir dainų pasirodymus, o taip pat net Amerikos publikai buvo parodyti mūsų tautiniai šokiai. Užbaigiant Seimą buvo taip vadinamas banketas: bendri pietūs (vakare) ir po to šokiai, net jaunimas rinko lietuvaičių tarpe nusipelnusią lietuvaite, kuri buvo apdo-

vanota 300 dol. ir karūna iš gintarų padaryta. Dažniausia tokia lietuvaite turi gerai mokėti liet[uvių] kalbą ir dar ką nors ar parašyti, ar pasireikšti veikime tarp skautų, ar dainuojant liet[uvių] chore, vienu žodžiu, padirbėti Lietuvos naudai...

Roma, 1968.XII.17 ... Dėkoju už įdomius laiškus, ypač buvau patenkinta iš aprašymo Domeikų. Kaip manot, kodėl dingo namas ir tvartas ar bomba nukrito ant jų, ar kaimynai išsinešiojo kurui? Kaip gaila, buvo toks ramus, jaukus kampelis. Kam dabar priguli viskas, ar negalima atgauti? Malonu girdėti, kad padarėt tokią gražią ir įdomią kelionę. Trakų ežerą ir aš labai mėgau. Malonų atsiminimą turiu iš ten. Valgėm pas karaimus labai gardžiai paruoštą žuvį, net geros kavos davė, buvau su abejais sūnumis kaip tik tada, kai išėjo lenkai.

Paminėjot Jonkaitį [pusbrolių – D.B.], ar nežinot kartais kur yra dabar ir ką daro Jonkaitytė Gratkauskienė [pusseserė – D.B.], rodos, Onutė? Turbūt taip pat buvo tame suvažiavime šeimos Vilkavišky? Sveikinkit nuo manęs ... Ačiū, kad prisiminėt parašyti apie mūsų giminytę su vyskupu M. [Jurgiu Matulaičiu – D.B.]. Aš maniau – artimesnė. Marijonai labai stengiasi, kad jis būtų palaimintas.... Jeigu dar kada galėtum kur sužinoti, kokia giminytė mus riša su dr. Grinium, buv[usiu] Prezidentu. Jis dar būdamas jaunas nevedęs atvažiuodavo į Domeikus ir režė sparną mano tetai Vilei [motinos seseriai – D.B.], kuri vėliau pasirinko kitą daktarą [Stasį Matulaitį – D.B.]... JAV teko susipažinti su dr. Jankausku, kuris man padėjo įtaisyti nemokamai į ligoninę mūsų Gražinukę. Šito dr. žmonos pusseserė yra Vincuko [pusbrolio Matulaičio – D.B.] žmona. Ta ponija Daktarienė, kaip ir jos vyras yra labai mieli žmonės. Jie abu globoja Gr[ažiną].... Ji turės ligoninėje 3–4 mėn. pabūti... Bet man bus galvosūkis, kur ją patalpinti nes ji viena negalės gyventi. Ji dar nesupranta, kad vyras ją apleido ir kad jis visai nesidomi jos likimu. Prie NYorko seselės kaip tik vysk[upo] Matulaičio vardu atidarė namus senesnėms ponioms inteligentėms, jau gyvena ten pora pažįstamų ponių. Vieta lab[ai] graži, yra didelė biblioteka, vasarą atvažiuoja jaunimas. Mes buvom su Gr[ažina] ten nuvažiavusios, gamta kaip Lietuvoj. Bet Gr[ažina] pasakė, kad mėgsta dideliame mieste gyventi.

Gr[ažina] gerai atsimena Jus, mėgdavo Domeikus prisiminti...

Mes stengiamės pažinti ir suprasti Jus ir man rodosi, kas nori tas ir suprato, bet mes norim taip pat, kad jeigu lietuvis gauna Olimpiadoj medalį, kad būtų parašyta, kad tai lietuvis, o ne rusas, kaip rašo spauda, gavo. Buvo čia jaunas dirigentas orkestro – lietuvis, bet programoj buvo paminėta tik SSSR. Mes savo laiku turėjom krepšininkų, kurie buvo pirmoj vietoj tarp kitų tautų krepšininkų.

Mūsų Dainelė jau eina į vaikų darželį, la[bai] jai patinka, ypač kad susitinka su vaikais, visai jų nebijo. Vis daugiau kalba, dabar ir knygą peržiūrėti mėgsta. Kada beveik po 3 mėn. grįžau namo, ji mane ir dieduką pažino, net sušuko: bobutė! Labai gyva inteligentiška mergytė... Gaila, Kazys retai ją fotografuoja. Aš savo vaikų nuotraukų daug turėjau ir klijuodavau į albumą. Jie (tėvai) vis neturi laiko. Dabar visi lab[ai] užimti ir skuba.... Bičiulio [S. Girdvainio – D.B.] sveikata, deja, labai silpna, gėsta pamažu, kaip žvakė... Valgo, kaip paukštis, tai lab[ai] išdžiūvo, bet iš veido neblogai atrodo, į gatvę jau nebeišeina. Prašiau parašyti seseriai, bet pasakė nėra ko rašyti, aš žinau, kad ji, kaip ir aš apie ją galvoju ir daugiau nieko negaliu pridėti. Ant jo komodos stovi sesers maža nuotraukėlė. Jei sutiksit [seserį, kuri gyvena Šiauliuose – D.B.] paprašykite, kad parašytų, nes nežinia dar kiek laiko galės gauti laiškus...

Roma, 1969.III.28 ... mūsų anūkėlė Daina gavo „kiaulytę“, porą dienų turėjo lab[ai] aukštą temperatūrą. Matyt užsikrėtė vaikų daržely, kurį jau pradėjo lankyti, kad ir turi tik 2 ½ metų. Bet jai patinka ten nueiti su vaikais pažaišti. Ji labai mėgsta ir pas mus ateiti, ypač prie manęs prisirišo ir vis prašo motinos atvežti pas bobutę. Ji su motina ateina kas sekmadienį pietums ir palieka ligi vakaro. Viską supranta lietuviškai, moka net porą eilėraščių „Aš turiu galvelę vieną“ arba „Du ančiukai kartą čiupo riebę slieką iš po slyvos“. Tai senas Babicko eilėraštis, kurį ir mano vaikai kadaise mokėjo...

Ar teko kam nors iš Jūsiškių dalyvauti laidotuvėse P. Klimo ar Baltrukonio? P. Klimui nusiunčiau Kalėdoms siuntinį, bet jis jau negalėjo pasinaudoti, nes porą mėn. gulėjo lovoj sirgdamas ... Amerikoj sausio mėn. gana daug pažįstamų numirė: p. Smetonienė, dr. Kanauka ir

daugiausiai gaila, nes visai netikėtai nuo širdies smūgio mirė p. Bačiūnas, senos emigracijos lietuvis, didelis patriotas, kad ir užaugęs JAV, bet ne tik kalbėjo, bet ir knygas rašė lietuviškai ir buvo labai dosnus įvairioms organizacijoms ir ypač jaunimui. Būdami JAV viešėjom pas juos. Jis su žmona (be vaikų) turėjo visą vasarvietę su 20 namukais, baseinu, golfu ir pan. Ten ir jaunimas vasarą darydavo savo suvažiavimus, kaip jo svečiai. Neatsimenu jau, ar rašiau, kad mūsų viešnagė JAV buvo nepaprastai maloni, visi lietuviai buvo lab[ai] širdingi ir vaišingi. Buvau ilgą laiką su Gražina, bet prieš pat išvažiavimą turėjau ją atiduoti į rankas lab(ai) malonaus ir gero daktaro. Maniau, kad pabus ligoninėj ligi Kalėdų, bet ir Velykos atėjo, o ji dar ten ...

Šv. Kazimiero dieną atšventėm iškilmingai, nes Romoj yra liet[uvių] kunigų kolegija Šv. Kazimiero vardu, tai ten buvo Mišios, o paskui priėmimas. O Mišias laikė neseniai konsekruotas vyskupas – lietuvis gimęs Amerikoj, bet gerai kalbąs lietuviškai ir net mums gražų pamokslą lietuviškai pasakė. Pirmiau jis buvo Popiežiaus Pauliaus VI sekretorium ir visur į užsienius su Popiežium važiuodavo, vadinasi vysk. Marcinkus. Šv. Juozapo 19 III taipgi gražiai svečiuose pas Juozapus atšventėm. Velykoms turėsiu pas save velykinį stalą parengti. Sūnienė prižadėjo margučių nupiešti ranka. Visada prisimenam tą skanų šakotį, kurį mums miela Elenutė atveždavo. Italijoj nepažįsta šito...

Roma, 1969.VII.3 ... Ačiū Dievui, kad esat sveiki ir kad turėjot malonią progą pamatyti brolių ir gražų kraštą [Motina buvo nuvykus į Sočį, kur susitiko su iš Sibiro į sanatoriją atvykusiu broliu Vincu Matulaičiu – D.B.]... Aš pradėjau teirautis ir radau jauną poniją su 3 suaugusiais vaikais, kuri gražų nuosavą namą iš 14 kamb[arių] turi netoli Bostono. Ji sutiko Gr[ažiną] priimti pas save ir ją globoti. Bet nelaimėi kaip tik tuo laiku Italijos paštininkai padarė streiką ir aš mėnesį su viršum (tiek truko streikas) negalėjau susisiekti su JAV žmonėmis. O kada streikas pasibaigė, sužinojau kad Gr[ažina] yra jau savo butuke ir gyvena viena, ko aš labai nenorėjau... aš visą laiką esu nerami už ją. Ypač kad ji nelabai realizuoja Aleksio pasiūlymą ir santykius su ja. Jis ją stačiai apgavo, paliko po 28

bendro gyvenimo metų vieną... jokių būdu nesitikėjau, kad mūsų šeimos sulauksim tokio atsitikimo. Aš tik Jums taip atvirai rašau, nes buvot mums visiems labai artima ir brangi...

Roma, 1969.X.12 ... „Varpo“ choro negirdėjau ir nežinojau, kad jis buvo. Labai gaila! ...Kaip gaila, kad Domeikuose nieko nepaliko. O Žilinskių [Matulaičių kaimynai – D.B.] namai ar taip pat žuvo?.. Geriau būtų, kad Palanga būtų saviems, ne turistams... Mano sūnienė su Daina buvo mėnesį Šveicarijoje, paskui sūnus, Dalytės vaikystės draugas, nuvažiavo pas jas 2 sav[aites] ir atvežė jas auto namo... Šią vasarą turėjom daug svečių iš JAV, kurie lankė Lietuvą ar greičiausiai tik Vilnių, nes kitur neleido. Kai kuriems pavyko slapčia nuvažiuoti, bet kitus sulaukė pakeliui ir nenuvažiavo pas savuosius. Tai pyko ir dėl Vilniaus rusinimo visi skundėsi, sakė negalima net lietuviškai susikalbėti, o jaunesni rusiškai nemoka...

Roma, 1969.XII.30 ... New Haven buvo ponių ratelio suvažiavimas. Gr[აžina] buvo puikiai nusiteikusi ir, rašė man kitos ponios, įnešė daug šilumos į susirinkimą. Rūpi man tik, kaip bus su Kalėdų šventėmis, kada ji pirmą kartą paliks viena. Parašiau bent 5 ponioms, kad pakviestų Gražiną Kūčioms...

...Gaila, kad Genutės tokia didelė šeimynėlė suamerikonėjo, kaip ir Danutės [Marijos Matulaitytės Bender dukros – D.B.] ... O mes savo Dainą mokinom lietuviškai, ir ypač jos tėvelis su ja kitaip nekalba, kaip lietuviškai ir pas mus kada ateina tai visi su ja liet(uviškai) kalba ir ji lab(ai) gražiai jau susikalba dviem kalbom. Turi 3 1/2 metų. Kalėdoms labai laukė Kalėdų Senelio, vis per langą žiūrėjo, bet senelis labai daug vaikų turėjo, kuriems reikėjo žaisliukus nunešti, tai Dainai atsiuntė per savo „sūnų“ (didelė lėlė aprenpta kaip Kalėdų Senelis). Ir eglutė iki lubų Dainai patiko ir ypač ji mėgsta (italų papročiu) prakartėles... Tos prakartėlės turi tiek metų, kiek turi jos tėvelis... Dalytės vaikystės draugas guli su 39o temper[atūra]...

Roma 1970.I.3 ... Šventes praleidom ramiai, nes nuolat kas nors sirgo ta nauja influenza Kavar. Kazys, Dalytės kolega žaidimų ir Dainos Tėvas smarkokai sirgo, bet

šiandien jaučiasi geriau ir nukrito karštis, bet dar turi pagulėti. N. Metus sutiko lovoj, o buvo tiek projektų sutikti su kompanija. Čia yra mada šaudymo iš petardų, daro daug triukšmo gatvėse ir net susižeidžia žmonės ir gadi-na, kada ugnis nukrenta ant mašinos. Kasmet prašoma nešaudyti, bet kasmet kartojasi tas pats. Šįmet mažiau. Aš su vyru sutikom N. M. prie televizijos, žiūrėjom tam vakarui pritaikytą programą. Ar sutinkat mūsų prietelio seserį? Jis šįmet sulauks 80 m. ir yra lab[ai] nusilpęs. Jeigu sutiksit, paprašykit kad parašytų...

Roma, 1970.IV.11 ... Aš turiu lėlę lietuvaite, kurią man padovanojo kadaise mano Gražina. Ji pati jas dirbo, tik gaila ne ant kojų stovi, o ant kokio tai pjeestalio, aš ją laikau spintoje. Daina pamačius ją paprašė duoti jai bent palaikyti. Lėlė labai gražiai padaryta, viskas rankomis išsiuvinėta turi karoliukus – gintarus ir 2 šviesias kasas. Daina ją glamonėja, bučiuoja ir vis nori, kad jai dovanotčiau, bet lėlė labai trapi ir ji tuoj ją pagadins. Kiekvieną kartą, kada ateina pas mus, duodu ją panešiot ir ji lab[ai] atsargiai kaip kūdikį ją nešioja. Kadangi liepos 13 d. Daina baigs 4 metus tai noriu padaryti jai dovaną ir išrašiau iš JAV tokią „lietuvaite“ su lietuvišku kostiumu. Ir aš esu lietuvaite, sako Daina, ir aš noriu turėti tokias kasas...

Aš pradėjau mažiau rašyti laiškus, nes nuolat atsiranda koks nors nesmagumas, kuris atima ūpą ir nesinori rašyti. Dabar labai daug ne tik rūpesčių, bet ir klapato sudaro mūsų prietelis, kurio liga tęsiasi jau 3-ti metai, dabar labai pažengė blogyn. Prie progos ir seseriai galit pasakyti, gal norės parašyti... Gyvendami 30 metų kartu, aišku, susigyvenom ir tą jo ligą sunkiai pergyvenam...

Vasario mūsų šventės proga tradiciniai važiuojam su vyru į Paryžių. Ten didesnė liet[uvių] kolonija, susitikti yra su kuo ir patį miestą lab[ai] mėgstu. Tik šįmet buvo šaltoka ir ypač dažnai lijo, tai išėiti ir žiopsoti į gražias vitrinas buvo neįdomu... Kaziukas dėkoja Dalytei už laišką...

Roma, 1970.VIII.17 ... Šiandien gavau laišką iš mūsų prietelio sesers, ji stebisi, kad negavo iš mūs pranešimo apie brolio mirtį ir sužinojo apie tai iš pažįstamų iš Amerikos. O aš jai tuoj po laidotuvių parašiau ilgiausią laišką aprašydama smulkiai brolio ligą, jo mirtį ir laidojimą...

Ir mes prisikankinom Jį globodami ir matydami, kaip Jis kenčia. Sekantį mėnesį, rugsėjo 27 d. jam sueitų 80 metų, bet Jis atrodė dar visai jaunai. Paskutinius mėnesius Jis pameddavo daug kraujo todėl turėjom išvežti į kliniką, kur jam darydavo kraujo transfuziją, bet tai jau nieko nepadėjo, nes vėžys darė savo ir priėjo prie plaučių, tada jis nebegalėjo alsuoti ir 15 VI iš ryto 9 val. ramiai užmigo. Buvo palaidotas labai iškilmingai ir paliko gulėti lietuvių kunigų koplyčioje, kur jau guli 3 mūsų vyskupai...

Liepos 6, 7, 8 d. turėjom gražias iškilmes. Buvo palaiminta ir tai paties Popiežiaus lietuvių koplyčia Aušros Vartų Marijos vardu Šv. Petro Bazilikos kriptoje... Koplyčia V. Jonyno darbo, labai gražiai išėjo. Suvažiavo į tas šventes su viršum 500 lietuvių iš visų kraštų: JAV, Venecuelos, Kolumbijos, Argentinos, net iš Australijos ir iš Europos kraštų. Po bažnytinių iškilmių buvo rautas labai gražiam parke, pavakarį tarp žydinčių medžių degė lempos. Buvo ir programa gimnazistės iš lietuvių gimnazijos „Vasario 16“ Vokietijoje pašoko lietuvius šokius, buvo ir pora kalbų, o ant galo visi sugiedojo himną „Lietuva Tėvyne mūsų“. Nuotaika buvo pakili. Po to buvo vaisės. Svečiai nenorėdami skirstėsi po 12 val. nakties. Sutikau daug pažįstamų, kurių nebuvau mačiusi 20–30 metų. Vasarą turim nepaprastai karštą, net pavargom nuo karščių, o dar labai daug atvažiuoja netikėtų pažįstamų, kurie net sustoja pas mus... Janė, mano sesuo [vienuolė uršulietė Poznanėj, Lenkijoje – D.B.] prašė, kad norėtų atvažiuoti pas mus (po 50 metų nesimatymo)... Man patiktų, kad kartu su Jane atvažiuotų ir Gražinukė. Bet tai tuo tarpu tik svajonės... Kaip reikalai Vincuko [pusbrolio Matulaičio iš Domeikų, dar tebesančio tremtyje Krasnojarsko krašte – D.B.]? Ar galės atvažiuoti pas motiną? Parašykite ar jis turi radiją ar televizorių? Prašau neužmiršti. Mes čia susiginčijom dėl to, todėl norėčiau žinoti...

Roma, 1970. XII ... Italijoje visur gilus sniegas iškrito. Kalėdas praleidom jaukioje, naminėje atmosferoje, daug svečių negalėjau kviesti, nes dar jaučiausi labai silpnai. Padėjo Kūčių ruošimą sūnienė ir sužadėtinė Stasio, abi labai gabios prie virimo. Sužied[utinė] atnešė jau iškeptą 7 kg kalakutą 1-jai Švenčių dienai... Kūčioms darėm tradicinius valgius: įvairūs užkandžiai iš silkių, burokėlių sriuba

su pyragėliais su grybais, kuriuos visi labai mėgsta, po to žuvis ir galop saldumynai: sližikai, aguonų pienas ir t.t. Eglutę pavyko pirkti labai gražią ir ligi lubų aukščio. Pirmą kartą paprašiau, kad jaunimas ją papuoštų. Tai buvo visados mano darbas naktį. Daina buvo sužavėta eglute ir žaislais, kuriuos atnešė Kalėdų senelis, tik senelis negalėjo laukti Dainos, nes skubėjo pas kitus vaikus. Ji dar tiki į senelį, turi 4 ½ metų...

Prieš šventes turėjom staigmeną. Staiga atėjo italų advok[atas], sovietų[ų] Ambas[ados] turbūt pasiūstas, ir pasakė, kad nori pakalbėti dėl „palikimo“ brolio! 30 metų sesuo neatsiliepė, nepasiinformavo apie brolio sveikatą ir staiga dabar apie palikimą galvoja, o tas palikimas tai didžiulės skolos. Vien už ligoninę reikėjo užmokėti 6000 dol., kurių nebuvo, reikėjo skolinti. Tai ir pasakė adv[okatu], kad bus malonu atsikratyti nuo visų skolų, kurios paliko po brolio mirties... Jeigu tai buvo idėja sesers, tai pagadino įspūdį. Brolis jeigu būtų tokį dalyką numatęs, jam tas labai nepatiktų, nes jis buvo visai kito būdo, nei daiktams, nei pinigams jokios vertės jis nepriduodavo... Gavus pensiją argi Vincukui [pusbroliui – D.B.] neleistų grįžti namo [iš tremties Sibire – D.B.]? O Ginutė [Vincuko dukterė – D.B.] ar negalėtų grįžti ir paieškoti darbo savam krašte?...

Roma, 1971. VIII. 18 ... kaip tik norėjau Jums rašyti vėl arkiv. Matulaičio reikalui. Turbūt girdėjot, kad Jį kano-nizuoti nori ir dabar renka žinias apie Jį ir Jo gyvenimą. Gavau iš vieno kunigo, kuris tuo reikalui užsiima laiška... Rašo kunigas: „Negaliu susekti, kas buvo Jūsų tėvelio tėvas, kaip mergautinė pavardė Jūsų senelės. Gal iš ten gali paaikškinti giminystės artumas“. Jūs kadaise minėjot, kad ark. J.M. buvo mūsų senelio pusbrolio sūnus...Kodėl jis yra giminė seneliui, gaila, nėra nei mano Tėtės nei Dėdės, kad galėtum paklausti. Nežinau net pas ką Jūs galėtumėt žinių gauti. Štai ir Abraitienė iš anos kartos mirė. Man atrodė, kad Gratkauskienė iš namų yra Jonkaitytė. Laidotu-vėse buvo daug žmonių, rašot, tada galima būtų gal rasti ką nors, kuris atsimintų mūsų genealogiją... ■

Tesinys kitame numerije

Mindaugas PELECKIS

TEBŪNIE PAŠLOVINTAS LĒTAS GYVENIMAS!

Carl Honoré. *Garbė lėtumui*. – Vilnius: Vaga, 2009

Lėtumo išmintis

Pavargote dirbti viršvalandžius? Žmona arba vyras nepatenkinti, kad skiriate jai arba jam per mažai dėmesio? Vaikas pamiršo, kada skaitėte ar sekėte jam vakaro pasaką? Su draugais susitinkate tik internete? Nieko nespėjate, nors poilsio jums reikia labiau nei bet kada? Nesuprantate, kodėl esate toks suirzęs?

Stabtelėkite. Įkvėpkite. Dar ne pasaulio pabaiga. Nieko baisaus nenutiko. Išskyrus vieną dalyką: jūs PERNELYG SKUBATE. Pamenate, kaip liaudis sakydavo? Skubos darbą... Skuba tik... Išmintingi žodžiai.

Bet ką daryti? Ar yra vaistas nuo skubėjimo? Žinoma. Netikite? Jis net nemokamas ir tikrai padeda. Tai – LĒTUMAS. Sulėtinkite savo gyvenimo tempą, nuraminkite pernelyg įsiau drinusį protą, tvirtinantį, kad „greičiau yra geriau“. Tai netiesa. Devynis kartus pamatuok, dešimtą – kirpk, sakydavo senoliai, ir buvo teisūs.

Mūsų amžius – greičio, skubos epocha. Tačiau būtina rasti pusiausvyrą tarp greičio ir lėtumo. Išmokti gyventi taip, kad visur suspėtume ir dar liktų laiko. Kad tai įmanoma, jau prieš tūkstančius metų tvirtino Kinijos, Indijos, Persijos išminčiai. Dabar mums tai primena bestselerio „Garbė lėtumui“ autorius, žymus kanadiečių žurnalistas ir rašytojas Carlas Honoré. Į 30 kalbų išversta knyga jau daug kam atvėrė akis.

Tai nėra dar vienas slaptas mokymas. Lėtumo filosofija glūdi kiekviename iš mūsų, o knygos autorius tiesiog parodo, kaip ją atskleisti. Atsiverskite knygą ir ramiai skaitykite. Svarbiausia – darykite tai... lėtai...

„Lietuvai irgi reikia Lėtumo sąjūdžio“

Su Carlu Honoré susipažinau 2008-ųjų liepos 13-ąją, kai internete netyčia aptikau jo tinklalapį ir parašiau laišką rašytojui, kalbančiam apie gyvenimo tempo mažinimą ir lėtumo naudą. Jo atsakyme išdėstytos mintys man pasirodė labai patrauklios. Susirašinėdami sutarėme, kad 2004 m. pasirodžiusią jo knygą „Garbė lėtumui. Pasaulinis sąjūdis meta iššūkį greičio kultui“ vertėtų išleisti ir lietuvių kalba. Interviu Lietuvos ir užsienio lietuvių spaudoje Honoré jau aiškino lėtumo filosofijos privalumus. Beje, jis lankėsi Lietuvoje 2006-ųjų rugsėjį, bet tada paskaitą „Kaip pasiekti geresnių rezultatų darbe ir asmeniniame gyvenime lėtinant gyvenimo tempą“ skaitė gana uždarai auditorijai ir lėtumo idėjos mažai ką pasiekė. Manychiau, lietuviams lėtumo filosofija turėtų būti itin priimtina. Skubėjimas – paviršutiniškumo draugas.

Honoré iš esmės neatrado nieko naujo, tai, ką jis siūlo, genialiai paprasta: lėtumo kelias yra teisingiausias, sveikiausias, ramiausias ir taikingiausias. Tai nereiškia, kad autorius moko mus tingėti, nieko neveikti, tik mėgautis gyvenimu. Jokiu būdu! Lėtumo filosofija – tai būdas surasti harmoniją tarp greito kasdienybės tempo ir vidinio ritmo. Gyvybės eliksyro paieškos – tai bandymas rasti dvasios ramybę. Išmokę nusiraminti, suvaldyti chaotišką minčių tėkmę našiau dirbsime, daugiau pasieksime.

„Lietuvai irgi reikia Lėtumo sąjūdžio“, – sako Honoré, susipažinęs su mūsų senovinėmis tradicijomis, kurios mokė gyventi neskubant (prisiminkime patarlių lobyną – jos pabrėžia, kad skuba tik neišmintingi žmonės).

Lietuvių skaitytojams kai kas knygoje kels nuostabą, kai kas bus atpažįstama, tačiau neabejoju, kad abejingų neliks, nes jos tikslas – dvasiškai ir fiziškai sveikesnė visuomenė, neskubanti susinaikinti pavojų pilname pasaulyje.

Honoré nėra pranašas, aiškiaregys ar Mesijas. Jis – Kanadoje augęs škotų kilmės žurnalistas, išmaišęs visą Europą ir Pietų Ameriką, rašęs didžiausiems pasaulio laikraščiams. Dabar su žmona ir dviem vaikais gyvena ramiaame Londono rajone, kuris dėl jaunų šeimų gausos pramintas „Vystyklų slėniu“. Savo sukurta lėtumo filosofija Honoré nusprendė paneigti populiarių šūkių: „Gyvenk skubėdamas, mirk jaunas, kad tavo lavonas gražiai atrodytų.“

XIX a. pabaigoje Anglijoje veikė „Naujojo gyvenimo brolija“, kuriai priklausė filosofas Thomas Davidsonas, poetai Edwardas Carpenteris ir Johnas Davidsonas, seksologas Havelockas Ellisas ir kiti. Jos tikslas buvo „tobulo charakterio ugdymas“. Tačiau vos dešimtmetį gyvavusiai brolijai nepasisėkė pakeisti visuomenės. Sąjūdžių, pasisakančių prieš industrinę revoliuciją, kovojančių už ekologiją, už religijų vienijimąsi ar vegetarizmą, buvo ir yra ne vienas. Vis dėlto didžiausią „lėtumo revoliuciją“ sukėlė ši Honoré knyga, išpopuliarinusi Slow Movement. Lietuvoje jo idėjas propaguoja Vilniaus Zen centro abatas, žurnalistas, lektorius Rytis Juozapavičius.

Honoré tikslas – parodyti, kaip svarbu sustoti, kad rastum savo tikrąjį kelią. Skubėjimas negarantuoja geros gyvenimo kokybės. Honoré, kaip minėta, neaukština tinginystės, jis siūlo kontroliuoti savo darbą, aiškiai suvokti gyvenimo tikslą ir individualiai pasirinkti vidinį ritmą atitinkančią spartą.

„Lėtumo sąjūdžio“ pradžia susijusi su protestu prieš McDonald's restorano atidarymą vienoje gražiausių Romos vietų – Piazza di Spagna. Nereikia priminti, kad McDonald's imperija – didžiausia fast food (greitai gaminama maisto) kompanija pasaulyje. Vos atsiradęs, „Lėtumo sąjūdis“ įgijo nemažai prijuočiančiųjų ir išsiskaidė į daugybę atšakų. Vienas pagrindinių jo ideologų – norvegas Geiras Berthelsenas, kuris 1999 m. „nukalė“ terminą „lėta kelionė“ ir įkūrė „Pasaulio lėtumo institutą“. Jo iniciatyva buvo sukurta net „lėtosios planetos“ vizija. Dar vienas norvegas – filosofijos profesorius Guttormas Fløistadas išleido kelis filosofinius veikalus apie lėtumą. Esminės

idėjos tokios: „Vienintelis tikras dalykas yra tai, kad viskas keičiasi (čia akivaizdi budizmo įtaka). Pokyčių greitis didėja. Jei norite spėti, neskubėkite. Lėtumas – šių dienų žinia. Tai – artumo, meilės, globos poreikiai. Kad atsinaujintume, pasikeistume, turime iš naujo atrasti lėtumą, refleksiją, būvimą kartu.“

Negyvenkime *fast forward* režimu

„Gyventi *fast forward* režimu – tas pats, kas negyventi apskritai. Būtent todėl pradėjau tyrinėti, kokios yra galimybės sulėtinti savo gyvenimo tempą“, – sako Honoré.

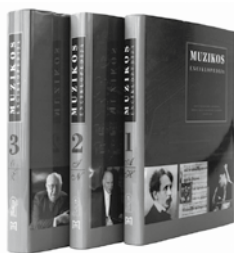
Rašytojas drąsiai kalba apie Lėtąją revoliuciją. „Pažvelkite į pasaulį, koks jis yra šiandien. Žinoma, kad sukurtume tobulos lyčių lygybės pasaulį, reikia daugiau laiko, tačiau šiuolaikinės moterys negali net įsivaizduoti, koks apribotas buvo jų močiucių pasaulis. Žiūriu į savo seserį ir senelę ir stebiuosi – jas skiria tik dvi kartos, bet pokyčiai akivaizdūs. Panašiai yra ir su žaliųjų sąjūdžiu: prieš trisdešimt metų jis buvo niekinamas kaip hipių ir valkatų „žaidimas“, tačiau dabar jis atsidūrė pačioje politikos viršūnėje, nes žmonės nori pokyčių aplinkosaugos srityje. Dabar turime visi pasistengti, kad prasidėtų Lėtoji revoliucija. Manau, Lėtumo sąjūdis šiuo metu yra tame pačiame taške, kuriame feminizmas ir žalieji buvo prieš 30–40 metų. Mes nepakeisime pasaulio, nepadarysime jo lėtesnio jau kitais metais. Tam prireiks laiko. Paradoksas – Lėtoji revoliucija bus lėta... Bet aš tikiu, kad ji įvyks. Tik pažvelkite į nuorodas tinklalapyje www.slowplanet.com. Kai prieš šešerius metus „Google“ paieškoje pirmąsyk surinkau frazę *slow movement*, negavau jokio atsakymo. Dabar internete – maždaug 17,6 milijono tinklalapių vien anglų kalba, susijusių su Lėtumo sąjūdžiu. Lėta pasaulio tvarka bus humaniškesnė, malonesnė ir ekologiškesnė. Manau, kur kas mažiau bus agresijos ir karų. Mažės nelaimingų žmonių. Jausimės ne tokie vieniši, jei būsime labiau susiję prasmingais saitais realiame pasaulyje, o ne kokiam nors „Twitter“.

Skubėkime lėtai!

TEBŪNA PAŠLOVINTAS LĒTAS GYVENIMAS! ■

MELI nauji leidiniai

Muzikos enciklopedija

Muzikos enciklopedijoje (3 t., išleista 2000, 2003, 2007) pateikiama daug informacijos apie visas pasaulio (ir Lietuvos) muzikinės kultūros sritis. Joje aptariama įvairių šalių ir epochų liaudies ir profesionalioji muzikinė kūryba, muzikinio gyvenimo apraiškos, pateikiama duomenų apie žymius kompozitorius, muzikos atlikėjus ir kolektyvus, muzikologus, nušviečiamos muzikos teorijos sąvokos. Enciklopedijoje atskleidžiamas platus šiuolaikinės (XX a. antrosios pusės ir XXI a. pradžios) muzikos reiškinių spektras. Daug straipsnių skiriama lietuvių muzikinei kultūrai, nurodomi kitų šalių muzikų ryšiai su Lietuva.

Šalis ta Lietuva... 1000 svarbiausių šalies istorijos akimirų

Enciklopedinis leidinys *Šalis ta Lietuva... 1000 svarbiausių šalies istorijos akimirų* aprėpia istoriją nuo pirmųjų gyventojų Lietuvos teritorijoje pasirodymo iki „Tūkstantmečio odisėjos“.

Tūkstantyje glaustai parašytų straipsnių pateikiama žinių apie Lietuvos vardo, kalbos kilmę, apžvelgiamos lietuvių kilmės teorijos, vėliavos, himno, herbo istorija. Visi leidinio straipsniai apipinti spalvingomis iliustracijomis – meno kūrinių reprodukcijomis, nuotraukomis, piešiniais.

Leidinyje skirtas Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimui, jį rengė Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto darbuotojai dienraščio *Lietuvos rytas* užsakymu. Skiriama visiems Lietuvos žmonėms.

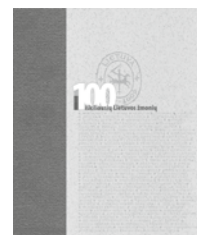
Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus lobynas. Tapyba. Sudarytojas Osvaldas Daugelis

Leidinyje pateikiamos Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus saugomų meno kūrinių reprodukcijos ir jų kilmės, įsigijimo, eksponavimo, tyrinėjimo bei publikavimo duomenys, rodantys kiekvieno kūrinio reikšmę mūsų kultūros gyvenimui ar pavienių kūrėjų palikimui. Trumpoje paveikslo sukūrimo ar konteksto anotacijoje yra ne tik dabartinių žinių apie juos, bet atsispindi ir šiandieninis muziejinių, meninės ir materialinės kultūros žinovų mokslo lygis. Išanginių straipsnių ir anotacijų tekstai išversti ir į anglų kalbą, tad knygoje pateikiama informacija apie mūsų dailės ir kultūros paminklus prieinama ir tarptautinei meno mylėtojų bei specialistų auditorijai.

Skiriama meno mylėtojams ir profesionalams.

100 iškiliausių Lietuvos žmonių

Gausiai iliustruotame leidinyje *100 iškiliausių Lietuvos žmonių* chronologiškai pateiktomis žymiausių Lietuvos asmenybių biografijomis parodome tūkstantmetės Lietuvos istorijos, visuomenės ir kultūros raidos esminius momentus. Pirmą kartą vienoje knygoje populiariai supažindiname su svarbiausiais Lietuvos valstybės veikėjais, Bažnyčios hierarchais, mokslininkais, menininkais, savo veikla ar kūryba daugiausia nusipelnusiais Lietuvai, garsinusiais jos vardą pasaulyje.

100 iškiliausių Lietuvos žmonių – ne tik biografinė, bet ir pažintinė Lietuvos istorijos knyga. Leidinio rengėjai viliasi sužadinsią visuomenės domėjimąsi Lietuvos praeitimi, iškiliais jos žmonėmis. ■

DIVERSIJA SALSOS RITMU

Svarbiausias muzikinis milenio įvykis susuko galvas visiems, net niekada nei jų, nei Baudžiamojų kodekso nepametantiems teisėjams. Mat Kirilo greito tempo, lengvo ritmo *beibibumerinė* fantazija virto Kubiliaus kameriniu makabrišku sunkių pasekmių *capriccio*. Kameroose pelnytai teks atgailauti visoms motinoms dėl savo kalto prasidėjimo ir neteisėto pelnijimosi per valdžios sankcionuotą naujagimių bumą. Šiai optimistinei tragedijai diriguos griežti ir jau nemažai pasipelnę, *pardon*, nusipelnę Temidės sargai, už grotų susodinsiantys *visas jas* ir valstybės globai pavesiantys *visus juos*, ne nusikaltimo bendrininkus, žinoma, nors šiuos labai lengva nustatyti atlikus DNR tyrimą, bet beibibumerius (*baby boomer* – klaidingai suprasto demografinio vėjaus vaisius). Taigi vienu šūviu bus nušauti du zuikiai: įvykdytas teisingumas *čia ir dabar*, be to, padėti pamatai naujai tikrų *valstybininkų* kartai, kurios nebekamuos tokie rudimentai ir atavizmai kaip vaikystė su motina ir tėvu, tokie sentimentai kaip 10 Dievo įsakymų – juk jų auklėtoja Valstybė yra atskirta nuo bažnyčios, kai kurios toliau pažengusios demokratijos jau uždraudė net kryželį rodyti viešose vietose, ypač *mokymo* įstaigose... Todėl po kokių 30 metų šie tobuli *terminatoriai* bus deramai pasirengę vesti šalį plačiais pažangos vieškeliais į visapusiškai

šviesią ir emociškai sterilią, kaukėtą (žmonės dieną naktį dėvės kaukes, todėl nebus net kiaulių gripo!) ateitį. Žiūrėk, tuo metu ir jų motinos jau bus savo atsėdėjusios, tad per Nacionalinę paieškų tarnybą LTV ekrane galės netgi susipažinti su savo kūdikiais!

Teisybės dėlei pripažinkime, kad antrojo tūkstantmečio po Bonifaco pradžioje dailioji lytis, nepaisydama nei šių, nei kitų vis dar pasitaikančių persekiojimų, veržiasi ne tik į scenas, ekranus, podiumus, bet ir į valdžią. Tokios audros ir tokio veržimosi priežastis paprastai paaiškino *Stiliaus* metų moteris, Seimo pirmininkė Irena Degutienė: „Vyrai greitai kalba, paskui greitai daro, bet negirdi.“ Kurčiųjų gelbėjimo tikslais moterys jau užėmė Seimą, Prezidentūrą ir Finansų ministeriją, tik Andrius Kubilius vis dar laikosi, užsibarikadavęs Vyriausybės rūmuose, bet ir jis jau bando ne taip greitai kalbėti, ne taip greitai daryti, pasak gandonešių, net įsigijo politinės klausos aparatą!.. Jeigu atsirastų dar viena šviesi moteriška galva ir vyrai prarastų šį, jau paskutinį (!) forpostą, lyčių lygybė Lietuvoje būtų galutinai paminta! Kas galėtų būti ta *ketvirtoji* valdžios amazonė? Štai klausimas, kuris neduoda ramybės ne tik *olialia* mergaitėms.

„Tu neturi proto linijos“, – žiauriai ir negailestingai vienos pretendentės planus sugriovė būrėja Vaiva Budraitytė, tarsi valdžios žmogui tai būtų privalomas atri-

butas! Mano būrimo salone *Dura necessità* tokių kazusų nepasitaiko, juk šiais laikais jau galima implantuoti bet kokį trūkstamą organą, o nubrėžti vieną kitą liniją – tikras juoko darbas! Be to, visai nesvarbu lytis – galima tuos pačius pritaikyti ir vyrams, ir moterims, darosi vis madingesnis mainymasis organais tarp lyčių... Premjerui visiškai nemokamai daviau štai tokį patarimą: nedelsdamas pasekite Briano Zembico pavyzdžiu. Šis kanadietis susilažino, kad įsidės krūtų implantus ir gyvens su jais ištisus metus. Lažybas laimėjo ir dabar jo sėkmės istorija aprašyta knygoje „Vyras su 100 000 dolerių vertės krūtimis.“ Pavyzdys, neslėpkime, įkvepiantis. Bet premjerui reikėtų ne tik susimodeliuoti biustą, dėl kurio, beje, jis galėtų net susilažinti su Kirkilu, kaip šis kadaise lažinosi dėl savosios pypkių kolekcijos. Būtiną prisiauginti ir vešlų šviesių plaukų peruką. Neabejotina, kad su tokiais kūno patobulinimais jis be vargo ištemptų valdžioje visą kadenciją. Gal Kubilius ir būtų paklausęs šito vertingo patarimo, bet ir vėl viską sujaukė tamsi liaudis: Kaune plėšikai *su perukais* ištuštino banką, o kokia valdžia norės išoriniais požymiais tapatintis su nusikaltėliais?!

Kultūros ministrui įžvalgiai patariau į Lietuvą nedelsiant pasikviesti Hugh Grantą – yra žinių, kad jis visiškai už dyką suvaidintų kokį Vytautą filme apie Žalgirio mūšį. Kalkime, sakiau ministrui, geležį, kol karšta, nes minėta britų „žvaigždė“ neseniai viešai guodėsi: „Kuo didesnis honoraras, tuo didesnę spaudimą jaučiu, net pradėjau dėl to konsultuotis su psichiatrais.“

Lietuvos menininkai jokio spaudimo nejaučia! Tuo išmintingai pasirūpino mūsų šalies valdžia. Bet ministras kitiems metams išbraukė iš ministerijos sąrašų visus grantus, taigi ir Hugh. Atseit Lietuvai visai pakanka ir vieno Večerskio...

Užsienio reikalų ministeriją konfidencialiai perspėjau, kad šiukštu neįsileistų į šalį italų iš Kampanijos regiono, mat metų pabaigoje Neapolio mafija pradeda klanų reketo sezoną. Veiklos scenarijus toks: „Camorra“ apsilanko pas verslininkus ir pasiūlo susimokėti už „stogą“. Tiems, kurie susimoka, mafija savo kaštais papuošia biurą, restoraną ar šiaip

užeigą spalvotomis girliandomis, petardomis ir alebardomis, pastato Kalėdų eglutę, dosnesniems nutiesia net raudoną kilimą prie durų. O kurie nesusimoka, tie per visas šventes tūno visiškoje tamsoje. Įsivaizduokime, atvyksta toks italas į Lietuvą, ir ką jis pamato? Pasirodo, čia niekas nėra susimokėjęs! Tamsoka net prie Rotušės, kur dar visai neseniai, aną žiemą, stūksojo fundamentalių formų ledinis *b(a)rokas*, o dabar kažkodėl pastatyta didžiausia pasaulyje vokiečių darbo sofa... Gal tai užuomina, kad laikas vėl kamšyti demografinės skylės? Atokesni Vilniaus – *Europos kultūros sostinės* kampeliai skendi visiškoje tamsoje, o Ignalinoje jau užgeso net atominė aukštakrosnė... Gerai, jeigu italai tik nusistebės dėl tokio lietuvių tamsumo, bet juk gali pateikti ir pasiūlymą, kurio negalėsime atsisakyti: papuoš visą Lietuvą savo girliandomis, petardomis ir alebardomis, o tada lieps susimokėti. Nuties už mūsų kruvinus litus raudoną kilimą, o juo atžygiuos koks Medvedevas su Putinu Raudonuoju (*rus.* Ded Moroz so Snieguročkoj) už parankės. Juk tai baisi tarpvalstybinio masto diversija!

Kad ir kaip lietuvis spyriotūsi, sakytų esąs nevertas to kilimo, kaip koks Barackas to Nobelio, bet „Camorra“ – ne ta organizacija, su kuria galima derėtis.

Tad gelbėkimės, kaip kadaise mokė Mikalda, Nos-tradamas ir kaip dabar moko Lietuvos Dalia, sukimės iš padėties kaip išmanydami. Blokuokime italų mafijai kelius, kaip Štustauskas drąsiai blokuoja konservatoriams... Juk pačiam nėra kur „pravažiuoti“.

Kol Naujųjų proga lengvabūdiškai šoksime salsą – tai toks Karibų jūros baseino šokis, ir bandysime suvedžioti kitus, gundydami juos saldžiais žodžiais „šok su manimi“, gali išsiveržti salza – tai toks purvo vulkanas, krateris, iš kurio galingai liejasi, plūsta skystas purvas, dažnai pramaišiu su nafta, veržiasi dujos... Kažkur tą apokaliptinį vaizdą, dievaži, jau mačiau. Ar tik ne Seime? ■

Tiesiai iš salzos kraterio
Krescencija ŠURKUTĖ

METINIS TURINYS 2009

Bendrieji kultūros klausimai

Bagdanavičiūtė R. Klaidžiojame nesuvokdami, kad paklydome? *Poleminės pastabos apie „drąsios“ šalies paradoksus ir spektaklišką politikos meną.* Nr. 10, p. 2

Baločkaitė R. „Go West...“ – skirtingi moteriškumo mitai, feminizmo utopijos Rytuose ir Vakaruose. *Esė apie erotizuotą nelygybę.* Nr. 4, p. 2

Baločkaitė R. Politikos pornografizacija: ar viešumo gali būti per daug? *Ar įmanomas viešumas ten, kur neįmanomas privatumas?* Nr. 9, p. 14

Charim I. Nauji ir seni istoriniai mitai. *Apie Europos atminties politiką ir bendraeuropinę kultūrą.* Nr. 3, p. 4

Dar kartą atrastas „paribio“ regionas. *Su Yale'o universiteto istorijos profesoriumi Timothy'u Snyderiu kalbasi Violeta Davoliūtė.* Nr. 7/8, p. 8

Daukša A. Paviršutiniškumo kaina. *Apie ekonomikos nuosmukį, kultūros fragmentiškumą ir žinių visuomenę.* Nr. 6, p. 24

Europos Rytų ir Vakarų istorijos apžvelgtos Vilniuje. *22-ojo Europos kultūros žurnalų susitikimo apžvalga.* Nr. 6, p. 2

Gaidamavičiūtė O. Elinor Gadon – nepažinta Marijos Gimbutienės idėjų tęsėja. Nr. 7/8, p. 85

Gečaitė R. Lūkesčius pranokusi savaitė Lince – 2009 m. Europos kultūros sostinėje. Nr. 1, p. 50

Gražulis A. Kuo žalingas projektas „Architektūros parkas“, arba Ką prarastume daugiaaukščiais užstatę Vilnios slėnį. *Analitinė studija.* Nr. 1, p. 2

Gražulis A. Lietuvos dvarų paveldo apsauga – konstitucinė pilietinės visuomenės priedermė. *Apie Lietuvos dvarų tinklo istorinę raidą.* Nr. 2, p. 14; Nr. 3, p. 7

Gruodytė V. Prancūzų sąjūdis už ekonomikos mažini-

mą *La Décroissance. Kaip tapti sąqmoningu ekonomikos mažintoju?* Nr. 4, p. 8

Gučas A. Kita nuomonė apie Valdovų rūmus. *Atsakymas skeptikams.* Nr. 7/8, p. 30

Kaip sukuriami priešai. *Antropologo, karinių konfliktų specialisto Güntherio Schlee svarstymai apie tai, kokie nauji frontai atsiradę po Šaltojo karo. Pagal užsienio spaudą parengė Zigmąs Vitkus.* Nr. 1, p. 58

Kanopkienė L. Istorijos įpareigoti. *Poleminės pastabos dėl Kultūros barų pozicijos istorinės atminties atžvilgiu.* Nr. 12, p. 7

Kaukas K. Sunkus atsisveikinimas su praeitimi... *Atsiliepiamas į Tomo Venclovos laišką.* Nr. 11, p. 22

Kavaliauskas T. Išsivadavimo fantazijos žvelgiant iš Vidurio Europos perspektyvos. *Esė apie demokratijos trūkumus.* Nr. 5, p. 5

Kavaliauskas T. Nuo 1989-ųjų iki 2009-ųjų: posovietinės Lietuvos kelias. *Esė apie Baltijos kelio ir Berlyno sienos griuvimo dvidešimtmetį.* Nr. 12, p. 2

Kiauka T. Teoetiudai: Apie dievą, tapusį žmogumi. Nr. 7/8, p. 90

Leggiewie C. Mūšio laukas – Europa. *Transnacionalinė atmintis ir europinis tapatumas. Apie skiriamąsias gincytinų praeities faktų ir skirtingų patirčių bei atminties sienas.* Nr. 10, p. 8; Nr. 11, p. 10

Markevičienė J. Lėtinė oficialiosios paveldosaugos aleksija, arba „Ko nesuprantu – tas neegzistuoja“. *Lietuvos paveldo apsaugos paradoksai.* Nr. 6, p. 13

Mickūnas A. Atsakomybė. *Parengta pagal pranešimą „Intelektualų atsakomybė: už kainos ir mirties ribų“, skaitytą Santaros-Šviesos konferencijoje 2009 m. birželio 26 d.* Nr. 9, p. 2

- Ozolas R.** Laisvė iki mirties: tautos gyvybės pavidalai. *Esė apie nacionalinę valstybę kaip visos lietuvių istorijos iškentėtą idėją.* Nr. 7/8, p. 2
- Peleckis M.** Nematomas ginklas – paslapčių sugestija. *Naujųjų religinių sąjūdžių apžvalga.* Nr. 12, p. 60
- Pilkauskas R.** Naikinimo tvarkaraštyje – Kauno Vienybės aikštė. *Apie ydingus aikštės rekonstrukcijos planus.* Nr. 1, p. 15
- Precht R.D.** Paskutiniosios gyvenimo dienos. *Ar įteisingi eutanaziją?* Nr. 10, p. 70
- Precht R.D.** Žmogus ant tilto. *Ar moralė igimta? Psichologo esė apie kompleksiską altruizmą ir moralinį dėsni.* Nr. 9, p. 11
- Samalavičius A.** Apie sienas, kurios vis dar skiria Europos Vakarų nuo jos Rytų. *Vilniuje vykusio 22-ojo Europos kultūros žurnalų susitikimo apžvalga su LR Prezidento Valdo Adamkaus ir kultūros ministro Remigijaus Vilkaičio pasisakymais.* Nr. 5, p. 2
- Samalavičius A.** Krantinė – tarnaitės laiptai per svetainės kambarį? *Apie vandens telkinių moderniuose miestuose, tarp jų ir Vilniuje, likimą.* Nr. 1, p. 10
- Samalavičius A.** Po Malaiziją Williamo Somerseto Maughamo pėdomis. *Iš kultūrologo kelionių užrašų.* Nr. 1, p. 62; Nr. 2, p. 59
- Samalavičius A.** Preke paverstos viešosios erdvės. *Apie pavojingas Vilniaus urbanistinės plėtros tendencijas.* Nr. 2, p. 10
- Samalavičius A.** Stiklo spindesys ir skurdas. *Ką praranda sostinė atkakliai plėtodama „stiklo estetikos“ stilišką.* Nr. 4, p. 20
- Samalavičius A.** Vilniaus Versalio prakeikimas. *Apie Antakalnio gamtinės ir architektūrinės sąrangos išskirtinumą, nykstančius Sluškių ir Sapiegių rūmus ir paveldosaugos bejėgiškumą.* Nr. 3, p. 12
- Savukynas V.** Gintaro Beresnevičiaus „precedentika“. *LDK idėja XXI a. globalizacijos fone. Svarstymai apie modernią lietuvių mitologiją.* Nr. 6, p. 9
- Schlögel K.** Atminties vietos ir sluoksniai. Požiūriai į Rytų Europą. *Svarstymai, kaip sukurti integruotą naratyvą, kuriame tilptų konfliktuojančios patirtys.* Nr. 2, p. 2
- Shore M.** „Judeo-bolševizmo“ paveldas. *Postkomunistinės Lenkijos vaizdai. Parengta pagal pranešimą 22-ajame Europos kultūros žurnalų susitikime Vilniuje.* Nr. 11, p. 14
- Simecka M. M.** Dar nelaisvi. *Kodėl istorija po 1989-ųjų neturėtų apsiriboti vien mūsų pačių diagnoze. Čekų žurnalo Respect redaktorius esė apie ginčus dėl istorijos.* Nr. 6, p. 6
- Snyder T.** Holokaustas – nepripažinta realybė. *Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą Vilniuje, 22-ajame Europos kultūros žurnalų susitikime.* Nr. 7/8, p. 11
- Snyder T.** Subalansuojant sąskaitas. *Kaip suderinti ES plėtrą su europinio solidarumo gilinimu?* Nr. 3, p. 2
- Šapoka K.** Žiedų valdovas, arba Ką sapnavo kunigaikštis Gediminas. *Valdovų rūmai psichoanalitiniu požiūriu.* Nr. 7/8, p. 24
- Trilupaitytė S.** Kūrybinės industrijos: nauja kultūros politikos galimybė ar naujosios ekonomikos ideologija? *Apie globalius iššūkius ir vietines problemas.* Nr. 5, p. 17
- Valionis A.** Latvijos kultūros kanonas. *Ką latviai pripažino vertybėmis.* Nr. 6, p. 75
- Varnelis K.** Tinklo kultūros reikšmė. *Ar tinklo kultūra leis plėsti ir apmąstyti demokratiją, ar bus naudojama tik panašiai mąstantiems žmonėms mobilizuoti?* Nr. 9, p. 66
- Venclova T.** Laiškas Kultūros barų vyr. redaktorei. *Dėl nuomonių pliuralizmo ir antisemitinės tendencijos.* Nr. 10, p. 26
- Venclova T.** Vilnius kaip nostalgijos objektas. *Esė apie Vilniaus tekstą, t.y. apie tai, kas papildo jo aurą ir mitą, išsaugo miestą kultūrinėje atmintyje kaip specifinę, vienintelę tokią visumą.* Nr. 9, p. 20
- Vyšniauskas A.** Popierinis vadovėlis – istorinės sąmonės formavimo priemonė ir kultūros paminklas. *Apie atminties kultūrų skirtumus ir tradicinių vadovėlių likimą.* Nr. 11, p. 2
- Zinik Z.** Istorijos vagys. *Rašytojo esė apie fikcinės praeities paieškas.* Nr. 9, p. 29; Nr. 10, p. 20
- Žurženko T.** Atminties geopolitika. *Apie diplomatinį karą tarp Ukrainos ir Rusijos.* Nr. 4, p. 16; Nr. 5, p. 12

Dailė, architektūra, fotografija

„Alternatyvus vizijos ir fantazijos pasaulis“. *Iš Geraldo Matto pokalbių su Žilvinu Kempinu.* Nr. 4, p. 29

- Apie** lemtingus sutapimus, *Pravdos vedamuosius ir nekaltas apgavystes. Su tapytoju Romanu Vilkausku kalbasi Ramutė Rachlevičiūtė.* Nr. 11, p. 65
- Civinskiėnė K.** Kauno meno fenomenas – Česlovas Lukenskas. Nr. 9, p. 46
- Deltuvaitė E.** Apie kasdienybės tiesą ir grožį. *Japonija europiečių akimis. Artūro Valiaugos „Japonijos dienos meniu“.* Nr. 7/8, p. 64
- Diržys R.** Poetinė įžvalga: šaltasis karas tęsiasi. *Poleminės pastabos apie dailės situaciją ir jos vertinimus.* Nr. 12, p. 8
- Eidrigėvičius S.** Ir vėl tas Warholas. *Iš meno klajūno dienoraščio.* Nr. 5, p. 65
- Eidrigėvičius S.** Kelias į Japoniją. *Iš meno klajūno dienoraščio. Įspūdžiai iš Echigo Tsumari trienalės.* Nr. 9, p. 80
- Eidrigėvičius S.** Nuo Ann Arboro iki Majamio. *Iš meno klajūno dienoraščio.* Nr. 2, p. 26
- Eidrigėvičius S.** Nuo Luksoro iki Liono. *Iš meno klajūno dienoraščio. Apie Liono X bienalę.* Nr. 10, p. 51
- Eidrigėvičius S.** Tuštumos ilgesys? *Iš meno klajūno dienoraščio. Apie parodas Paryžiuje.* Nr. 4, p. 49
- Eidrigėvičius S.** Venecijos liūtas su guminiiais batais. *Įspūdžiai iš Venecijos bienalės.* Nr. 7/8, p. 80
- Europos** jaunasis menas: įtampos ir pagundos. *Pokalbis su Vilniaus dailės akademijos prorektorium Arūnu Gelūnu.* Nr. 12, p. 54
- Goštautas S.** Nacionalinė dailės galerija – tai džiaugsmas amžiams. Nr. 10, p. 32
- Gyvenimo** realybė paauglių akimis. *Pilietinių iniciatyvų užuomazgos ar fliuksiški žaidimai? Parengė Nijolė Nevčesauskienė.* Nr. 7/8, p. 56
- Jakaitė K.** Virtuvės debatai. *Kokias istorijas apie meną ir gyvenimą gali papasakoti Šaltojo karo laikų dizaino objektai?* Nr. 12, p. 25
- Juocevičiūtė E.** Nacionalinė dailės galerija praeities neneigs ir neslėps. *Apie kūrybinį dialogą su sovietiniu paveldu.* Nr. 6, p. 49
- Jurėnaitė R.** Dvi išraiškingsi pakeistos erdvės. *Georges'o Rousse'o ir Carolos Bark instaliacijos Vilniuje.* Nr. 12, p. 57
- Jurėnaitė R.** Nenutrūkstamas atsiminimų srautas. *Esther Shalev-Gerz paroda „Akademijos“ galerijoje.* Nr. 9, p. 78
- Jurėnaitė R.** Žodis stropiesiems kritikams. *Atsiliepimas į Kęstučio Šapokos recenziją „Ar meninė vertė yra savime suprantama?“* Nr. 10, p. 27
- Karavajeva J.** Tirpstančios ribos. *Keturi japoniški žvilgsniai. Apie parodą „Big in Japan“* Vilniuje, ŠMC. Nr. 7/8, p. 59
- Kojima R.** Jurgitos Gerlikaitės meditacijų pasaulis. Nr. 7/8, p. 62
- Kolekcionavimas** – tai ne verslas, o aistra. *Su Pasaulio muziejų bičiulių federacijos viceprezidentu Jeanu Micheliu Raingardū kalbasi Rūta Marcinkevičiūtė.* Nr. 7/8, p. 77
- Matt G.** Erdvių burtininkas. *Apie Žilvino Kempino instaliacijas.* Nr. 4, p. 29
- Nevčesauskienė N.** Moters mitas pagal Eglę Velaniškytę. *Apie tapybos parodą.* Nr. 11, p. 64
- Poškus V.** Apie kalnus, požemius ir pranašavimo dovaną. *Justino Vaitiekūno naujausi kūriniai.* Nr. 1, p. 35
- Rachlevičiūtė R.** Kuklus užmojis, tapęs tapybos perversmu. *Apie penkiukės parodą po 23 metų pertraukos.* Nr. 2, p. 46
- Romualdas Budrys:** „Kad ir ką darytume, vis tiek kam nors neįtiksimė“. *Pokalbis su LDM direktoriumi apie Nacionalinės dailės galerijos nuolatinę ekspoziciją.* Nr. 10, p. 35
- Skudutis M.** Kas yra menas? *Poleminės pastabos* Nr. 5, p. 28
- Skudutis M.** Neišmokę istorijos pamokų. *Nacionalinėje dailės galerijoje apsilankius.* Nr. 7/8, p. 32
- Sluckaitė-Jurašienė A. M.** Ketvirtasis matmuo. *Apie dailininką Kazį Varnelį.* Nr. 1, p. 24
- Sluckaitė-Jurašienė A. M.** Meno mugė Majamyje – tarptautinis žiemos rendez-vous. Nr. 1, p. 45
- Stančienė K.** Apžvalginė paroda: už ir prieš. *Apie Lietuvos šiuolaikinės dailės antrąją kvadrantalę.* Nr. 10, p. 61
- Stančienė K.** Menas – krėslas pavargusiam? *Apie latvių tapytojų parodą „Arkoje“.* Nr. 9, p. 84
- Stančienė K.** Velnias ir angelas dabar ir senovėje. *Apie lietuvių tapybos klasiką Augustiną Savicką.* Nr. 6, p. 47
- Stauskaitė J.** Atsisveikinimas su tapybos virtuozu. *In memoriam Algii Skačkauskui.* Nr. 11, p. 32
- Subtilusis** amerikietis. *Stepheno Raulio Anayos paroda „Akademijos“ galerijoje.* Nr. 11, p. 30

- Šapoka K.** Apie moralę mene ir gyvenime. *Rolando Rimkūno kūrinių paroda „Akademijos“ galerijoje*. Nr. 4, p. 52
- Šapoka K.** Ar meninė vertė yra „savaiame suprantama“? *Apie parodą „Abstrakcija ir ekspresionizmas: dvi Vilniaus tapybos tradicijos 1960–2009“*. Nr. 9, p. 33
- Šapoka K.** Avangardas kaip nuolatinė būseną. *Valentino Antanavičiaus kūrinių retrospektyva*. Nr. 4, p. 53
- Šapoka K.** Bendrasis kodas, arba Likimo ironija. *Apie parodą „Bendrasis kodas“ ŠMC*. Nr. 2, p. 41
- Šapoka K.** Išgrynintas estetiškas laikas ir kaligrafija. *Broniaus Leonavičiaus ir Rimvydo Kepežinsko personalinės parodos*. Nr. 1, p. 33
- Šapoka K.** Iš vėjo ir vandens. *Šarūno Leonavičiaus personalinė paroda S. Juškaus galerijoje*. Nr. 12, p. 49
- Šapoka K.** Kelintą kartą „nusibaigė“ postmodernizmas? *Poleminės pastabos apie Nicolas Bourriaud peršamą naujadarą altermodernizmas*. Nr. 3, p. 22
- Šapoka K.** Migruojančios tapatybės. *Apie parodą „Kintančios tapatybės. Šveicarijos menas dabar“; ŠMC skaityklos atidarymą, Atelier van Lieshout „Vartuose“ suprojektuotą „vergų miestą“ ir Dainiaus Liškevičiaus instaliaciją*. Nr. 6, p. 63
- Šapoka K.** Neries krantinės žaizdos. *Apie Roberto Antinio „Puskalnį“, Mindaugo Navako „Dviaukštį“ ir Vlodo Urbanavičiaus „Krantinės arką“*. Nr. 6, p. 53
- Šapoka K.** Subliūškusi intriga. *Apie Lietuvos šiuolaikinės dailės antrąją kvadrienalę*. Nr. 10, p. 63
- Šapoka K.** Susvetimėjusios istorijos grimasos. *Apie paminklą Vincui Kudirkai Vilniuje ir kitus monumentus viešosiose erdvėse*. Nr. 9, p. 36
- Šapoka K.** Užliejimas, panardinimas, paskirstymas. *Reinerio Splitto tapybinė instaliacija Vilniuje, Pamenkalnio galerijoje*. Nr. 3, p. 49
- Šapoka K.** Vilniaus menas Rygoje. *Apie parodą „Vilniaus meno scena po 2000-ųjų“*. Nr. 1, p. 30
- Šapoka K.** Vilniaus tarmė. *Apgaulingas Ričardo Bartkevičiaus tapybos lengvumas*. Nr. 2, p. 32
- Tyla A.** Skulptoriaus kelias. *Apie Antano Žukausko kūrybą*. Nr. 5, p. 48
- Žukauskienė O.** Tikroviškos iliuzijos ir iliuzinė tikrovė. *Apie Baltijos tarptautinio meno X trienalę*. Nr. 11, p. 33
- Iš dailės, architektūros ir fotografijos istorijos**
- Bialopetravičienė L.** Pasivaikščiavimas po Vytauto Kasiulio rojaus sodus. *Apie retrospektyvinę tapytojo parodą*. Nr. 12, p. 48
- Bimbirytė A.** Kelionė septynmyliais batais po Europos peizažus. *Apie parodą Taikomosios dailės muziejuje „Europos peizažai. Gamtos ilgesys“*. Nr. 4, p. 83
- Ruzgas A.** Sakralinių paveikslų tapytoja Julija Šalkauskienė. Nr. 1, p. 72
- Sluckaitė-Jurašienė A. M.** Su dažų dėže per Tbilisį ir Vilnių. *Apie Niko Pirosmanio parodą Vilniaus paveikslų galerijoje*. Nr. 5, p. 76
- Muzika**
- Apie** prasmę, slypinčią už garsų. *Vita Gruodytė kalbina muzikologą Algirdą Joną Ambrazą*. Nr. 3, p. 44
- Aštuoni** Davido Toopo neiginiai. *Pokalbį su britų kompozitoriumi parengė Laima Slepkovaitė*. Nr. 11, p. 75
- Bajarkevičius T.** Lyginamoji ekvilibristika ir institucinė kritika. *Su kuo tarptautiniame kontekste būtų galima palyginti elektroninės muzikos festivalį „Jauna muzika“?* Nr. 6, p. 70
- Cascone K.** Skreitinių kompiuterių muzika – auros klastojimas nenutrūkstamo reproduktivumo epochoje. Nr. 10, p. 57
- Engström A.** „Šiuolaikinė lietuvių muzika visų pirma yra europietiška“. *ISCM Pasaulio muzikos dienos 2008 Vilniuje*. Nr. 3, p. 42
- Generatyvinės** muzikos paslaptis. *Su kompozitorium Ričardu Kabeliu kalbasi Rūta Gaidamavičiūtė*. Nr. 12, p. 50
- Gronemeyer G.** In-Between. *ISCM Pasaulio muzikos dienos 2008 Vilniuje*. Nr. 3, p. 34
- Gruodytė V.** Apie paralelinius muzikologijos pasaulius ir kitas iliuzijas. *Atsiliepimas į Astos Pakarklytės straipsnį „Lietuvos muzikologijos paralelinis pasaulis“*. Nr. 10, p. 29
- Pakarklytė A.** Lietuvos muzikologijos paralelinis pasaulis. *Apie muzikologijos uždarymą ir profesinę depresiją*. Nr. 9, p. 53

Pakarklytė A. Proto miegas, arba Varnų žudymas. *Apie festivalyje Maerz Musik rodytą Janet Cardiff ir George'o Bureso Millerio garso instaliaciją „Varnų žudymas“*. Nr. 5, p. 67

Pakarklytė A. Europos festivalių taktika ir „Gaidos“ scenarijus. Nr. 12, p. 45

Plavin Z. Eyra. *Apie muzikos turinį ir atlikimo laisvę*. Nr. 9, p. 61

Plavin Z. Sąžinės kalba. *Iš laiškų muzikologui Edmundui Gedgaudui. Apie kompozitorių Karlą Amadeusą Hartmanną, iš kurio galima mokytis ne tik įkvėpimo ir meistriškumo, bet ir humanizmo, ir drąsos*. Nr. 3, p. 50

Topolski J. Riedulys, lengvas it plunksnelė. *ISCM Pasaulio muzikos dienos 2008 Vilniuje*. Nr. 3, p. 38

Iš muzikos istorijos

Levandauskas V., Taluntytė N. Klausiančios partitūrų akys, arba Primirštas Kauno kompozitorius. Nr. 10, p. 84

Teatras. Šokis. Kinas. Televizija

Aleksaitė I. Kad ir gaidžio žingsnelis... *Mintys po Rimo Tumino ir jo studentų spektaklio „Žuvėdra“*. Nr. 3, p. 54

Balevičiūtė R. Teatriniai lūkesčiai ir idealai. *Mintys po Rusijos teatrų gastrolių Vilniuje*. Nr. 11, p. 52

Čičelis R. „Nereikšmingumo genijaus“ gyvenimas, arba „Zefiro Torna“. *Apie Jono Meko filmą „Zefiro Torna, arba Vaizdai iš Jurgio Mačiūno gyvenimo“*. Nr. 10, p. 46

Dapšytė G. Apie žlugusį išskirtinumo mitą ir „išgyvenimo dramą“ sunkmečiu. Nr. 12, p. 36

Dapšytė G. Teatras ir cenzūra – nenutrūkstamas ryšys. *Apie istorines ir šiuolaikines teatro cenzūros formas*. Nr. 4, p. 42

Dialogas su kitais apie save. *Keistuolių teatras Aido Gienio akimis*. Nr. 5, p. 49

Dvilinskaitė A. Už laisvę kurti ir dvejoti. *Nacionalinės premijos laureato Jono Jurašo kūrybinio portreto eskizas*. Nr. 12, p. 34

Girdzijauskaitė A. Šeši klausimai, į kuriuos nesulaukiau atsakymo. *Aktoriui Algimantui Masiuliui atminti*. Nr. 7/8, p. 47

Goštautas S. „Lietuviai“, arba Apie išdaviką didvyrį. *Jono Jurašo režisuota opera Trakų pilyje*. Nr. 7/8, p. 54

„**Grožis** slypi paslapyje“. *Iš Romeo Castellucci'o susitikimo su žiūrovais Vilniuje*. Nr. 3, p. 29

Jevsejevas A. Nesvarumo būseną sezonu. *Teatro sezono apžvalga*. Nr. 7/8, p. 36

Kalpokaitė V. Čechovo gubernijos žemėlapiai. *Apie Erico Lacascade'o „Dėdę Vanią“ OKT*. Nr. 6, p. 66

Kalpokaitė V. Virusas „cezaris“: suomiški simptomai. Oklahomos žiūrovo užrašai. *Apie Cezario Grauzinino spektaklius „No return“ ir „Kaligulą“*. Nr. 2, p. 37

Kliviš E. Spektaklis ir cenzūra. *Išpūdžiai iš FIRT/IFRT konferencijos „Nebylūs balsai, uždrausti gyvenimai: cenzūra ir spektaklis“ Lisabonoje*. Nr. 10, p. 40

Klusaitė L. Šilta–šalta, arba Ieškokite Shakespeare'o. *Apie Gintaro Varno režisuotą „Šekspyriadą“*. Nr. 5, p. 53

Marcinkevičiūtė R. Apie politinį korektiškumą, seksą kaip fetišą ir skrydžius be narkotikų. *Išpūdžiai iš teatro festivalio „Dieviškoji komedija“ Krokuvėje*. Nr. 2, p. 49

Marcinkevičiūtė R. Egzistencija dugne virš dugno. *Apie Oskaro Koršunovo spektaklį „Dugne“ Oslo National Theatret*. Nr. 9, p. 41

Marcinkevičiūtė R. Europos teatras kovoja su demonais ir su krize. *Išpūdžiai iš festivalio Dialog-Wroclaw*. Nr. 11, p. 44

Marcinkevičiūtė R. Šiuolaikinio Europos teatro transgresijos. *Apie Europos teatro premijos laureatų kūrybą*. Nr. 5, p. 57

Mažeikienė R. Ką parodė ir įrodė tarptautinis teatrų festivalis „Monobaltija“. Nr. 7/8, p. 43

Sluckaitė-Jurašienė A. M. Etiudas apie „Dvejonės“ pradžią. *Jono Jurašo spektaklio „Dvejonė“ repeticijos Bonifratrų vienuolyne*. Nr. 11, p. 38

Rytų pažadai duoti: bus ir naujų klaidų. *Trys interviu su IETM susitikimo svečiais*. Nr. 12, p. 39

Stundžytė I. „Atviras ratas“ – gyvojo teatro modelis. Nr. 1, p. 39

Šabasevičienė D. „Juodasis strazdas“ – naujos jausenos pradžia. *Apie Jono Vaitkaus spektaklį*. Nr. 2, p. 35

Šabasevičienė D. Konservatyvumo radikalumas. *Apie Jono Vaitkaus spektaklį „Vargas dėl proto“*. Nr. 6, p. 59

Šabasevičius H. Iš rojaus – į pragarą. *Apie Romeo Castellucci'o „Pragarą“*. Nr. 3, p. 26

Iš teatro ir kino istorijos

Marcinkevičiūtė R. Apie „stiklo lubų“ ir kultūrinio nutildymo įveiką. *Moteris režisierė XX amžiaus teatre.* Nr. 7/8, p. 97

Grožinė literatūra

Alhau M. Iš ciklo „Šis tas laikino“. *Iš prancūzų k. vertė Tomas Taškauskas.* Nr. 3, p. 25

Barthelme D. Sakinys. *Iš anglų k. vertė Jeronimas Brazaitis.* Nr. 10, p. 66

Iešmantas G. Prašviesėjimas. *Žemaičių sukilimo 1656 m. išvakarių scena.* Nr. 11, p. 26

Juodkaxis D. Sekmadienio šokėjai. Nr. 7/8, p. 66

Juškaitis J. Eilėraščiai. *Ar nedainavome...; Kaip gaidį raudoną...; Amparo...; Pasaulį ne taika...; Tas dangus...; Vieni kitus...; Kaime, lyg pažadintas...; Rudėnėlis žydras...; Kambaryj, kurį tylą...; Kur puolė...; Pilnomis eilėraščių...; Toks gražus...; Ar atsispindi...; Parodo gatvėse langai...; Jam grindinys...; Kas istorijoj...; Nr. 1, p. 19*

Kasparavičius R. Bebė pas čigonus. Nr. 9, p. 57

Kunčius H. Šešėliai „Versalyje“. Nr. 5, p. 38; Nr. 6, p. 31

Patackas G. Eilėraščiai. *lūpinė armonikėlė...; Šuva ir peilis...; eilėraščių juodieji sąrašai...; Jei žiūrovas...; Šiuo matiniu laiku; Aš pasiekiau...; Per baltą...; Iš makro...; Esė; Romansas sau; Antiserenada; Vujaristui; Kelionė į pietus; Gurmaniškas; Aš norėčiau...; Broliškas nežinomų poetų kapas; Šviesu yra...; Vėlinės; Gyvent tarp... Nr. 2, p. 29*

Saja K. Teodicėja. Nr. 4, p. 26

Skačkauskas A. Eilėraščiai. *Esi ne vienas; Išvažiuojančios sielos; Palaidokit už tvoros.* Nr. 11, p. 31

Šileika A. Išbraukta iš meniu. *Iš anglų k. vertė Kristina Aurylaitė.* Nr. 12, p. 13

Šurkutė K. Antrininkų šou. Nr. 3, p. 93

Šurkutė K. Chameleonai. Nr. 5, p. 93

Šurkutė K. Diversija valso ritmu. Nr. 12, p. 86

Šurkutė K. Kai „žvaigždės“ ima mąstyti. Nr. 6, p. 93

Šurkutė K. Kur pavėsis, ten ir puvėsis. Nr. 9, p. 93

Šurkutė K. Kur puvėsis? Nr. 7/8, p. 125

Šurkutė K. Lengvabūdiška interpeliacija viršūnėms iš apačios. Nr. 2, p. 94

Šurkutė K. O tempora, o mores! Nr. 11, p. 94

Šurkutė K. Pantalonės superturtas. Nr. 10, p. 93

Šurkutė K. Protokolas. Nr. 4, p. 94

Šurkutė K. Raudonmečio rojaus idėjinis kokteilis. Nr. 1, p. 93

Filologija. Literatūra. Kalba

Grigorijus Kanovičius: „Bus geriau, bet gerai nebus“. *Su rašytoju kalbasi Mindaugas Peleckis.* Nr. 10, p. 54

Samalavičius A. Ar vien tik žodžiai? *PEN klubo kongresas Austrijoje.* Nr. 11, p. 71

Samalavičius A. Beveik normalūs. *Literatūrinės perspektyvos: Lietuva.* Nr. 12, p. 20

Skujinš Z. Pamąstymai prisimatavimo kabinoje. *Rašytojo esė apie literatūrą, krizę ir komercines užtvartas.* Nr. 11, p. 58

Sluckaitė-Jurašienė A. M. Pro metų miglą – morenų ugnys. *Poeto Kazio Bradūno dosniai paberti grūdai.* Nr. 4, p. 35

Stundžia B. Išėjo pokarinės baltistikos *spiritus movens.* *In memoriam Vytautui Mažiuliui.* Nr. 5, p. 34

Iš kultūros istorijos

Gudavičius E. Antroji Juozo Jurginio pusė. *Apie istoriko pastangas priartinti mokslo žinias prie visuomenės.* Nr. 2, p. 73

Karčiauskas M. Varpgaliai. *Iš susitikimų su Eduardu Mieželaičiu.* Nr. 3, p. 76

Laisvės kovų poezija. *Be parašo, „Lietuvai“; K. Gaudentas, „Tėvyne mano“; V. Audronis, „Lietuva ant kryžiaus“; Raseiniškis, „Lietuva“.* Nr. 6, p. 85

Patackas A. Apie Rasą ir šv. Gralį. *Ryšiai ir paralelės.* Nr. 3, p. 57

Repšienė R. Mitinis ugnies ir kliūčių ruožas. *Apie archeologę Mariją Gimbutienę.* Nr. 1, p. 68

Stepanauskas L. Kai Kalvarija buvo didelė, o Starapolė-Marijampolė visai maža. *Apie Prūsijos kara-*

lystės Karo žemėlapi (1795–1800), kuriame detaliai pavaizduota Užnemunė. Nr. 6, p. 87

Trilupaitienė J. Tūkstantis šv. Brunono metų. Nr. 4, p. 70

Istorijos puslapiai

Grigaravičius A. Ar verta ginčytis dėl to, kas akivaizdu? *Dėl Lietuvos šaulių sąjungos vaidmens rengiant Klaipėdos sukilimą.* Nr. 7/8, p. 20

Grigaravičius A. Nesantaikos laikai: Vilties redaktoriaus Antano Smetonos pasitraukimas. Nr. 10, p. 75

Hermann A. Kolonizacija: Lietuvos vokiečių gražinimas 1942–1944 m. *Svarstymai, ar Lietuvos vokiečiai buvo tik nacionalsocialistų įrankis ir aukos, ar kolonizacijos kaltininkai.* Nr. 10, p. 13

Iš diplomatinės šefo Stasio Lozoraičio laišku, rašytų 1940–1941 metais. *Parengė Rimantas Morkvėnas.* Nr. 2, p. 64; Nr. 3, p. 60

Iš diplomatinės šefo Stasio Lozoraičio laišku, rašytų karo metais (1942–1945). *Parengė Rimantas Morkvėnas.* Nr. 4, p. 54; Nr. 5, p. 71; Nr. 6, p. 78

Iš Vincentos Lozoraitienės laišku pusseserei Elenai. *Iš rankraščių ir archyvų.* Nr. 12, p. 76

Juška A. Praeities atmintis. *Keli naumiestiškių žydu istorijos puslapiai.* Nr. 7/8, p. 106; Nr. 9, p. 87

Kaukas K. Sukilimas prieš sukilimą tęsiasi. *Apie Tilžės aktą, Klaipėdos sukilimą ir jų neigėjus.* Nr. 3, p. 17

Lukoševičius V. Apie Lietuvos sulietuvinimą ir Lietuvių verslininkų sąjungą. Nr. 1, p. 75; Nr. 2, p. 75

Mackiewicz J. Dūmai virš Katynės. *Ekshumacijos liudytojo užrašai.* Nr. 11, p. 80

Marcinkevičienė D.L. Lenkų ir lietuvių moterys: 1940 ir 1941-ieji. Nr. 12, p. 68

Martinkus A. Levas Karsavinas ir Rusijos idėjos evoliucija eurazijininkų filosofijoje. Nr. 2, p. 82

Mikelinskas J. Demokratijos grimasos. *Apie dvejetainius standartus, vertinant Hitlerio nacizmą ir Stalino komunizmą.* Nr. 7/8, p. 18

Morkvėnas R. Jono Budrio vaidmuo Klaipėdos sukilime. *Iš rankraščių ir archyvų.* Nr. 12, p. 71

Patackas A. Dėl prisitaikėliškumo. *Atsakant į straipsnį „Žvilgsnis į sovietmetį iš aukštai“.* Nr. 4, p. 25

Selenis V. Apie „lietuvių ieškojimą Lietuvos istorijoje“ ir tautinę politiką. Nr. 6, p. 26

Ščavinskas M. Kas tarpukariu siejo tautinę lietuvių istoriografiją, lietuvių christianizaciją ir „lenkų apaštalus“? Nr. 4, p. 74

Ščavinskas M. Sovietmečio istoriografija apie baltų christianizaciją ir Kryžiaus karus: nieko nauja? Nr. 5, p. 81

Turčinavičius V. Apie istorikų tiesos monopolį. *Atsiliepiamas į Vyganto Vareikio straipsnius apie Klaipėdos sukilimą.* Nr. 5, p. 30

Valikonytė I., Gudavičius E. Istoriko kolizija. *In memoriam Stasiui Lazutkai.* Nr. 7/8, p. 105

Vareikis V. Klaipėdos krašto praradimas: tarp iliuzijų ir Realpolitik. Nr. 3, p. 68; Nr. 4, p. 63

Vareikis V. Klaipėdos krašto užėmimas: dokumentai prieš mitus. *Koks buvo Lietuvos Šaulių sąjungos ir savanorių vaidmuo rengiant sukilimą.* Nr. 2, p. 18

Vareikis V. Verta kalbėti garsiai. *Apie žudynes Katynės miške.* Nr. 11, p. 79

Recenzijos

Berenis V. Lietuvių nacionalinio sąjūdžio istorija anglų kalba. *Apie Tomo Balkelio knygą „The Making of Modern Lithuania. Bases/ Routledge. Series on Russian and East European Studies“.* Nr. 11, p. 91

Berenis V. Prisimenant religijotyryninką Gintarą Beresnevičių ir jo darbus. *Apie knygą „Tai, kas išlieka, Senovės baltų kultūra“, t. 8, Sudarytoja E. Usačiovaitė.* Nr. 4, p. 91

Gečaitė R. Vargonų muzikos raida ir garso vizijos. *Apie Jūratės Landsbergytės knygą „Vargonų muzika Lietuvoje XX a. Kūrybos modernizmas“.* Nr. 1, p. 83

Gruodytė V. Lietuva kasdienybėje. Atgimimo portretai. *Apie Jeano Bigot knygą „La Lituanie au quotidien. Portraits d'une renaissance“.* Nr. 5, p. 88

Gruodytė V. Prancūzai Lietuvos istorijoje (1009–2009). *Apie Gilles'o Dutertre'o knygą „Les Français dans l'Histoire de la Lituanie“.* Nr. 6, p. 89

Istorikų situacija sovietmečiu: prarastoji karta? *Knyga „Visa istorija yra gyvenimas. 12 sakinės istorijos*

epizodų. Edvardą Gudavičių kalbina Aurimas Švedas“ aptaria istorikai Artūras Vasiliauskas, Eligijus Raila, Nerijus Šepetys, Rimvydas Petrauskas. Nr. 4, p. 85

Jauniškis V. 18 cm. *Apie knygas: Daiva Šabasevičienė, „Teatro piligrimas. Režisieriaus Jono Vaitkaus kūrybos kontūrai“, „Arnas Rosenas“, sudarė Daiva Šabasevičienė, Emile Zola, „Natūralizmas teatre“, Vsevolod Mejerhold, „Apie teatrą“, Audronis Liuga, „Laiko sužeistas teatras“, „OKT: būti čia“, sudarė Alma Braškytė, Jurgita Staniškytė, „Kaitos ženklai: šiuolaikinis Lietuvos teatras tarp modernizmo ir postmodernizmo“.* Nr. 7/8, p. 117

Knygų niekas nepakeis (7). *Naujausi Baltų lankų leidiniai.* Nr. 1, p. 89; (8). *Naujausi leidyklos Alma littera leidiniai. Parengė Mindaugas Peleckis.* Nr. 2, p. 91

Kučinskas R. Plati dizaino raidos panorama. *Apie Lai- mutės Cieškaitės-Brėdikienės vadovėlį „Dizaino raida. Nuo Morriso iki Morrisono“.* Nr. 10, p. 91

Peleckis M. Tebūnie pašlovintas lėtas gyvenimas. *Apie Carlo Honoré knygą „Garbė lėtumui“.* Nr. 12, p. 83

Ruzgas A. Dramatiškų biografijų labirintuose. *Apie Roko Subačiaus knygą „Dramatiškos biografijos: kovo- tojai, kūrėjai, karjeristai, kolaborantai...“* Nr. 5, p. 90

Ruzgas A. Muzikos enciklopediją baigus leisti. Nr. 10, p. 89

Spraunius A. Apie pusiausvyros ilgesį ir socialinį jautrumą. *Straipsnių rinkinio „Demokratija be dar- bo judėjimo?“*, Sudarė Andrius Bielskis, recenzija. Nr. 7/8, p. 123

Strakauskaitė N. 99 istorijos: kokia buvo ir kokia šiandien yra Klaipėda. *Apie Vyganto Vareikio kny- gą „99 Klaipėdos miesto istorijos“.* Nr. 1, p. 86 ■

KULTŪROS BARAI

2009. 12 (540)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3

01125 Vilnius

Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

Tomas KAVALIUSKAS. *From 1989 to 2009: the Road of Post-soviet Lithuania.* When and what anniversaries are to be commemorated – are the questions of state's identity. How many Lithuanian people treat 2009 as twenty years after 1989? Perhaps not too many. However it might be that Lithuania did not feel Central European pulse while celebrating 1989. Fireworks of millennium or those of Vilnius European Culture Capital had nothing to do with the events that took place twenty years ago and changed European geopolitics (page 2).

Laima KANOPKIENĖ. *History Gives Us Duty.* Polemical notes regarding *Kultūros barai* attitude to historical memory (page 7).

Redas DIRŽYS. *Poetical Insight: The Cold War Goes On.* The notion of “positive culture” that was so popular during last decade colonized creative consciousness and paralyzed spiritual resistance. I would like to suggest to the artists to stop dancing to the music of some institutions and get themselves organized into their own groups and design their own goals. They should stop trying to please institutions, but instead think of how to integrate their creativity into social life (page 10).

Antanas ŠILEIKA. *No Longer on the Menu.* Short story. Translated from English by Kristina Aurylaitė (page 13).

Almantas SAMALAVIČIUS. *Almost Normal.* An overview of recent Lithuanian literature. Focusing on prose fiction of the most outstanding contemporary Lithuanian writers literary critic provides insights into changes of writers' textual strategies, publishing industry and literary life (page 20).

Karolina JAKAITĖ. *Kitchen Debates or What stories about Art and Life Objects of Design During the Cold War Can Tell?* Kitchen debates between Soviet leader Nikita Khrushchev and USA vicepresident Richard Nixon gave ground to the arrangement of exhibition *Modernism of Cold War. Art and Design in 1945-1970*, curated by David Crowley and Jane Pavitt. It was opened in Victoria and Albert Museum and is now shown in Vilnius National Art Gallery (page 25).

Kęstutis ŠAPOKA. *Out of Wind and Water.* About the exhibition of book illustrations by Šarūnas Leonavičius in S. Juškus gallery (page 33).

Anelė DVILINSKAITĖ. *For Freedom to Creative and Doubt.* About theatre director Jonas Jurašas, winner of National Prize (page 34).

Goda DAPŠYTĖ. *On the Waning Myth of Exceptionality and “Survival Drama” During the Time of Crisis.* Informal European Theatre Meeting discussed the theme of “Eastern Promises” in Vilnius this year. In the Art Printing House 325 members of IETM representing 37 states of the world tried to overview the situation of theatre over the last twenty years and got acquainted with Lithuanian theatre and dance (page 36).

“Eastern Promises” *Were Given.* Three interviews with guests of IETM. Irena Alperytė interviewed Phillipe Le Moine (France), Dragan Klaić (Netherlands) and Vesna Čopic (Slovenia) (page 39).

Asa PAKARKLYTĖ. *The Tactics of European Festivals and the Script of Gaida Festival*. An overview of European Festivals Association's general assembly held in Vilnius. The author discusses Lithuanian international music festival Gaida in the context of EFA's events and ideas (page 45).

Laima BIALOPETRAVIČIENĖ. *Walking in Paradise Orchards of Vytautas Kasiulis*. Kasiulis' unique manner of painting was formed during the time he lived in Paris. A retrospective of his works in Vilnius Picture Gallery provided an opportunity to understand a wider context of his art (page 48).

The Secret of Generative Music. Rūta Gaidamavičiūtė interviews composer Ričardas Kabelis. The image of Kabelis is somewhat mysterious, perhaps because he avoids being in public, stays in Germany for long periods and has his own niche – he composes electronic music (page 50).

Young European Art: Tensions and Temptations. ELIA (European League of Art Institutes) that unites more than 350 higher schools of art extended invitation to young artists to come and exhibit their works in Vilnius during the period when Vilnius was European capital of culture. About the first festival NEU/NOW Arūnas Gelūnas, deputy rector of Vilnius Academy of Fine Arts spoke to Kęstutis Šapoka (page 54).

Raminta JURĖNAITĖ. *Two Expressively Changed Spaces*. About installations of Georges Rousse (France) and Carola Bark (Germany) in Vilnius. Georges Rousse restructured the hall of Vilnius train station and turned it into a beautiful space evoking nostalgic feelings about decay meanwhile Carola Bark exhibited her work in more neutral space of Pamėnkalnis gallery (page 57).

Mindaugas PELECKIS. *The Hidden Power – the Suggestion of Mysteries*. The New Age and New Thought movements is getting more and more members worldwide. Thus Kultūros barai extends an overview of contemporary religious movements (issues 4-10, 2008) because they settle their branches in Lithuania. Ordo templi orientis, New Thought, The Spirit of Business are discussed in this article together with some local Lithuanian movements (page 60).

Dalia Leinartė MARCINKEVIČIENĖ. *Polish and Lithuanian Women: 1940 and 1941*. The author compares the study of American historian Katherine Joluck Exile and Identity. Polish Women in the Soviet Union During World War II (Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2002 and memoirs of a Lithuanian exile Dalia Grinkevičiūtė Lithuanians at the Laptev Sea (page 68).

Rimantas MORKVĖNAS. *The Role of Jonas Budrys in Klaipėda Uprising*. The article is based on research done in American Lithuanian archive of culture regarding activities of Jonas Budrys, former Lithuanian general consul in New York (from 1936 to 1964). A few Lithuanian diplomats could boast of such spectacular and even mysterious biography, writes the author (page 71).

Letter of Vincenta Lozoraitienė to her cousin Elena. These letters shed light on principles eventually shared by their sons, Lithuanian diplomats Stasys (1924-1994) and Kazys (1929-2007) (page 76).

Mindaugas PELECKIS. *Slow Life Should Be Blessed*. Review of the book by famous Canadian writer Carl Honoré "In Praise of Slow" (page 83).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Discussion in the Rhythm of Salsa*. Ironic essay on Lithuania's cultural and political life (page 86).

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*,
Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius
Tiražas 2200 egz.

Kaina – 4,99 Lt

Zinovy ZINIK

History thieves (En) (Lt)

Thirty years after leaving Russia for Israel, an "unheimliche" experience in Berlin led Zinovy Zinik to investigate the chequered past of his Russian-born grandfather. An autobiographical exploration of "assumed identity" in twentieth-century Jewish experience.

Tomas VENCLOVA

Vilnius as an object of nostalgia (Pl) (Lt)

Vilnius is often seen as a mysterious, magic and strange city, one that inspires myths and poetry, writes Tomas Venclova (in Polish and Lithuanian). Its closeness to nature makes Vilnius a pastoral city, while its multicultural character brings it close to Prague, Trieste or Sarajevo.

Tomas KAVALIAUSKAS

Salvation fantasies (En) (Lt)

No one in eastern central Europe suspected that once the fight for independence was won, democracy would become a parody of itself, writes Tomas Kavaliauskas. Open disrespect for the public jars with the ideals of the Baltic Way that existed before and after 1989.

Rasa BALOČKAITĖ

"Go West..." (En) (Lt)

Myths of femininity and feminist utopias in East and West

Working illegally in the West, eastern European women take care of "the logistics of bodily experience", freeing western women to participate alongside men in business, science and politics.

Martin M. SIMECKA

Still not free (En) (Lt)

Why post-'89 history must go beyond self-diagnosis
The dissident generation of the 1970s and 1980s produced a body of work unprecedented in Czech history. Yet its monumentality stands in the way of an uncompromised interpretation of the communist past, argues Martin Simecka.

Tatiana ZHURZHENKO

The geopolitics of memory (En) (Et) (Lt)

The controversy around the statue of the Soviet soldier in Tallinn in April 2007 provided a striking demonstration that memory politics is less about the communist past than about future political and economic hegemony on the European continent.

Timothy SNYDER

Balancing the books (En) (De) (Lt)

Sixty years and more since the end of WWII, eastern European experiences of subjugation are often glossed over. This creates misunderstandings that could be avoided by an awareness of a common European history. Then, solidarity rather than national prejudice would motivate public opinion on matters of European politics.

Vaidas JAUNIŠKIS

The flood of festivals (En) (Lt)

Illness, cure, everyday life

For those who existed behind the Iron Curtain, it was hard even to imagine arts festivals, writes Vaidas Jauniškis. But over the past two decades, festivals have flooded eastern Europe as if they were the new religion.

Menų spaustuvės, kur vyko IETM renginiai, aplikacijomis dekoruotas kiemas.

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

Kokie vieni kitiems atrodė Rytai ir Vakarai tada, kai griuvo „geležinė uždanga“? Kokie jie atrodo šiandien? Kas įkvepia, o kas kelia nusivylimą? Apie didžiausio scenos menų tinklo IETM konferenciją „Rytų pažadai“ skaitykite p. 39

Kaina – 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2009. Nr. 12 (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009